

Τ.Ε.Ι ΦΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Τεχνικές επιβράβευσης και αρνητικές ενισχύσεις των γονέων
προσχολικής ηλικίας»

ΓΟΥΛΙΕΡΜΗ ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑ-ΚΥΡΙΑΚΗ
ΤΣΙΜΟΥΡΗ ΕΙΡΗΝΗ

Εισηγητές: Ψυχογιού Αθηνά και Δρίτσας Ιωάννης

Πάτρα, 2017

Τ.Ε.Ι ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Τεχνικές επιβράβευσης και αρνητικές ενισχύσεις των
γονέων προσχολικής ηλικίας»**

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ: _____ ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΚΑΘΗΤΕΣ:

ΓΟΥΛΙΕΡΜΗ ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑ-

ΚΥΡΙΑΚΗ

ΨΥΧΟΓΙΟΥ ΑΘΗΝΑ

ΔΡΙΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΤΣΙΜΟΥΡΗ ΕΙΡΗΝΗ

**Πτυχιακή εργασία για τη λήψη πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία
από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελμαίων
Υγείας και Πρόνοιας του ανώτατου Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού
Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Δυτικής Ελλάδος**

Πάτρα, 2017

©2016-Allrightsreserved

Reinforcement techniques and negative reinforcement of parents

Έγκριση

Υπογραφή

Επιβλέπων Καθηγητής	
Μέλος Εξεταστικής επιτροπής	
Μέλος εξεταστικής επιτροπής	

Πίνακας περιεχομένων

Σελίδες

Ευχαριστίες.....	7
Περίληψη.....	8
Abstract.....	9
Εισαγωγή.....	10
Σκοπός μελέτης.....	10
Ορισμοί.....	10
Το θεωρητικό πλαίσιο	
Κεφάλαιο 1: Οικογένεια και προσχολική ηλικία.....	
1.1 Οικογένεια.....	13
1.2 Χαρακτηριστικά νηπιακής ηλικίας.....	20
1.3 Ανάγκες νηπιακής ηλικίας.....	23
1.4 Θεωρητικές προσεγγίσεις.....	35
1.4.1 Το κοινωνικοπολιτισμικό κατά τον J. Piaget.....	35
1.4.2 Το κοινωνικοπολιτισμικό μοντέλο του L. Vygotsky.....	37
1.4.3 Το κοινωνικοπολιτισμικό μοντέλο του S.Freud.....	38
1.4.4 Το κοινωνικοπολιτισμικό μοντέλο του E. Erikson.....	39
Κεφάλαιο 2: Οι τεχνικές της θετικής και αρνητικής ενίσχυσης της συμπεριφοράς των παιδιών από τους γονείς.....	
2.1 Η έννοια της πειθαρχίας.....	42
2.2 Ελευθερία.....	43
2.3 Η θεωρία της ενίσχυσης.....	44
2.4. Θετική και αρνητική ενίσχυση.....	45
2.5 Ενθάρρυνση και αποθάρρυνση.....	51
2.6 Τιμωρία.....	54
2.7 Αμοιβές.....	57
2.8 Ποινές.....	62
2.9 Βασική κανόνες για την χρήση των αμοιβών.....	69

2.10 Βασικοί κανόνες για τη χρήση των ποινών.....71

Κεφάλαιο 3: Κατανόηση συμπεριφοράς των νηπίων.....76

3.1 Άτοπη προσοχή.....77

3.2 Αγώνες υπεροχής.....78

3.3 Εκδίκηση.....79

3.4 Επίδειξη ανικανότητας.....80

3.5 Τέσσερις βασικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία θετικών
σχέσεων.....82

Κεφάλαιο 4

Προτάσεις 84

Συμπεράσματα.....86

Βιβλιογραφία .....

Παράρτημα.....

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε ως σπουδάστριες του τμήματος της Κοινωνικής Εργασίας να ευχαριστήσουμε την επόπτρια καθηγήτρια μας κα. Αθηνά Ψυχογιού για τη συνεχή υποστήριξη και βοήθεια της.

Επίσης θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον κ. Ιωάννη Δρίτσα για τη βοήθεια του στην αλλαγή εισηγητή που προέκυψε.

Τέλος η κάθε μία θα ήθελε να ευχαριστήσει τους ανθρώπους που βρέθηκαν δίπλα μας για την εκπόνηση και την ολοκλήρωση της πτυχιακής και των σπουδών μας.

Περίληψη

Η νηπιακή ηλικία, η οποία ορίζεται από το 2ο έως το 5ο έτος της ηλικίας του παιδιού, είναι πολύ σημαντική για την μετέπειτα εξέλιξη και ανάπτυξη του. Οι ανάγκες των παιδιών, οι οποίες δεν περιορίζονται μόνο στις αναπτυξιακές, αλλά και στις ψυχοκοινωνικές, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τους γονείς και να υλοποιούνται με όρους και όρια. Οι γονείς αποτελούν τα κατάλληλα πρότυπα για τα παιδιά. Για τον λόγο αυτό, ο ρόλος τόσο της μητέρας όσο και του πατέρα, είναι σημαντικός. Μάλιστα για την ανάπτυξη των παιδιών έχουν τοποθετηθεί και θεωρητικοί, όπως ο J.Piaget ο L.Vygotsky, ο S.Freud και ο E.Erikson. Για την ανάπτυξη των παιδιών οι γονείς χρησιμοποιούν τεχνικές επιβράβευσης, όπως είναι η θετική ενίσχυση, η ενθάρρυνση, οι αμοιβές, η ελευθερία, αλλά και αρνητικές ενισχύσεις όπως η αυστηρή πειθαρχία, η αποθάρρυνση, οι ποινές και η τιμωρία. Έτσι λοιπόν οι γονείς οφείλουν να είναι σε θέση να χειριστούν με τον κατάλληλο τρόπο αυτές τις τεχνικές, ώστε να εξασφαλίσουν στο παιδί μια υγιή και σωστή ανάπτυξη, προκειμένου να είναι στη μετέπειτα ζωή του ελεύθερο και συνειδητό.

Abstract

Infancy, which is placed from 2nd year of birth to the 5th, is very important for the future development and growth of a child. The children's needs, which not only depend on the growth but also the psychosocial sides, must be considered by their parents and be placed with terms and limits. Parents are the appropriate role models for their children. For this reason, the role of both the mother and the father, is significant. In fact, theorists that are placed for the children's development are Vygotsky, Sigmund Freud and Erikson. For the development of the children, parents use reward techniques, such as positive reinforcement, encouragement, rewards, freedom, but also some negative intervention, such as strict discipline, discouragement, penalties and punishment. For this reason, parents must be able to handle these techniques appropriately, in order to ensure the child with a healthy and proper development in order to be free and conscious in the subsequent life.

Εισαγωγή

Η προσχολική ηλικία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα στάδια στη ζωή του ατόμου, καθώς του δίνεται η γνωσιακή και κοινωνική εκπαίδευση πριν την υποχρεωτική εκπαίδευση. Τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού έχουν ζωτική σημασία για τη σωματική, διανοητική και κοινωνική του ανάπτυξη. Κατά τη περίοδο αυτή πρέπει να δοθεί βαρύτητα στη καλλιέργεια των αισθήσεων του παιδιού και την απόκτηση εμπειριών που ενθαρρύνουν τη κριτική σκέψη, την έκφραση και την επικοινωνία.

Από την πρώιμη ηλικία τα μικρά παιδιά αντιμετωπίζουν την επίδραση των ηθικών επιταγών και των υποχρεώσεων. Συνεχώς τονίζεται από το περιβάλλον το τι είναι καλό και τι κακό, τι πρέπει να πράττουν και δεν πρέπει, τι επιδοκιμάζεται και τι αποδοκιμάζεται. Αυτό έχει μεγάλη σπουδαιότητα για τη διαμόρφωση τους καθώς από μικρή ηλικία τα παιδιά βάζουν τα θεμέλια μιας πειθαρχημένης ζωής, που αρχίζει να βιώνεται μέσα από την οικογένεια.

Ο ρόλος της οικογένειας αποτελεί σημαντική πηγή για την δημιουργία σωστού και πειθαρχημένου ατόμου. Οι γονείς αποτελούν το βασικό πρότυπο των παιδιών σε αυτή την ηλικία. Αυτό σημαίνει πως η συμπεριφορά των γονέων επηρεάζει σημαντικά την μετέπειτα συμπεριφορά των παιδιών καθώς μεγαλώνουν. Επομένως οφείλουν να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες, οι οποίες θα εξασφαλίσουν στο παιδί τη σωστή και υγιή ανάπτυξη.

Ο σκοπός μελέτης

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθούν οι τεχνικές επιβράβευσης και οι αρνητικές ενισχύσεις, τις οποίες χρησιμοποιούν οι γονείς στα παιδιά προσχολικής ηλικίας και πως αυτές επηρεάζουν την ανάπτυξη των παιδιών. Επιπλέον διερευνάται πως μπορούν να υλοποιηθούν στη καθημερινότητα προκειμένου να διαμορφωθεί με σωστό τρόπο η συμπεριφορά τους.

Ορισμοί

Ενίσχυση: «Οποιοδήποτε επακόλουθο μιας συμπεριφοράς έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της πιθανότητας εκδήλωσης της συμπεριφοράς αυτής. Κατά συνέπεια ενίσχυση είναι οποιοδήποτε επακόλουθο (δραστηριότητα, συμπεριφορά, αντικείμενο) μιας συμπεριφοράς που αυξάνει τη συχνότητα ή τη διάρκεια της. (Φράγκου, 2000, 244-245)

Προσχολική ηλικία: Ξεκινά από το 2^ο έτος της ηλικίας και εκτείνεται ως το 5^ο ή και το 6^ο έτος της ηλικίας. Πρόκειται για μια ηλικία την οποία το παιδί αρχίζει να απομακρύνεται πια από την αγκαλιά της μητέρας του και αναγκάζεται να πάψει να είναι εξαρτημένο σε τέτοιο και τόσο βαθμό από την τελευταία. Είναι η εποχή, με άλλα λόγια, κατά την οποία το παιδί αναγκάζεται να αποκτήσει αυτονομία, να στηριχθεί στις δικές του δυνάμεις. (Δ. Μπούκουρας 2013)

Θετική ενίσχυση: Με τον όρο θετική ενίσχυση αναφερόμαστε στην εμφάνιση μιας συμπεριφοράς, όταν ακολουθείται από ένα θετικό, για το άτομο, ερέθισμα. Ένα θετικό ερέθισμα, δηλαδή, οδηγεί στην επιθυμητή συμπεριφορά. (Kazdin 2001, όπως αναφέρεται στην Κουβέλη, 2007)

Αρνητική ενίσχυση: Με τον όρο αρνητική ενίσχυση αναφερόμαστε στην παρουσίαση μιας συμπεριφοράς που τα αποτελέσματα της οδηγούν στην αποφυγή ενός αποστροφικού γεγονότος. (Kazdin 2001, όμως αναφέρεται στον Παπαγεωργίου 2005)

Το θεωρητικό πλαίσιο

Κεφάλαιο 1: Οικογένεια και νηπιακή ηλικία

1.1 Οικογένεια

Οι γέννηση των παιδιών είναι μια κρίσιμη δοκιμασία των γονιών και της σταθερότητας του γάμου. Όταν οι γονείς δεν έχουν ανάγκη μέσα από τα παιδιά τους της απογοητευμένες δικές τους προσδοκίες, δεν είναι δύσκολο να μπορούν να αντιμετωπίσουν ικανοποιητικά τις ανάγκες των παιδιών τους και να τους εξασφαλίσουν την ανάπτυξη της δικής τους προσωπικότητας βοηθώντας τα να μεγαλώσουν και να ανεξαρτητοποιηθούν.

Η κατανόηση των οικογενειακών σχέσεων είναι σημαντική στη στήριξη και βοήθεια γιατί η φύση των σχέσεων αυτών καθρεφτίζεται σε κάθε μορφή οικογενειακής ζωής: οικονομική διαχείριση, ανατροφή παιδιών, στάση απέναντι στη κοινωνία, την εργασία κλπ. Η οικογένεια είναι το «εμείς» σε σχέση με το «αυτοί» που βρίσκονται έξω από την οικογένεια, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και μέσα στην οικογένεια δεν υπάρχουν υποομάδες όπως οι σύζυγοι, οι γονείς, τα παιδιά, εγώ, εσύ κλπ. σε κάθε οικογένεια παρατηρείται η «διπλή» ζωή. Η ομαδική που είναι «εξατομικευμένη», είναι το «εμείς» που αναφέρθηκε και η ατομική το πλέγμα των σχέσεων του ενός με τον εαυτό του και με τα άλλα μέλη της οικογένειας.

Οι συγκρούσεις είναι φυσικά αναπόφευκτες, δηλαδή είναι λογικός ο αγώνας του κάθε μέλους να πλησιάσει, να απομακρυνθεί, να εξαρτάται και να ανεξαρτητοποιείται. Όσο πιο αρμονικές είναι οι σχέσεις μέσα στους κόλπους της οικογένειας τόσο η συμμετοχή σε αυτή σε ώρες ανάγκης, γίνεται πρόθυμα και η ανάληψη υπευθυνότητας θεωρείται αποδεκτή.

Στην περίπτωση αυτή αν ένα μέλος αδυνατεί κάποια στιγμή να συμβάλει δεν αγωνιά, εξηγεί ήρεμα τους λόγους γιατί είναι συναισθηματικά ώριμο (ωριμότητα δεν είναι η ανυπαρξία προβλημάτων αλλά η γνώση της ύπαρξης τους και η ενεργοποίηση του ατόμου για την αντιμετώπιση του). Αντίθετα σε περιπτώσεις εξαρτημένων μελών τα άτομα αυτά φοβούνται μήπως με την άρνηση τους για συμμετοχή διακινδυνεύσουν την αγάπη των υπόλοιπων μελών, οπότε σε στιγμές ανάγκης ή αρνούνται παντελώς, ενώ μπορούν να βοηθήσουν, ή θυσιάζονται υπερβαίνοντας τον εαυτό τους. (Κ. Παπαιωάννου (M.S.W) 2000)

Η οικογένεια δεν τρέφει και φροντίζει μόνο τα μέλη της, αλλά επηρεάζει σημαντικά και τη ζωή όλων των εμπλεκόμενων. Οι οικογενειακές σχέσεις διαμορφώνουν ολόκληρη τη ζωή μας. Αυτό που βιώνουμε στην οικογένεια με το συγγενή μας, διαμορφώνει τις σχέσεις μας με τους ανθρώπους στην κοινωνία. Οι καλές διαπροσωπικές σχέσεις είναι σημαντικές στο επάγγελμά μας, στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου μας, στη δημόσια ζωή μας, κλπ. Η

επιτυχία (εκπλήρωση) ή όχι των διαπροσωπικών μας σχέσεων, έχει πολύ μεγάλο αντίκτυπο στην ευημερία μας. Κάποιος που σ' όλες τις σχέσεις της ζωής του ζει συγκρουόμενος με τους άλλους, γίνεται λιγότερο ελκυστικός και ελάχιστα αποτελεσματικός. Η οικογένεια είναι ο χώρος άθλησης ή το εκπαιδευτικό ίδρυμα, θα λέγαμε, όπου μαθαίνουμε και εξασκούμε την ικανότητά μας να συνάπτουμε σχέσεις με τους άλλους. Για την ανάπτυξη ενός ατόμου, η ασφάλεια και η προστασία της οικογένειας είναι ζωτικής σημασίας. Στην οικογένεια καλλιεργούνται σημαντικές αξίες, τις οποίες θα υιοθετήσει ένα παιδί, και με τις οποίες καλείται να ζήσει ως νέος και ενήλικας.

Ο μεγάλος παιδοψυχολόγος Ζαν Πιαζέ (Jean Piaget) είπε: «Η οικογένεια είναι το σημαντικότερο Σχολείο της ζωής μας.»

Ο Δρ. Μάρτιν Λούθερ Κινγκ Τζούνιορ (Martin Luther King Jr.) περιέγραψε την οικογένεια ως το «Σχολείο της αγάπης».

Οι οικογένειες είναι οι βασικές μονάδες, πάνω στις οποίες χτίζεται η κοινωνία μας. Καθένας προέρχεται από μια οικογένεια και περνάει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του σε μια οικογένεια.

Ο ρόλος της μητέρας

Ο ρόλος της μητέρας στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού είναι άμεσος και σημαντικός. Η μητέρα σαν ασκεί βασική και πρωταρχική επίδραση στην αναπτυσσόμενη προσωπικότητα του παιδιού. Η γυναίκα διαθέτει την ικανότητα, με τη γλώσσα της αγάπης να διαισθάνεται και να «διαβάζει» το παιδί της, ικανότητα που τη βοηθά να ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες του.

Η στοργή της μητέρας, ιδιαίτερα στην προσχολική ηλικία του παιδιού αποτελεί «τροφή» γι' αυτό. Κάθε παιδί από τις πρώτες μέρες της ζωής του έχει ισχυρό πόθο για τρυφερότητα και εξωτερίκευση της μητρικής αγάπης. Διάφοροι επιστήμονες από διαφορετική σκοπιά ο καθένας κατέληξαν στο συμπέρασμα πως η μητρική αγάπη είναι αναντικατάστατη». Χωρίς αυτήν το παιδί οδηγείται στον ψυχικό μαρασμό, ο οποίος αντανακλά και στη σωματική του ανάπτυξη. (Ράσσελ Μ., 2001), (Σκιαδάς, Β., 2004)

Πρώτη η μητέρα θα μάθει στο παιδί την τέχνη της ζωής και θα του μεταδώσει τις βασικές γνώσεις. «Ως τα τρία πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, η μητέρα πρέπει να του δείχνει αποκλειστική φροντίδα και αφοσιωμένη αγάπη κι ως τα έξι χρόνια του θα πρέπει να έχει συμπληρωθεί η ηθική αγωγή του, θα πρέπει να έχει πάρει δηλ. τις βασικές ηθικές αρχές που θα εφαρμόσει στη ζωή του». (Χέλμουτ Φ., 1989: 84)

Η μητέρα εκπροσωπεί την οικειότητα και την εμπιστοσύνη. Κοντά της το παιδί νιώθει το αίσθημα της ασφάλειας κι ανταποκρίνεται με την αγάπη του στις μητρικές φροντίδες. Η αγάπη της μητέρας δίνει νόημα στη ζωή του παιδιού και μ' αυτήν τα βλέπει όλα ωραία και χαρούμενα, αλλά δίνει και δυνάμεις στην ίδια για να ικανοποιεί τις ανάγκες του παιδιού.

Ο δεσμός που αναπτύσσεται μεταξύ μητέρας-παιδιού, είναι και οφείλει να είναι, άριστος, γιατί από αυτόν εξαρτάται η ομαλή συναισθηματική και ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού. Η ιδανική μητέρα πρέπει να θέτει τη συμπεριφορά της σε συνεχή αυτοκριτική και να εξασφαλίζει μια ισορροπημένη σχέση ανάμεσα στον σύζυγο και τα παιδιά. Για να πετύχει κάτι τέτοιο θα πρέπει να δραστηριοποιείται σχετικά με την ενημέρωσή της για την καλύτερη εφαρμογή του ρόλου της και για την επίτευξη της αυτοβελτίωσης της. Έτσι μόνο θα έχει τις μεγαλύτερες πιθανότητες να διευκολύνει την ανάπτυξη των ψυχολογικών ικανοτήτων και της αυτοπεποίθησης στα παιδιά της. (Σκιαδάς Β., 2004)

Ο ρόλος του πατέρα

Η συμβολή και ο ρόλος του πατέρα στην ανατροφή του παιδιού έχει ως τώρα ευρύτατα υποτιμηθεί. Στη σύγχρονη οικογενειακή ζωή, ωστόσο, η υποτίμηση αυτή του ρόλου του τείνει να εξαλειφτεί.

Η πλήρης και χωρίς αντιρρήσεις υπακοή όλων στο κύρος του πατέρα που ίσχυε παλιότερα τείνει να αντικατασταθεί από τη συνεννόηση και τη συνδιαλλαγή των μελών της οικογένειας. Άλλωστε σήμερα συνήθως εργάζεται και η μητέρα και αναγκάζεται να βρίσκεται τις ίδιες σχεδόν ώρες έξω από το σπίτι όπου λείπει και ο πατέρας. Έπειτα και οι ανάγκες της σύγχρονης οικογενειακής ζωής είναι αυξημένες. Έτσι δημιουργείται μια καινούργια πραγματικότητα που απαιτεί την πολυσήμαντη βοήθεια του πατέρα μέσα στο σπίτι και ειδικότερα στην αγωγή των παιδιών.

Ο ρόλος του πατέρα στην ψυχολογική, συναισθηματική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη του παιδιού, αποδεικνύεται ότι είναι πολύ σημαντικός. Αντανακλά στο παιδί τα θετικά του προσόντα, τη ζωντάνια και την όλη προσωπικότητά του. Το αγόρι βλέπει στον πατέρα το πρότυπό του, το ιδεώδες του. Θέλει να είναι τόσο ψηλό, ισχυρό, σοφό, και δυνατό, όσο αυτός. Αγαπάει τον πατέρα του σαν βοηθό και ήρωά του. (Κρασανάκης Σ., 1991: 21),(Σκιαδάς Β., 2004)

Ο πατέρας γίνεται, επίσης, σεξουαλικό πρότυπο για τ' αγόρια και βοηθάει στην ανεύρεση του φύλου για τα κορίτσια. «Έχει παρατηρηθεί ότι σε παιδιά που ο πατέρας τους ήταν απών (φυσική ή ψυχολογική απουσία), τα αγόρια αντιμετώπιζαν δυσκολίες στην ανεύρεση του ανδρισμού τους, ενώ τα κορίτσια δεν είχαν αυτοπεποίθηση και εμπιστοσύνη στο άλλο φύλο». Γι' αυτό και τίθεται ανάγκη ο ίδιος να έχει ξεκαθαρίσει τη στάση του προς τις γυναίκες, τους άντρες και κυρίως προς τον εαυτό του. (Κρασανάκης Σ., 1991: 21)

Ο πατέρας εκπροσωπεί την αυθεντικότητα και το κύρος. Κι είναι προτιμότερο να υπάρχει ένας δυνατός πατέρας που γίνεται σεβαστός κι αγαπητός από το να τον παρουσιάζει η μητέρα τιμωρό και δυνάστη θέλοντας να συμμορφώσει το παιδί προκαλώντας του τον φόβο της υποτιθέμενης απειλής του πατέρα. Επίσης, είναι μεγάλο λάθος να μειώνεται το κύρος του πατέρα και να υποβιβάζεται ο ρόλος του, ώστε να μη αποτελεί πρότυπο. Η υπεροχή του

πατέρα είναι απαραίτητη για την πορεία των παιδιών στην ωριμότητα. Ο πατέρας διαπαιδαγωγεί ικανούς ανθρώπους να αντιμετωπίσουν τη ζωή και την κοινωνία με θάρρος και με τα αναγκαία εφόδια, για την αντιμετώπιση των δυσκολιών.

Ο ρόλος του πατέρα, ιδιαίτερα στην προσχολική ηλικία, είναι να βοηθά τη μητέρα να νιώθει σωματική και ψυχική πληρότητα και παράλληλα να εξασφαλίζει στο παιδί την απαραίτητη για την ανάπτυξη του κοινωνική ασφάλεια. Πρέπει ακόμη ν' αντιπροσωπεύει τον νόμο και την τάξη, έννοιες τις οποίες παλεύει η μητέρα να εδραιώσει στη ζωή του παιδιού και ταυτόχρονα πρέπει να συμπαραστέκεται στη μητέρα ηθικά στηρίζοντας το κύρος της.

Ύστερα από τις ραγδαίες εξελίξεις της σημερινής οικογενειακής ζωής καλείται ο πατέρας να ανταποκριθεί σε επιπλέον ρόλους. Καλείται αρχικά να δώσει το παράδειγμα της αυτάρκειας και της αυτοεξυπηρέτησης. Με την δύναμη που εκπροσωπεί καλείται να δίνει στο παιδί το αίσθημα της ασφάλειας, καθώς η ψυχή του ταλαιπωρείται παρατηρώντας τους γονείς του να εργάζονται εναλλακτικά. Έτσι με την στήριξή του θα μάθει το παιδί με ρεαλισμό να αυτοεξυπηρετείται και να δημιουργεί σύμφωνα με τις δυνατότητές του.

Το σημερινό παιδί, ιδίως αυτό των μεγάλων αστικών κέντρων, απομονώνεται ιδιαίτερα. Η παρουσία του πατέρα μέσα στο σπίτι για όσο διάστημα του επιτρέπει η εργασία του θα βοηθήσει το παιδί να λύσει το αίσθημα της μοναξιάς του, αφού θα το φροντίζει και θα παίζει μαζί του. Θα επιτρέψει έτσι έναν ψυχικό σύνδεσμο μαζί του που θα αποτελέσει την βάση της επικοινωνίας σε όλη την υπόλοιπη ζωή του παιδιού. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο πατέρας οικειοποιείται τη μητρότητα δημιουργεί μια τέτοια σχέση με το παιδί που βασίζεται στο πνεύμα της ελευθερίας, της αγάπης, της συμπιλίωσης, της κατανόησης, της ανεκτικότητας πρωτοβουλιών και του αλληλοσεβασμού. Έτσι αυτό οδηγείται στην ασφάλεια, την επάρκεια και τη δημιουργική διάθεση.

Παραδόξως, η επιθυμία πολλών σημερινών πατέρων να γίνουν υπεύθυνοι και συνειδητοποιημένοι γονείς δεν ήταν ίσως ποτέ άλλοτε τόσο έντονη, αλλά και τόσο δύσκολη. Θα πρέπει οι γονείς να διαφωτίζονται σχετικά, ώστε η σύγχρονη οικογένεια ν' ανταποκρίνεται στον υψηλό της προορισμό.

Τα καθήκοντα και οι ρόλοι των γονέων θα πρέπει να επαναπροσδιορίζονται, χωρίς να μειώνεται ο ρόλος του καθενός. Η αρμονική συνεργασία των γονέων, η αλληλοκατανόηση, οι αρμονικές οικογενειακές σχέσεις θα συμβάλλουν στην υγιή ανάπτυξη του παιδιού και στην ολοκλήρωσή του. Επιπλέον η συνεργατικότητα μέσα στο σπίτι από τους εργαζόμενους γονείς θα λύσει πολλά από τα προβλήματα, που δημιουργούνται με την εργασία της μητέρας, όπως ότι ο χρόνος που αφιερώνεται σήμερα στο παιδί είναι περιορισμένος. Σήμερα οι «συνειδητοποιημένοι γονείς» γνωρίζουν τι σημαίνει να συμπαραστέκονται στα παιδιά τους από τις πρώτες κιόλας μέρες της γέννησής τους μέχρι τη στιγμή, που θα επαναστατήσουν εναντίον τους, γυρεύοντας την αυτονομία τους. (Σκιαδάς Β.,2004).

Όσο περισσότερη ψυχική υγεία και αυτονομία έχουν οι γονείς και όσο πιο δυνατή προσωπικότητα διαθέτουν, τόσο πιο πολύ και πιο αποφασιστικά θα βοηθήσουν τα παιδιά τους στη ψυχική τους ανάπτυξη και ολοκλήρωση, στην αυτοπραγμάτωση τους και στη δημιουργία μιας υγιούς και ισχυρής προσωπικότητας που αποτελεί το σπουδαιότερο προσόν του ανθρώπου για την ευτυχία και για την πρόοδό του στη ζωή. (Μπέκου Δ., Αρχιμ.,1988)

Παράγοντες που επηρεάζουν τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή της μεθόδου διαπαιδαγώγησης την οποία θα ακολουθήσουν οι γονείς και παράλληλα καθορίζουν και διαμορφώνουν τη γενικότερη συμπεριφορά τους απέναντι στο παιδί, είναι οι ακόλουθοι:

1. Η ψυχολογική κατάσταση των γονέων, δηλαδή το κατά πόσον οι ίδιοι έχουν κατακτήσει ένα σημαντικό βαθμό ωριμότητας. Η ωριμότητα είναι κατάκτηση και δεν είναι ανάλογη με την ηλικία. Αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να αναλαμβάνει τις ευθύνες του σε κάθε τομέα της ζωής του. Ένα άτομο θεωρείται ψυχολογικά ώριμο όταν έχει αυτογνωσία, ασκεί αυτοκριτική, παραδέχεται τα λάθη του, μπορεί να μπει στη θέση του άλλου, δεν είναι εγωκεντρικό, νιώθει τα θετικά σημεία της ζωής του και χαίρεται γι' αυτά και έχει ξεπεράσει τα βιώματα της παιδικής του ηλικίας.
2. Η σχέση των γονέων ως ζευγάρι, δηλαδή, ο βαθμός ύπαρξης συναισθηματικής κάλυψης, κατανόησης αναγκών και επιθυμιών, επικοινωνίας και σεβασμού, αλλά και συμφωνίας σχετικά με τον τρόπο διαπαιδαγώγησης των παιδιών. Όταν οι γονείς είναι υπερβολικά απασχολημένοι με την επίλυση των μεταξύ τους διαφορών και με τις δικές τους συγκρούσεις και είναι συναισθηματικά φορτισμένοι, δεν μπορούν να αντιληφθούν σωστά τις επιθυμίες και τις ανάγκες του παιδιού τους. Γονείς με συζυγικά προβλήματα έχουν λιγότερο χρόνο για να ασχοληθούν με το παιδί τους απ' ότι γονείς με καλή σχέση. Επίσης, η αντίδραση τους στη συμπεριφορά του παιδιού δεν είναι σταθερή, αφού καθορίζεται από τη δική τους κάθε φορά συναισθηματική κατάσταση.
3. Το καθημερινό άγχος που βιώνουν οι γονείς, συνήθως λόγω οικονομικών και επαγγελματικών δυσκολιών. Η ένταση και η ανασφάλεια των γονέων από τον καθημερινό αγώνα επιβίωσης ή από την προσπάθεια τους να χτίσουν την καριέρα τους, μεταφέρεται στο σπίτι και επηρεάζει το χρόνο και την ποιότητα της σχέσης τους με το παιδί. Η ανάγκη ή η επιθυμία της μητέρας να εργαστεί συχνά προκαλεί την 28 εμπλοκή τρίτων στην ανατροφή του παιδιού (π.χ. παιδικός σταθμός, γιαγιά), γεγονός το οποίο είναι δυνατό να αποτελέσει ακόμη μία πηγή άγχους.
4. Τα προσωπικά βιώματα στην οικογένεια προέλευσης, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο οι ίδιοι οι γονείς μεγάλωσαν, αλλά και σημαντικά γεγονότα,

ιδιαίτερα στην παιδική τους ηλικία, τα οποία επηρέασαν τις μετέπειτα επιλογές τους. Η σχέση που διατηρούν οι γονείς με τις δικές τους οικογένειες προέλευσης και ο ρόλος που παίζουν οι ίδιοι ακόμη σε αυτές, επηρεάζουν σημαντικά τη συμπεριφορά τους προς τα παιδιά.

5. Το μέγεθος της οικογένειας. Έχουν διαπιστωθεί διαφορές στη συμπεριφορά των γονέων με ένα παιδί σε σύγκριση με γονείς που έχουν περισσότερα παιδιά. Ακόμη, η συμπεριφορά μπορεί να επηρεάζεται από το αν η οικογένεια είναι μονογονεϊκή, δηλαδή αν υπάρχει μόνο ένας γονέας λόγω θανάτου ή διαζυγίου ή απόκτησης παιδιού εκτός γάμου.
6. Η συμπεριφορά του ίδιου του παιδιού. Το κάθε παιδί έχει τη δική του προσωπικότητα, τα δικά του χαρακτηριστικά και επηρεάζει καθοριστικά τη στάση των γονέων απέναντι του. Συχνά, οι γονείς δυσκολεύονται να τηρήσουν την ίδια στάση απέναντι σε όλα τα παιδιά τους ή διαπιστώνουν ότι μέθοδοι που αποδίδουν με κάποιο παιδί είναι τελείως αναποτελεσματικές με κάποιο άλλο.
7. Οι επαφές με άλλους γονείς, δηλαδή η επικοινωνία και ανταλλαγή εμπειριών μ' άλλους γονείς που έχουν ίδια προβλήματα και ανησυχίες.
8. Το οικονομικό και μορφωτικό υπόβαθρο των γονέων, από το επάγγελμα, τις προσωπικές προσδοκίες για το παιδί, τις προσωπικές αντιλήψεις για το ρόλο των δύο φύλων κ.τ.λ. Για όλους τους ανωτέρω λόγους, η υπεύθυνη ενημέρωση των γονέων - μέσα από κατάλληλα προγράμματα συμβουλευτικής - θεωρείται όχι μονάχα απλώς πολύτιμη, αλλά μάλλον αναγκαία, πολύ περισσότερο στις μέρες μας, που οι κοινωνικές δομές μετεξελίσσονται ραγδαία και τα παιδιά καλούνται διαρκώς να αντιμετωπίζουν νέες καταστάσεις και νέους κινδύνους, ενώ ο ρόλος του γονέα γίνεται ολοένα και πιο δύσκολος και η ανάγκη για υποστήριξη του γίνεται επιτακτικότερη.

Επιθυμητά χαρακτηριστικά του γονέα- πρότυπου

Μέσα από τα πρότυπα της σωστής διαπαιδαγώγησης αναδύονται θετικές αξίες της ζωής. Η συνειδητοποίηση, όμως, της αναγκαιότητας τους στην ανατροφή του παιδιού βοηθάει στην ενεργοποίηση και ισχυροποίηση τους, στην ανάπτυξη θετικής γονεϊκής συμπεριφοράς. Σύμφωνα με την Κοντοπούλου (1996), «από τη μελέτη της εξελικτικής πορείας του παιδιού, η διαμόρφωση της ταυτότητας του και η επιθυμία αυτονομίας του, είναι συνυφασμένα με την εξελικτική πορεία των πρώιμων αλληλεπιδράσεων που διαμορφώνει με βάση τα γονεϊκά πρότυπα» (σελ. 97). Μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, όπου θα ανατραφεί, θα μεγαλώσει και θα εξελιχθεί το παιδί, η αυτογνωσία των γονέων είναι ίσως το πιο

σημαντικό βήμα για την ύπαρξη θετικού αποτελέσματος. Είναι ανάγκη οι γονείς να προσπαθήσουν να αναλύσουν τους εαυτούς τους, τα αισθήματα, τα συναισθήματα, την προσωπικότητα τους. Να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν το «πώς» και το «γιατί». Έχει γίνει αποδεκτό, από τον Freud και μετά, ότι τα παιδιά ταυτίζονται με τους γονείς τους και υιοθετούν τους τρόπους και τις συμπεριφορές τους. Συνεπώς, οι 34 γονείς αποτελούν γι' αυτά τα πιο σπουδαία πρότυπα μίμησης. Για το λόγο αυτό, οι γονείς είναι καλό να αυτοβελτιώνονται συνεχώς και να επανεξετάζουν κατά καιρούς τη συμπεριφορά τους προς τα παιδιά και παράλληλα να είναι παρατηρητικοί ως προς τη συμπεριφορά των παιδιών τους και να αντλούν ανατροφοδότηση από αυτά, ώστε να αυτοαξιολογούνται.

1.2 Χαρακτηριστικά νηπιακής ηλικίας

Η νηπιακή ηλικία ξεκινά από το 2^ο, 5^ο έως και το 6^ο έτος του παιδιού και είναι χαρακτηριστική ηλικία στην εξέλιξη του παιδιού γιατί είναι ένα στάδιο κατά το οποίο φεύγει από την βρεφική ηλικία, όπου ήταν εντελώς εξαρτημένο και επιδιώκει με την είσοδο του στην νηπιακή ηλικία να αποκτήσει περισσότερη αυτονομία και αυτάρκεια. (Μπούκουρας Δ. 2013)

Στον πέμπτο και έκτο χρόνο της ζωής του παιδιού γίνονται ποιοτικές αλλαγές στην σωματική και φυσιολογική ανάπτυξη. Οι αυθόρμητες αντιδράσεις μειώνονται και γίνονται ταυτόσιμες και οι κινήσεις αποκτούν μεγαλύτερη σκοπιμότητα και ακρίβεια.

Η συναναστροφή του παιδιού με το περιβάλλον του συνδέεται με την ανάγκη της γνωριμίας του κόσμου. Το παιδί αρχίζει να συναναστρέφεται με τους ενηλίκους, καθώς αυτοί είναι η πηγή των γνώσεων του για τα αντικείμενα και τα φαινόμενα. Ο προσωπικός χαρακτήρας της συμπεριφοράς του παιδιού προσδιορίζεται από τον κοινωνικό περίγυρο και στη συμμετοχή του στα διάφορα είδη δραστηριοτήτων.

Στην ηλικία αυτή αυξάνονται τα διάφορα είδη αναγκών και ενδιαφερόντων, που μετατρέπονται σε σχετικά σταθερές ψυχικές ιδιότητες της προσωπικότητας. Οι κοινωνικές ανάγκες συνδέονται με την επιθυμία του παιδιού για βελτίωση, δηλαδή το παιδί θέλει επιβράβευση για τις ενέργειες του, θέλει να παρουσιάζει αυτοτέλεια, καλή προαίρεση, ευγένεια προς τον κόσμο που το περιτριγυρίζει, να συμμετέχει στη δουλειά των ενηλίκων.

Επιπλέον σύμφωνα με την Β.Σ Μουχινά (1990) οι βασικές επιτεύξεις της νηπιακής ηλικίας που καθορίζουν την ανάπτυξη του παιδικού ψυχισμού είναι το όρθιο βάδισμα, η ανάπτυξη της δραστηριότητας με τα αντικείμενα και η απόκτηση της ομιλίας.

Το *όρθιο βάδισμα* είναι δύσκολο πράγμα καθώς το παιδί πρέπει να αποφεύγει εμπόδια, όπως για παράδειγμα κάποιο αντικείμενο που βρίσκεται κάτω από το πέλμα του, πράγμα που μπορεί να το κάνει να πέσει κάτω. Για να ξεπεράσει τον φόβο, μη τυχόν και πέσει, ο γονιός το επιδοκιμάζει και μέσα από αυτή την επιτυχία προσπαθεί ξανά και ξανά μέχρι να μπορέσει να ελέγχει το σώμα του. Στη φάση αυτή τα παιδιά μετακινούνται πιο ελεύθερα και χάρη στην ικανότητα του όρθιου βαδίσματος μπορεί να αναπτύξει τον προσανατολισμό στο χώρο και παράλληλα να διευρύνει την γνωριμία του με τα αντικείμενα και τις ιδιότητες τους.

Με την *ανάπτυξη της έμπρακτης δραστηριότητας* τα παιδιά της νηπιακής ηλικίας έχουν την δυνατότητα να χειρίζονται αντικείμενα που δεν έχουν σχέση με συγκεκριμένες ενέργειες ή να χρησιμοποιούν τα αντικείμενα όχι σύμφωνα με τον άμεσο προορισμό τους. Παράλληλα με την απόκτηση της ικανότητας χρήσης των αντικειμένων της καθημερινής ζωής, το παιδί αφομοιώνει και τους κανόνες χρήσης της κοινωνικής συμπεριφοράς, που έχουν σχέση με τα αντικείμενα αυτά. Για παράδειγμα όταν το

παιδί θυμώσει με τον ενήλικα, μπορεί να πετάξει το αντικείμενο στο πάτωμα. Αμέσως όμως καταλαβαίνει ότι παραβίασε τους κανόνες χρήσης των αντικειμένων και στο πρόσωπο του εμφανίζεται ο φόβος και η μεταμέλεια.

Επιπλέον με την *ανάπτυξη της ομιλίας* προετοιμάζεται από την βρεφική ηλικία με την διαμόρφωση των βάσεων της φωνητικής ακοής, με την επεξεργασία της προφοράς των ήχων της ομιλίας και τέλος με την κατανόηση και προφορά των πρώτων λέξεων. Κατά την περίοδο αυτή εξαρτώνται πολλά από τους ενήλικους. Το πώς αυτοί οργανώνουν την επικοινωνία τους με τα παιδιά και από τις απαιτήσεις που προβάλλουν σε αυτό. Στα παιδιά που η επικοινωνία του με τους μεγάλους περιορίζεται μόνο στην περιποίηση τους, καθυστερεί πολύ η ανάπτυξη της ομιλίας. Επιπλέον η ανάπτυξη της ομιλίας στη νηπιακή ηλικία έχει δύο κατευθύνσεις: α) τελειοποιείται η κατανόηση από το παιδί της ομιλίας των ενηλίκων και β) διαμορφώνεται η ενεργητική ομιλία του παιδιού.

Επίσης η διερεύνηση της εμπειρίας, η συσσώρευση των γνώσεων και η ανάπτυξη των ενδιαφερόντων βρίσκονται σε άμεση σχέση με την κατάσταση της συναισθηματικής ζωής του παιδιού αυτής της ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, διαμορφώνονται νοητικά βιώματα και ενδιαφέρον προς το καινούριο, ικανοποίηση και χαρά μετά το ξεπέρασμα των δυσκολιών. Επιπλέον το παιδί μαθαίνει να ξεχωρίζει το ωραίο στη ζωή και να το απολαμβάνει. Όσον αφορά τις σχέσεις με τους ενήλικους αναπτύσσεται δραστήρια η εκδήλωση των κοινωνικο-ηθικών βιωμάτων, δηλαδή συμπάθεια, συμβίωση, συμπόνια για να φτάσει μέχρι τα πρώτα φίλτρα του αισθήματος της φιλίας.

Το παιδί κατά την προσχολική ηλικία αναπτύσσει ικανότητες όπως τη σκέψη, τις πνευματικές δραστηριότητες, τη μνήμη, τη φαντασία και τον λόγο. Επιπλέον υπάρχουν και κάποια ιδιαίτερα γνωρίσματα στην ψυχική ανάπτυξη του παιδιού που προδιαγράφουν την ετοιμότητα του για το σχολείο. Αυτά είναι τα εξής (Μ. Σμαραγδα-Τσιαντζή, 1996):

- Ø Η ανάπτυξη της γνωστικής δραστηριότητας που σημαίνει το επίπεδο της νοητικής εξέλιξης και ποιοτικές ιδιομορφίες της παιδικής νόησης, διαχωρισμός της γλώσσας ως ιδιαίτερης μορφής πραγματικότητας, η οποία απαιτεί εκμάθηση, ύπαρξη στοιχείων εκπαίδευσης δράσης π.χ. να μάθει να χρησιμοποιεί σωστά τη φωνητικά άρθρωση των λέξεων, να διατυπώνει συντακτικά τις προτάσεις, για να πραγματοποιείται η σύνδεση με τους άλλους και η ανταλλαγή πληροφοριών σε σχέση με τη γνωριμία με το περιβάλλον κοινωνικό και φυσικό, ανύψωση των γνωστικών λειτουργιών και βουλιτική οργάνωση της γνωστικής δραστηριότητας.
- Ø Δημιουργία κοινωνικής ετοιμότητας, ώστε να αντιληφθεί τη θέση του
- Ø Συνυποταγή των προθέσεων
- Ø Δημιουργία της προσωπικής αγωγής, δηλαδή της ηθικής επιχειρηματολογίας της αγωγής.

Επιπλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα της νηπιακής ηλικίας αναφέρει ο Robert S. Feldman. Το παιδί προσχολικής ηλικίας αντιλαμβάνεται το κάθε ερέθισμα ξεχωριστά και έτσι δεν αντιλαμβάνεται τις διαδοχικές αλλαγές που συμβαίνουν γύρω του. Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό προσχολικής ηλικίας είναι η εγωκεντρική σκέψη, η οποία είναι η σκέψη που αδυνατεί να λάβει υπόψη της την άποψη των άλλων. Εξαιτίας αυτής της σκέψης το παιδί δεν μπορεί να αντιληφθεί ότι υπάρχουν πολλές οπτικές γωνίες και δεν μπορεί να αντιληφθεί ότι υπάρχουν διαφορετικά συναισθήματα και αντιλήψεις από τις δικές του. Επίσης τα παιδιά δεν συμερίζονται τη λεκτική τους συμπεριφορά, ούτε και τι μπορεί να προκαλέσει αυτή στους άλλους. Για αυτό και πολλές φορές πολλά παιδιά μπορούν να αντιδράσουν άσχημα ή να γίνουν αγενείς χωρίς όμως να είναι σε θέση να το καταλάβουν ή να το διαχειριστούν.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό είναι η έμφαση της διαισθητικής σκέψης. Την περίοδο από τα τέσσερα (4) έως τα επτά (7) έτη το παιδί αρχίζει να αποκτά περιέργεια και να ρωτά «Πως» και «Γιατί». Παράλληλα θεωρεί ότι έχει τις δικές του απαντήσεις σε συγκεκριμένα θέματα χωρίς να είναι σε θέση να εξηγήσει πως γνωρίζει αυτά που λέει ότι γνωρίζει. Η διαισθητική σκέψη το κάνει να πιστεύει ότι γνωρίζει τις απαντήσεις σε πολλά θέματα και ερωτήματα, παρόλο που δεν υπάρχει λογική βάση στην αυτοπεποίθησή του ότι γνωρίζει πως λειτουργεί ο κόσμος. Αυτό που συμβαίνει είναι δείγμα ότι η προεγνωστική αυτή περίοδος είναι το διάστημα προετοιμασίας από την οποία αναμένεται να προκύψουν οι λογικές πράξεις, η εξέλιξη του παιδιού και η κατάκτηση των βασικών λειτουργιών του για την ψυχοσυναισθηματική του ανάπτυξη αλλά και στην κοινωνική και λειτουργική του ανάπτυξη. (Robert S.Feldman, 2009)

1.3 Ανάγκες νηπιακής ηλικίας

Τα παιδιά που βρίσκονται στη νηπιακή ηλικία έχουν κάποιες βασικές ανάγκες οι οποίες είναι πολύ κρίσιμες αφού το στάδιο αυτό της ζωής είναι ένα μεταβατικό αναπτυξιακό στάδιο. Τα παιδιά από την βρεφική ηλικία που έχουν περιορισμένες δυνατότητες μεταβαίνουν στη νηπιακή ηλικία που σε όλους τους τομείς αναπτύσσονται πολύ γρήγορα. Τώρα το παιδί καταλαβαίνει περισσότερα, δηλαδή η ανάπτυξη του εγκεφάλου του είναι ραγδαία. Το παιδί αντιλαμβάνεται τα ερεθίσματα γύρω του και επιθυμεί να τα κατανοήσει. Το γλωσσικό του επίπεδο που ήταν περιορισμένο τώρα με το πέρασμα των ημερών εμπλουτίζεται διαρκώς .

Ακόμα το παιδί σε αυτό το στάδιο είναι πλέον ικανό να αυτοεξυπηρετεί τις βασικές βιολογικές ανάγκες μόνο του, όπως να πηγαίνει μόνο του τουαλέτα ή να εκφράζει τις επιθυμίες του όπως όταν πεινάει ή διψάει κ.α. Με βάση λοιπόν αυτής της ραγδαίας αλλαγής οι ανάγκες που απαιτούνται είναι πολύ διαφορετικές από της προηγούμενης ηλικιακής φάσης και ορισμένες ανάγκες της νηπιακής ηλικίας έχουν εντελώς διαφορετική φύση από της βρεφικής. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω οι ανάγκες της νηπιακής ηλικίας μπορούν να διαχωριστούν σε δύο κατηγορίες:

A) Τις ανάγκες για επιβίωση όπως είναι το φαγητό-προστασία- σωματική φροντίδα.

B) Τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες όπως είναι η αγάπη-ασφάλεια-προσοχή, νέες εμπειρίες, αποδοχή, μόρφωση, επιβράβευση αναγνώριση κ.α.

Στις ανάγκες της επιβίωσης είναι όλες εκείνες που ταξινομούνται κυρίως στις σωματικές ανάγκες. Δηλαδή η εκμάθηση της σωστής υγιεινής όπως είναι η προσωπική καθαριότητα (το πλύσιμο των χεριών, των δοντιών και του σώματος). Στη συνέχεια στην καθαριότητα περιλαμβάνεται η καθαριότητα του χώρου που διαμένει το παιδί όπως το δωμάτιο τους και το σπίτι του. Το παιδί είναι απαραίτητο να κατανοήσει πως όλα αυτά είναι εφόδια για το μέλλον και είναι απαραίτητες ανάγκες αλλά και υποχρεώσεις του.(Pr.Rierre Mozziconacci, Dr. Alice Doumic Girard 1994)

Άλλη μια βασική ανάγκη που έχουν τα παιδιά είναι η σωστή διατροφή. Το γεύμα του παιδιού πρέπει να έχει ορισμένα χαρακτηριστικά, δηλαδή να είναι ισορροπημένο, πλήρες, καλομαγειρεμένο υγιεινό και όμορφα σερβιρισμένο.

Οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες από την άλλη μεριά είναι πολύ πιο περίπλοκες από τις σωματικές ανάγκες και η δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι ποικίλουν σε κάθε άνθρωπο και άρα πρέπει να εντοπιστούν και πρέπει να ικανοποιηθούν με υπευθυνότητα και σοβαρότητα. Στο σημείο αυτό της ανάπτυξης του παιδιού αρχίζουν να διαμορφώνονται οι βασικές αξίες, χαρακτηριστικά και η συμπεριφορά του, που θα ολοκληρωθούν μεγαλώνοντας. .(Pr.Rierre Mozziconacci, Dr. Alice Doumic Girard 1994)

Η ανάπτυξη της συναισθηματικής ασφάλειας είναι μια διαδικασία που ξεκινάει από πολύ νωρίς δηλαδή από την στιγμή που έρχεται στον κόσμο το παιδί. Η συναισθηματική ασφάλεια των παιδιών αποτελεί σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της ποιότητας της ζωής τους, συμβάλει στην προσωπικότητά, στην αυτοπεποίθηση, στην επιτυχία μελλοντικών σχέσεων και γενικά στην ψυχική τους υγεία. Ευρέως αποδεκτό είναι ότι τα παιδιά που λαμβάνουν αγάπη και φροντίδα από το σπίτι και την οικογένεια τους, μεγαλώνουν με περισσότερο εφόδια και γίνονται πιο ολοκληρωμένοι άνθρωποι αφού καθ' όλη την διάρκεια την ανάπτυξής τους έχουν κάποιον να τους καθοδηγεί να τα συμβουλεύει, να τα στηρίζει και φυσικά να τους παρέχει αγάπη. Αντίθετα τα παιδιά που στερούνται την γονεϊκή στήριξη και παραμελούνται οι συναισθηματικές τους ανάγκες συχνά μεγαλώνουν έχοντας σοβαρά συναισθηματικά, ψυχοκοινωνικά προβλήματα, όπως και προβλήματα προσαρμοστικότητας.

Φυσικές ανάγκες: Οι φυσικές ανάγκες σχετίζονται άμεσα με τις ανάγκες που προκύπτουν στην ανάπτυξη του παιδιού και συμβάλλουν στην εξέλιξη του.

Ανάγκη για κίνηση

Η φυσική ανάγκη που έχουν τα μικρά παιδιά να κινούνται, στην αρχή σε περιορισμένο χώρο και, στη συνέχεια όλο και πιο μακριά και με διάφορους τρόπους, είναι η κύρια πηγή τροφοδότησης των αισθητηρίων οργάνων, που εξασφαλίζει την επιβίωση, τη συναισθηματική ηρεμία και, φυσικά, τη γνώση μέσα από τη νοητική ανάπτυξη. Όλα τα παιδιά χαρακτηρίζονται από την ανάγκη αυτή. Γι' αυτό, ή τα αφήνουμε να κινούνται ελεύθερα (κατά τη διάρκεια ορισμένων ελεύθερων δραστηριοτήτων) ή οργανώνουμε δραστηριότητες που βασίζονται στην κίνηση (παιχνίδια, χορός, μουσική - ρυθμική κλπ.). Ο βασικός κανόνας που απορρέει από την ανάγκη αυτή των μικρών παιδιών είναι ότι δεν πρέπει ποτέ να έχουμε την απαίτηση να μένουν για πολλή ώρα ακίνητα και «προσεκτικά» και ότι είναι σίγουρο πως αποκλείεται την ίδια στιγμή όλα τα παιδιά να μπορούν να σταθούν ακίνητα ή να επιθυμούν να κινηθούν. (Davies, P. T. & Cummings, E. M. 1998)

Ανάγκη για διατροφή

Κάθε άτομο, από την ώρα που θα γεννηθεί, φροντίζει, μέσα από το αίσθημα της πείνας, να διασφαλίσει την επιβίωσή του. Έτσι, μπορούμε να καταλάβουμε πως, αν δεν ικανοποιηθεί αυτή η ανάγκη, είναι αδύνατον να επικρατήσει οποιαδήποτε άλλη.

Ανάγκη για ύπνο και ξεκούραση

Εξίσου ζωτική με την προηγούμενη. Η κάλυψή της αποτελεί προϋπόθεση για κάθε είδους περαιτέρω παιδαγωγική παρέμβαση.

Ανάγκη για καθαριότητα

Κάθε παιδί, από τη γέννησή του, έχει ανάγκη να νιώθει καθαρό και να ζει σε καθαρό περιβάλλον. Η κάλυψη της ανάγκης αυτής, εκτός που εξασφαλίζει την υγεία του παιδιού, του δημιουργεί επίσης ένα αίσθημα ευημερίας και ασφάλειας.

Στην κάλυψη της ανάγκης αυτής υπάγεται και η ανάγκη να πηγαίνει στην τουαλέτα (που αποτελεί επίσης μέρος της ανάγκης για αυτονομία) όποτε αυτό θέλει και να ρυθμίζει μόνο του τους βιολογικούς του ρυθμούς χωρίς "άνωθεν" παρέμβαση παιδαγωγών που "ξέρουν" και αποφασίζουν αυτοί αντί για τα παιδιά. (Davies, P. T. & Cummings, E. M. 1998)

Ανάγκη για άνεση

Για να μπορέσει ένα παιδί να ψάξει άλλους τομείς δράσης πρέπει πρώτα να νιώθει άνετα στο χώρο που ζει. Να φορά άνετα και όχι υπερβολικά ζεστά ρούχα, να νιώθει πως μπορεί να κατακτήσει το χώρο εξερευνώντας τον.

Ανάγκη να γνωρίσει τον εαυτό του και να τον τοποθετήσει στο χώρο και στο χρόνο

Ειδικά στην προσχολική ηλικία, το άτομο προσπαθεί να καταλάβει ποιο είναι, σε τι διαφέρει και σε τι μοιάζει με τα άλλα άτομα, να διαχωρίσει τον εαυτό του από τους άλλους. Είναι η προσπάθεια απόκτησης της έννοιας του "εγώ". Για να υπάρξει όμως ο καθένας σαν ένα ξεχωριστό "εγώ" πρέπει να συνειδητοποιήσει συγχρόνως πού υπάρχει (χώρος, στην αρχή κοντινός και στη συνέχεια σε σχέση με τη γειτονιά, την πόλη κλπ.) και πότε (πάλι στην αρχή κοντινό - μέσα στην ημέρα ή, αργότερα, την εβδομάδα - και στη συνέχεια πιο μακρινό, σε σχέση με τους άλλους, μεγαλύτερους ή μικρότερους, την εποχή κλπ.). Η γνώση του "εγώ", του χώρου και του χρόνου, έχουν κατ' αρχήν σαν αποτέλεσμα τη συναισθηματική ισορροπία του ατόμου παρ' όλο που, φυσικά, έχουν άμεση σχέση με τη νοητική του ανάπτυξη.

Ψυχοσυναισθηματικές ανάγκες: Οι ψυχοσυναισθηματικές ανάγκες σχετίζονται με την αλληλεπίδραση του παιδιού, κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του, με το περιβάλλον του.

Ανάγκη για αγάπη και ασφάλεια

Αυτή είναι ίσως η σπουδαιότερη, διότι αποτελεί τη βάση για όλες τις μετέπειτα σχέσεις, όχι μόνο μέσα στην οικογένεια, αλλά και με φίλους, συναδέλφους και, τελικά, με την οικογένεια που θα δημιουργήσει το ίδιο το άτομο. Από αυτήν εξαρτάται η υγείας ανάπτυξη της προσωπικότητας, η ικανότητα για φροντίδα και ανταπόκριση στη στοργή και με τον καιρό, η δυνατότητα εξέλιξης του ατόμου σε τρυφερό και φιλόστοργο γονέα. Η ανάγκη αυτή καλύπτεται όταν το παιδί, από τη γέννησή του και μετά, βιώνει μια διαρκή, ασφαλή, τρυφερή σχέση - πρώτα με τη μητέρα, ύστερα με τον πατέρα του και, τέλος, μ' ένα ολοένα διευρυνόμενο κύκλο ενηλίκων και συνομηλίκων. Η ασφάλεια που παρέχει ένα οικείο περιβάλλον και μια γνωστή καθημερινότητα δημιουργούν μια αίσθηση συνέχειας και προβλεψιμότητας σ' έναν κόσμο όπου το παιδί πρέπει να συμβιβαστεί με πολλά καινούρια πράγματα, τα οποία μεταβάλλονται διαρκώς. Επίσης, μια σταθερή οικογένεια του προσφέρει την αίσθηση της προσωπικής συνέχειας, ότι έχει δηλαδή παρελθόν και μέλλον, και μια συνεπή και σταθερή προσωπικότητα. Η οργάνωση του χώρου, το σταθερό προσωπικό και ο σταθερός του χαρακτήρας οδηγούν στην ολοκλήρωση της αίσθησης της ασφάλειας. (Spencer, F. 2010)

Ανάγκη για έκφραση και επικοινωνία

Η κάλυψη της ανάγκης για αγάπη δημιουργεί την ανάγκη να επικοινωνήσουμε, κατ' αρχήν συναισθηματικά, με τους γύρω μας, ενήλικες ή παιδιά. Η κάλυψη της ανάγκης αυτής οδηγεί στην εκμάθηση του, προφορικού στην αρχή, γραπτού στη συνέχεια, λόγου.

Ο λόγος, χαρακτηριστικό του ανθρώπινου είδους, είναι απαραίτητο να χρησιμοποιείται από όλους μέσα στην τάξη για να εκφραστούν συναισθήματα και σκέψεις και για να τελειοποιηθεί η επικοινωνία ανάμεσα στα άτομα. Αυτό σημαίνει, κατά κύριο λόγο, ότι ο γονέας αποφεύγει να μιλάει συνέχεια ο ίδιος, ακούει το κάθε παιδί με υπομονή (ιδίως όταν αυτό δυσκολεύεται να μιλήσει) κάθε φορά που προσπαθεί να του πει κάτι και αποφεύγει να υποχρεώνει τα παιδιά να εκφράζονται ανούσια και χωρίς ουσιαστικό λόγο ανταλλαγής. (Spencer, F. 2010)

Ανάγκη για κοινωνικοποίηση

Είναι έμφυτη στον άνθρωπο, εφ' όσον πάντα καλύπτεται η ανάγκη για αγάπη. Το παιδί, από τη γέννησή του, επιθυμεί να βρίσκεται σε περιβάλλον όπου υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι και να συμμετέχει στις δραστηριότητές τους, ενώ δυσαρεστούνται κάθε φορά που βρίσκονται μόνο τους σε κάποιο χώρο. Η σωστή κάλυψη της ανάγκης αυτής οδηγεί στην ομαλή ένταξη του παιδιού στο κοινωνικό σύνολο στο οποίο πρόκειται να ζήσει και αποτελεί συγχρόνως κίνητρο για τη δημιουργία άλλων αναγκών. Έχει απόλυτη σχέση με την ανάγκη για έκφραση και επικοινωνία. (Spencer, F. 2010)

Ανάγκη για αυτονομία

Στα πλαίσια ακριβώς της ομαλής κοινωνικοποίησης του ατόμου έρχεται και η επιθυμία του να ξεφύγει σταδιακά από την άμεση εξάρτηση των άλλων και να επιβιώσει μόνο του αρμονικά στο κοινωνικό σύνολο που ανήκει. Έτσι, από την πρώτη κιόλας στιγμή μετά τη γέννηση, αρχίζει μια πορεία προς την αποδέσμευση από τους άλλους. Η αποδέσμευση είναι κατ' αρχήν συναισθηματική μα εκφράζεται και σαν πρακτική, στρεφόμενη προς την τάση για αυτοεξυπηρέτηση, πηγή χιλιάδων προσπαθειών κατακτήσεων για το μικρό παιδί. Την τάση αυτή πρέπει να του την ενισχύσουμε:

Βοηθώντας το να αποκτήσει ορισμένες ικανότητες να ντύνεται μόνο του, να τρώει, να πηγαίνει στην τουαλέτα, να πλένει τα χέρια του και να πλένεται, κλπ.

Δεχόμενοι με σεβασμό τη γνώμη του και τη σκέψη του σε ορισμένα θέματα και μη προσπαθώντας να επιβάλλουμε πάντα τη δική μας.

Διαλέγοντας δραστηριότητες και παιχνίδια όπου δεν είναι πάντα απαραίτητη η παρουσία μας. (Spencer, F. 2010)

Ανάγκη για έπαινο και αναγνώριση

Για να γίνει ένα άτομο από αδύναμο βρέφος ε ενήλικος με αυτοπεποίθηση και αυτοαποδοχή χρειάζεται μια τεράστια ποσότητα συναισθηματικής, κοινωνικής και διανοητικής μάθησης, που επιτυγχάνεται με τη μίμηση των ενηλίκων που το φροντίζουν. Τα πιο αποτελεσματικά κίνητρα γι' αυτήν τη μάθηση, τα οποία απαιτούν συνεχή προσπάθεια σε όλη την περίοδο της ανάπτυξης ενός ατόμου, είναι ο έπαινος και η αναγνώριση. Μια δουλειά που γίνεται καλά αποτελεί, τελικά, ανταμοιβή καθαυτή, αλλά αυτό συμβαίνει σ' ένα πολύ ώριμο στάδιο, ενώ ακόμη και το πιο

ώριμο άτομο ανταποκρίνεται, και πράγματι ανθίζει, όταν μερικές φορές δέχεται επαίνους ή άλλες μορφές αναγνώρισης.

Αυτά του παρέχουν την απαραίμιλλη ευκαιρία να αποκτήσει μια ευνοϊκή στάση απέναντι στη μάθηση και ακόμη, όταν είναι απαραίτητο, να βελτιώσει ή να θέσει ξανά τα θεμέλια για την αυτοεκτίμησή του, και, κατά συνέπεια, τη στάση του απέναντι στην προσπάθεια και την επιτυχία. Για να πετύχει αυτόν το στόχο, ένας γονέας-παιδαγωγός πρέπει να ενεργεί θεωρώντας δεδομένο ότι κάθε παιδί διαθέτει ένα ανεκμετάλλευτο δυναμικό για ανάπτυξη, το οποίο μπορεί να εκμεταλλευθεί με την κατάλληλη «αγωγή» και όχι να δέχεται ότι οι αποτυχίες του παρελθόντος δείχνουν μια αμετάβλητα περιορισμένη ικανότητα για μάθηση. (Spencer, F. 2010)

Ανάγκη για υπευθυνότητα

Η ανάγκη αυτή καλύπτεται αν επιτρέψουμε στο παιδί να αποκτήσει προσωπική ανεξαρτησία, φροντίζοντας αρχικά τον εαυτό του σε καθημερινά θέματα, όπως το φαγητό, το ντύσιμο και το πλύσιμο, καλύπτεται επίσης με το να έχει στην κατοχή του αντικείμενα έστω ασήμαντα και ευτελή, στα οποία του επιτρέπεται να ασκεί την απόλυτη ιδιοκτησία του. Καθώς μεγαλώνει, η ευθύνη πρέπει να επεκτείνεται σε πιο σημαντικούς τομείς και να του εξασφαλίζει, τελικά, την ελευθερία για τις πράξεις του. Με τον καιρό, στην πλήρη ωριμότητα, θα πρέπει να είναι ικανό να αναλαμβάνει ευθύνη για άλλους.

Μεγαλύτερη ανεξαρτησία δεν σημαίνει να αποσιωπά κανείς τις απόψεις του, τις προτιμήσεις του και τις επιλογές του ή τα αίτιά τους, ούτε να μη συμμετέχει στις δραστηριότητες ή την καθοδήγηση της ζωής των παιδιών, ούτε, βέβαια, να συγχωρεί οτιδήποτε κάνουν. Αντίθετα, τα παιδιά χρειάζονται ένα πλαίσιο καθοδήγησης και ορίων. Είναι αλήθεια να ξέρουν τι περιμένουν οι άλλοι από αυτά ή τι επιτρέπεται, ποιοι είναι οι κανόνες, μαζί με την αιτιολογία τους, καθώς και αν είναι ή όχι προς το συμφέρον τους ή προς το συμφέρον των άλλων να τους τηρούν. (Spencer, F. 2010)

Ανάγκη για τη γνωριμία του γύρω του κόσμου

Η φυσική αυτή τάση του μικρού παιδιού είναι η βασική πηγή της νοητικής του εξέλιξης. Ψάχνει και ερευνά ό,τι βρίσκεται γύρω του. Μελετώντας το περιβάλλον, κατακτά τη φυσική γνώση. Κάνοντας συγκρίσεις ανάμεσα στα αντικείμενα της φυσικής γνώσης, κατακτά τη λογικομαθηματική σκέψη. Βιώνοντας καταστάσεις στο κοινωνικό περιβάλλον που ζει, κατακτά και την κοινωνική γνώση. Η ανάγκη αυτή, αν καλυφθεί σωστά από τον Παιδαγωγό, ανοίγει για το παιδί χιλιάδες τομείς γνώσεων. (Spencer, F. 2010)

Ανάγκη για έκφραση της δημιουργικής φαντασίας

Κατακτώντας τον κόσμο γύρω του, το άτομο, και κυρίως το μικρό παιδί, αρχίζει να επιθυμεί να παρέμβει σε αυτόν με το δικό του τρόπο ώστε να δημιουργήσει κάτι καινούργιο, προσαρμόζοντας, στα πλαίσια του δυνατού, ό,τι ήδη υπάρχει στις προσωπικές του ιδέες. Η ανάγκη αυτή αποτελεί το κίνητρο για κάθε καλλιτεχνική δημιουργία μα και για κάθε πρωτότυπη εφεύρεση σαν αυτές που βοήθησαν την ανθρωπότητα να προχωρήσει στη γνώση και να δημιουργήσει θαυμαστούς πολιτισμούς. (Spencer, F. 2010)

Ανάγκη για νέες εμπειρίες

Η ευφυΐα του παιδιού θα αναπτυχθεί ικανοποιητικά μόνο αν αυτή η ανάγκη καλυφθεί επαρκώς σε όλη τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και της εφηβείας. Όπως ακριβώς το σώμα χρειάζεται τροφή και ένα κατάλληλα ισορροπημένο διαιτολόγιο για να αναπτυχθεί φυσιολογικά, έτσι και το πνεύμα χρειάζεται νέες εμπειρίες. Τα πιο ζωτικά συστατικά του διαιτολογίου αυτού στα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας είναι το παιχνίδι και η γλώσσα. Με αυτά το παιδί εξερευνά τον κόσμο και μαθαίνει να τον αντιμετωπίζει. Αυτό ισχύει τόσο για τον αντικειμενικό εξωτερικό κόσμο της πραγματικότητας όσο και για τον υποκειμενικό εσωτερικό κόσμο των σκέψεων και των συναισθημάτων.

Οι νέες εμπειρίες το διευκολύνουν να μάθει μια από τις βασικές αρχές των πρώτων χρόνων ζωής: να μάθει πώς να μαθαίνει και η βαθιά γνώση αυτή, του δίνει χαρά και μια αίσθηση επιτυχίας. Η δεκτικότητα στην εκπαίδευση δεν εξαρτάται μόνο από την εγγενή ικανότητα, αλλά και - αν όχι περισσότερο - από τις ευκαιρίες και την ενθάρρυνση που εξασφαλίζει το περιβάλλον. Η συναισθηματική και πολιτιστική ατμόσφαιρα του σπιτιού και η παρέμβαση και οι φιλοδοξίες των γονέων μπορούν να καλλιεργήσουν, να περιορίσουν ή να παρεμποδίσουν την πνευματική ανάπτυξη.¹

Όπως εν μέρει διαφαίνεται από τον πιο πάνω κατάλογο, καμία ανάγκη δεν υπάρχει αυτόνομη και η μια επηρεάζει την άλλη. Η κάλυψη του συνόλου των αναγκών αυτών είναι αυτή που θα οδηγήσει στη σωστή βιολογική, συναισθηματική και νοητική εξέλιξη του κάθε παιδιού.

Επιπλέον τρία πράγματα είναι που χρειάζεται ένα παιδί. Αγάπη, στοργή και ασφάλεια. Η αγάπη είναι αυτό που συνήθως αισθάνονται οι γονείς για τα παιδιά τους. Η στοργή, είναι η έμπρακτη έκφραση της αγάπης, μέσω της τρυφερότητας. Τα λόγια αγάπης, η τρυφερότητα, τα χάδια, η ενθάρρυνση όλα αυτά γενικώς. Δεν είναι απλό πάντα να εκδηλώσουν οι γονείς τα αισθήματά μας προς τα παιδιά, με αυτό τον τρόπο. Άρα χρειάζονται και τα λόγια. Αν δεν χρειάζονταν τα λόγια δεν θα είχαμε στόμα. Ένα μικρό παιδί, χαμένο μέσα στην ανασφάλειά του, δεν μπορεί να αποκρυπτογραφήσει τις πράξεις ενός ενήλικα. Δεν θα τις "διαβάζει" πάντοτε σωστά. Χρειάζονται οι

εξηγήσεις . Να τους λένε συχνά ότι το αγαπάνε, να το χαϊδεύουνε, να το κοιτάνε, να του δίνουνε την προσοχή τους, να του λένε τρυφερά λόγια. Τα "μπράβο", τα "σ' αγαπώ", οι αγκαλιές και τα φιλιά, πρέπει να είναι στην ημερήσια διάταξη. (Spencer, F. 2010)

Παιχνίδι

Μια από τις βασικότερες ανάγκες που έχει το παιδί από την βρεφική κιόλας ηλικία, αλλά και για όλη την ζωή του ανθρώπου είναι το παιχνίδι. Με το παιχνίδι τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να βιώσουν πληθώρα συναισθημάτων, να δημιουργήσουν την προσωπική τους αβεβαιότητα και αμφιβολία, να έχουν την εμπειρία του απροσδόκητου, να ανταποκριθούν σε νέες καταστάσεις, να διαμορφώσουν φιλίες και να προσκολληθούν σε ενήλικες και σε τοποθεσίες, και τελικά να προχωρήσουν στο βασικότερο αναπτυξιακό δεσμό, που είναι η ισορροπημένη αίσθηση του εαυτού τους και η δημιουργία ταυτότητας, με την τελευταία διεργασία να ολοκληρώνεται, τελικά, στην εφηβεία (Gleave & ColeHamilton, 2012).

Το παιχνίδι, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό της ομαλής ανάπτυξης του παιδιού (Hewes, 2007). Με το παιχνίδι το παιδί μαθαίνει να εργάζεται και να αγαπά, αλλά και να δομεί την αυτοεκτίμησή του (Youell, 2008). Ειδικότερα, το μη δομημένο παιχνίδι έχει διαπιστωθεί ότι βοηθά τα παιδιά να αναπτυχθούν σε όλους τους επιμέρους τομείς: σωματικά, κινητικά, γνωστικά και κοινωνικά. (Frost, Wortham, Reifel, 2012; Community Health and the Built Environment Project Team, 2011). Όταν τα παιδιά δεν έχουν την ευκαιρία να παίξουν πολύ και ποιοτικά, η ανάπτυξη αναστέλλεται και προχωρά με ελλείμματα (Youell, 2008).

Το παιχνίδι είναι τόσο φυσική διαδικασία για τα παιδιά όσο και η ίδια τους η ανάπτυξη. Η σχέση του παιδιού με το παιχνίδι είναι αμφίδρομη: όσο το παιδί παίζει αναπτύσσει δεξιότητες και όσο αναπτύσσεται βελτιώνει το παιχνίδι του.

Σωματική/Κινητική Ανάπτυξη

Κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων χρόνων τα βρέφη και τα νήπια ακολουθούν τον πιο γρήγορο ρυθμό ανάπτυξης. Το βάρος τους τριπλασιάζεται και το ύψος τους υπερδιπλασιάζεται. Η ανάπτυξη έχει ως αφετηρία το πάνω μέρος του σώματος, το κεφάλι, και προχωρά προς τα κάτω. Μέχρι το τέλος της ηλικίας των 2 ετών το παιδί έχει κατακτήσει πλήρεις δεξιότητες κίνησης, οι οποίες είναι, σε γενικές γραμμές, δύο ειδών:

Δεξιότητες αδρής κινητικότητας: Μεγάλες κινήσεις του σώματος που αναπτύσσονται από νωρίς (κλωτσιές, τεντώματα, κινήσεις κατά το μπουσούλημα, κύλισμα, μικρά βήματα, περπάτημα, τρέξιμο, πήδημα, σκαρφάλωμα).

Δεξιότητες λεπτής κινητικότητας: Είναι αποτέλεσμα της κατάκτησης του ελέγχου των βραχιόνων και των χεριών. Αφορούν συνδυασμό συγκεκριμένων ικανοτήτων. Η πρώτη δεξιότητα αφορά το κράτημα ενός αντικειμένου και συνεχίζει στην ανάπτυξη λεπτών λαβών και στην επιδέξια χρήση των χεριών και των δαχτύλων.

Ο τύπος του παιχνιδιού που συνδέεται με τις δεξιότητες αυτές αφορά το εξερευνητικό παιχνίδι/παιχνίδι με αντικείμενα/αισθητηριακό παιχνίδι με το οποίο τα παιδιά πρώτα εξερευνούν τα αντικείμενα και έπειτα παίζουν. Η εξερεύνηση αυτή γίνεται αρχικά με το στόμα και τη γλώσσα, και έπειτα με το να το κοιτούν απλά και να το πετούν μακριά. Με τους αρχικούς αυτούς χειρισμούς, αρχίζουν να αναπτύσσουν τις λεπτές τους κινήσεις και το συντονισμό χεριού-ματιού και έπειτα, όταν και οι υπόλοιπες κινητικές δεξιότητες έχουν αναπτυχθεί, τα παιδιά με το παιχνίδι εξασκούνται σε αυτές.

Στη νηπιακή ηλικία επιτυγχάνεται ο καλύτερος συντονισμός του σώματος, η επίγνωση των σωματικών κινήσεων και ο συνδυασμός κίνησης και αντίληψης. Επίσης, αναπτύσσεται η επίγνωση του χώρου, των διαφορετικών κατευθύνσεων και του ρυθμού.

Η επίδραση του παιχνιδιού πιθανώς συνδέεται με τρόπο περίπλοκο με τη γνώση και ενσωμάτωση των εμπειριών του παιδιού. Έτσι όταν μια κατάσταση που αντιμετώπισε στο παιχνίδι εμφανίζεται κι εκτός παιχνιδιού, ενδέχεται να είναι πιο επιδέξιο και αποτελεσματικό στην αντιμετώπισή της (C. Garvey, 1977).

Το παιχνίδι είναι μια σταθερή αξία της παιδικής ηλικίας σε όλες τις κοινωνίες, το μέσο για την ομαλή ψυχοσωματική και πνευματική ανάπτυξη, ένα στάδιο προπαρασκευαστικό για τη μετέπειτα ζωή του. Στο παιχνίδι αντικατοπτρίζονται συχνά πλευρές της πραγματικής ζωής. Οι τρόποι με τους οποίους τα παιδιά συμπεριφέρονται καθώς παίζουν απεικονίζουν συνήθως την συμπεριφορά τους στην καθημερινότητά τους γενικότερα.

Αν ένα παιδί στερηθεί κατά την πρώιμη παιδική ηλικία ορισμένα κινητικά ερεθίσματα αυτό πιθανόν να έχει δυσμενή επίδραση σε ορισμένα κέντρα του εγκεφάλου, η πλήρης ανάπτυξη των οποίων εξαρτάται από εξωτερικά ερεθίσματα. Κι είναι πλέον γνωστό ότι όπως και στους υπόλοιπους τομείς συναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης οι ευχάριστες εμπειρίες επηρεάζουν τη χημική ισορροπία και τη νευρολογική δομή του εγκεφάλου. Για παράδειγμα, το παιχνίδι φαντασίας και δημιουργικότητας κατεβάζει τα επίπεδα του άγχους και επιτρέπει στα παιδιά να αντιμετωπίζουν καλύτερα καταστάσεις που το προκαλούν.

Το ήπιο παιχνίδι μεταξύ των παιδιών με τη μορφή πάλης για παράδειγμα και το γέλιο είναι επίσης γνωστά για την αντιαγχωτική τους επίδραση. Δραστηριοποιούν τα κέντρα του εγκεφάλου που ρυθμίζουν το συναίσθημα και προκαλούν την έκλυση φυσικών χημικών ουσιών του εγκεφάλου που επιφέρουν συναισθήματα ευχαρίστησης και ευφορίας (D.Plummer, 2009).

Στην παιδική ηλικία ενεργοποιείται μέσα από το παιχνίδι μια παιχνιδιάρικη προσέγγιση της ζωής, η οποία συμπεριλαμβάνει την ικανότητα του ανθρώπου να προσφέρει χιούμορ και διασκέδαση στις σχέσεις του και να βλέπει τις δυσκολίες της ζωής ως προκλήσεις κι όχι ως αζεπέραστα εμπόδια. Το παιχνίδι είναι μια δράση απαραίτητη στο παιδί, όπως το ψωμί και ο αέρας, είναι μια αυτοέκφραση φυσική. Ξεκινά από τη χαρά και καταλήγει σε αυτή. Εκεί ξεχειλίζει η θέληση του παιδιού να ζήσει. Εάν στερηθεί το παιχνίδι είναι σα να του στερείται η ευκαιρία να απολαύσει τη ζωή.

Κάθε παιχνίδι είναι μια δημιουργία του νέου που υπάρχει ήδη, αλλά συγχρόνως και μια δημιουργία του νέου που δεν υπάρχει. Γιατί σε κάθε παιχνίδι γίνεται μια δημιουργική σύνθεση στοιχείων που υπάρχουν στο περιβάλλον του παιδιού και στοιχείων που τα ανακαλύπτει μόνο του. Η χαρά αυτής της σύνθεσης δίνει φως στην ενέργεια του παιδιού, κοκκινίζει τα μάγουλά του, κάνει τα μάτια του να λαμπυρίζουν, χαρίζει γέλιο, καλοσύνη, αγάπη για όλο τον κόσμο.

Ο ρόλος του παιχνιδιού ήταν πολύ σημαντικός για την ομαλή ανάπτυξη πολλών γενεών παιδιών, αφού, καθώς ήταν το προϊόν του δρόμου, της γειτονιάς, της πλατείας, αποτελούσε ταυτόχρονα μοχλό για δημιουργική απασχόληση και έκφραση των στοιχείων του χαρακτήρα και του εσωτερικού κόσμου κάθε παιδιού. Μέσα από το παιχνίδι τα παιδιά διασκέδαζαν, δημιουργούσαν, εκφράζονταν, ανέπτυσαν τη φαντασία και την ευρηματικότητά τους και μάθαιναν να υπακούουν σε κανόνες απαραίτητους στη διαδικασία του παιχνιδιού, να συνεργάζονται, να κερδίζουν και να χάνουν. Δε χρειαζόταν πολλά. Αρκούσε ο αυθορμητισμός τους, το κέφι και απλά υλικά όπως πετραδάκια, κουρέλια, ξύλα, λάσπη, κλωστές, κεραμίδια κι ότι άλλο παλιό έβρισκαν παραπεταμένο.

Είναι αξιοσημείωτο το πόσο έρχονται σε αντίθεση όλα τα παραπάνω με τα σημερινά ακριβά βιομηχανικά και ηλεκτρονικά παιχνίδια που δύσκολα προάγουν τη διαπροσωπική επαφή, αλλά αντίθετα ενισχύουν την αρνητική μοναχικότητα, την παθητικότητα, την υπερκατανάλωση και κάποιες φορές ακόμα και τη βία απομονώνοντας τα παιδιά μέσα στα σπίτια τους μπροστά στην τηλεόραση ή την οθόνη ενός υπολογιστή. Κι όμως είναι δυνατόν να αντληθούν οι θετικές επιδράσεις του παιχνιδιού πρώτα μέσα στην οικογένεια με τον ξεχωριστό χρόνο που μοιράζονται οι γονείς με τα παιδιά κατά τη διάρκεια ενός ευχάριστου παιχνιδιού. Μετά στη σχολική κοινότητα μπορούν και πρέπει να δοθούν οι δυνατότητες στα παιδιά να δημιουργήσουν μόνο τους, με τα ίδια τους τα χέρια παιχνίδια που θα λειτουργήσουν ως προωθητικό μέσο και κινητήριο μοχλό για την δημιουργική φαντασία τους. Παρακάτω αναφέρονται κάποιες από τις πολλές συγκεκριμένες και γενικότερες ευκαιρίες μάθησης που αποκτούν τα παιδιά μέσα από το παιχνίδι σύμφωνα με την Deborah Plummer (2009). Συγκεκριμένη μάθηση /εμπέδωση δεξιοτήτων

- Ανάπτυξη γλωσσικών και δεξιοτήτων ακρόασης και παρατήρησης
- Ικανότητα τήρησης και παροχής σύνθετων οδηγιών

- Ανάπτυξη δεξιοτήτων μνήμης και ικανότητας αναστοχασμού
- Δημιουργία νέων κανόνων και προτύπων
- Ανάπτυξη δεξιοτήτων συνεργασίας και επίλυσης προβλημάτων
- Καλλιέργεια της ικανότητας επιμονής σε μια δραστηριότητα
- Ανάπτυξη υπευθυνότητας και ηγετικών δεξιοτήτων
- Πραγματοποίηση λαθών μέσα σε ένα ασφαλές περιβάλλον
- Ικανότητα αναγνώρισης των πράξεων των άλλων
- Ανάπτυξη της εικόνας και επίγνωσης του σώματος

Γνωστική Ανάπτυξη

Όπως η σωματική και η κινητική ανάπτυξη, έτσι η γνωστική ανάπτυξη στα βρέφη και στα νήπια γίνεται με πολύ γρήγορους ρυθμούς. Σύμφωνα με τον Piaget (1951) η νοημοσύνη κατά τη βρεφική ηλικία εξαρτάται από τις αισθήσεις και τις σωματικές ικανότητες, και γι αυτό το λόγο χαρακτηρίζει την αντίστοιχη αναπτυξιακή περίοδο ως αισθησιοκινητική. Οι αντίστοιχες δραστηριότητες παιχνιδιού, συνεπώς, εστιάζονται στις αισθήσεις και διαφοροποιούνται ανάλογα με την ικανότητα του παιδιού να χειρίζεται το σώμα του και τα υλικά.

Το παιχνίδι σε αυτή την ηλικία ωφελεί όλες τις γνωστικές διαδικασίες που αναπτύσσονται. Αρχικά, τα πρώτα παιχνίδια μίμησης και δραματοποίησης του παιδιού απαιτούν τη μονιμότητα του αντικειμένου, δηλαδή την ικανότητα το παιδί να θυμάται ένα αντικείμενο όταν αυτό δεν είναι ορατό. Τα προ-συμβολικά παιχνίδια τα διαδέχονται τα συμβολικά, πρώτα μοναχικά και έπειτα με τη συμμετοχή και άλλων παιδιών. Όσο οι ηλικίες προχωρούν και μέχρι την ηλικία των 7 ετών, τα παιδιά διευρύνουν την ικανότητα της συμβολικής τους σκέψης, και αποκτούν τις πρώτες τους ικανότητες για λογικούς συλλογισμούς και για δημιουργικές νοητικές πράξεις. Στο παιχνίδι πλέον συμμετέχει η φαντασία και η δημιουργικότητα. Χρησιμοποιούνται οι εικόνες που τα παιδιά έχουν δημιουργήσει στο μυαλό τους για να αναπαραστήσουν μια προηγούμενη εμπειρία, διαδικασία που αποτελεί μορφή αφηρημένης σκέψης. Παράλληλα, αναπτύσσεται και η γλώσσα, η διαμόρφωση της οποίας αλληλεπιδρά με το παιχνίδι. Τα παιδιά μαθαίνουν να κάνουν ερωτήσεις και να απαντούν σε αυτές, και διαμορφώνουν ένα προσωπικό λεξιλόγιο ώστε να εκφράσουν ό,τι κάνουν (Cecchini, 2015).

Ο ρόλος του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του φύλου

Στο εκπαιδευτικό πλαίσιο, το φύλο προσλαμβάνει εξαιρετικά μεγάλες διαστάσεις ως σημαντικό σύμβολο της διαφοράς των παιδιών και μαζί με την ηλικία αποτελεί κύριο διαφοροποιητικό παράγοντα σύμφωνα με τον οποίο συλλαμβάνουμε την έννοια «παιδιά». Το να γίνεις αγόρι ή κορίτσι δεν είναι ζήτημα απλής απάντησης στα

βιολογικά χαρακτηριστικά, αλλά μία διαδικασία ανακάλυψης και αναμέτρησης με τα στερεότυπα του φύλου. Στα παιχνίδια με κανόνες που παίζουν τα παιδιά, το φύλο έχει πολύ μεγάλη σημασία ως σταθερό σημείο αναφοράς και μέρος της ταυτότητας (James, 2001).

Το δραματικό παιχνίδι στο οποίο εμπλέκεται το παιδί, ήδη πριν από την ολοκλήρωση των 2 ετών, αποτελεί την πρώτη πραγματικά συλλογική δραστηριότητα και συνεισφέρει στην ανάπτυξη της κοινωνικότητάς του.

Επίσης, προκειμένου να μιμηθούν τα γεγονότα της καθημερινής ζωής, χρειάζεται να κινητοποιήσουν συγκεκριμένες πλευρές της σκέψης τους, όπως η αφαίρεση και η ερμηνεία, προκειμένου να ξεχωρίσουν τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του φαινομένου που αναπαριστούν. Τα παιδιά δομούν πρότυπα με βάση ιδέες, έννοιες και ουσιώδη χαρακτηριστικά (Thyssen, 2001).

1.4 Θεωρητικές προσεγγίσεις

Για πολλά χρόνια η γνωστική και ηθική ανάπτυξη των παιδιών αποτέλεσαν σημείο αναφοράς και έρευνας από πολλούς ερευνητές, χωρίς όμως να καταλήγουν όλοι σε ένα ενιαίο συμπέρασμα. Στην εργασία μας κάναμε μια προσπάθεια να μελετήσουμε τις κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις, όπως είναι η γνωστική θεωρία του J. Piaget, η κοινωνικοπολιτισμική θεωρία του L.Vygotsky και η προσέγγιση της ηθικής κατά Piaget και Freud για να καταλήξουμε σε μία όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη οπτική όσον αφορά την ανάπτυξη της σκέψης και της ηθικής κατά την νηπιακή κυρίως ηλικία.

1.4.1 Το κοινωνικοπολιτισμικό μοντέλο του J.Piaget

Ο J. Piaget θεωρείται ο βασικός εισηγητής του δομισμού (στρουκτουραλισμού), καθώς ενδιαφερόταν για τη δομή της σκέψης και τον τρόπο με τον οποίο ο εγκέφαλος επεξεργάζεται τις πληροφορίες που λαμβάνει. Πίστευε, ότι ο νους όχι μόνο αντιδρά σε ερεθίσματα και συνέπειες, αλλά παράλληλα αναπτύσσεται, μεταβάλλεται και προσαρμόζεται ανάλογα στο περιβάλλον (Baucum& Craig, 2007).

Ο Piaget ενδιαφερόταν για τον τρόπο εξέλιξης της νόησης (γνώση, κατανόηση) στους ανθρώπους και για αυτό προσπάθησε να περιγράψει την ανάπτυξη της λογικής και της σκέψης από την βρεφική ηλικία ως την εφηβεία και να διακρίνει τις γνωστικές διαδικασίες που χρησιμοποιούν τα παιδιά σε κάθε στάδιο προκειμένου να αποκτήσουν την κριτική ικανότητα, την τυπική αφαιρετική σκέψη (Hayes, 1998).

Ο ίδιος έβλεπε τη γνωστική ανάπτυξη ως μια πλευρά της βιολογικής πάλης του οργανισμού με το περιβάλλον του και μέρος της βιολογικής προσαρμογής του αποτελεί και η νοημοσύνη και χαρακτηριστικά υποστήριξε: «Όπως ο οργανισμός έχει διάφορα όργανα που βοηθούν την προσαρμογή του στο περιβάλλον, έτσι και η νοημοσύνη έχει διάφορες γνωστικές δομές, τα 'σχήματα'. Τα «σχήματα» είναι βασικές ενότητες γνώσης μέσω των οποίων ταξινομούνται, οργανώνονται, διευθετούνται, αναπαριστάνονται και ερμηνεύονται προηγούμενες εμπειρίες, ενώ παράλληλα ετοιμάζουν το πλαίσιο κατανόησης μελλοντικών εμπειριών» (όπως αναφέρει ο Καψάλης, 2009, σελ. 92). Η αποδοχή της ανάπτυξης του σχήματος συνεπάγεται τη μείωση του «εγωκεντρισμού» την πρωταρχική διεργασία της γνωστικής ανάπτυξης.

Με τον όρο εγωκεντρισμό εννοούμε την τάση των μικρών παιδιών να βλέπουν και να κατανοούν τα πράγματα από τη δική τους οπτική γωνία. Στα πρώτα στάδια της ζωής

τους τα παιδιά είναι απόλυτα εγωκεντρικά, καθώς δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν τον κόσμο που υπάρχει έξω από τη δική τους σφαίρα επιρροής. Σύμφωνα με τον Piaget, ο εγωκεντρισμός μειώνεται σταδιακά κατά τη διάρκεια της νηπιακής και της παιδικής ηλικίας, έως ότου φύγει εντελώς με την απόκτηση της τυπικής αφαιρετικής σκέψης κατά την εφηβεία (Muller & Kesselring, 2011). Η διαφοροποίηση των γνωστικών δομών-σχημάτων, δηλαδή η γνωστική ανάπτυξη, γίνεται μέσω δύο διεργασιών, της «αφομοίωσης» και της «συμμόρφωσης» τις δύο συμπληρωματικές λειτουργίες της προσαρμογής. Η «αφομοίωση» είναι η 7 ικανότητα της νόησης να εντάσσει στο γνωστικό σύστημα νέους ερεθισμούς μέσω των σχημάτων τα οποία διαθέτει. Αναφέρεται στις προσπάθειες του ατόμου να αντιμετωπίσει τα νέα ερεθίσματα του περιβάλλοντος εντάσσοντάς τα σε προϋπάρχουσες νοητικές δομές, χωρίς αυτές να αλλάζουν ουσιαστικά. Η «συμμόρφωση» από την άλλη είναι η λειτουργία της νόησης με την οποία το άτομο αντιμετωπίζει αποτελεσματικά πρωτόγνωρους ερεθισμούς εντάσσοντάς τους σε νέα σχήματα που δημιουργεί. Είναι το συμπλήρωμα της αφομοίωσης, η διαδικασία με την οποία το άτομο τροποποιεί τις ήδη υπάρχουσες νοητικές δομές για να τις προσαρμόσει στα νέα δεδομένα και να μπορέσει να ερμηνεύσει τις νέες εμπειρίες. Με τον όρο «προσαρμογή» αναφερόμαστε σε μία διαδικασία εξέλιξης των παλιών γνωστικών δομών σε νέες με την εντολή νέων εξωτερικών πληροφοριών και προβλημάτων. Η μία όψη της είναι η αφομοίωση και η άλλη η συμμόρφωση (Hummel & Huitt, 2003).

Επιπλέον ο Piaget αναφέρεται πολύ συχνά στην «εξισορρόπηση ή ισορροπία» η οποία είναι μια διαδικασία που προκύπτει από τις λειτουργίες της αφομοίωσης και της συμμόρφωσης. Η ανάγκη των παιδιών για εξισορρόπηση οδηγεί στην δημιουργία σχημάτων για αυτό και θεωρείται ως κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης. Όταν τα μικρά παιδιά αποκτούν νέες εμπειρίες και γνωστικές δομές οι οποίες είναι εντελώς άγνωστες σε αυτά βιώνουν άγχος. Μέσω της αφομοίωσης και της συμμόρφωσης το άγχος φεύγει σταδιακά και επανέρχεται στην κατάσταση της ισορροπίας. Μέσω της εξισορρόπησης τα παιδιά αναζητούν να ικανοποιήσουν τις μεταβαλλόμενες ανάγκες των ψυχολογικών τους δομών λαμβάνοντας υπόψη το βαθμό που αυτές είναι εφικτές και αποτελεσματικές (Siegler, 2002).

Σύμφωνα με τον Salkind (2006), στην έρευνα του για την γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, ο Piaget κατέληξε στο συμπέρασμα πως τα παιδιά διανύουν τέσσερα στάδια γνωστικής ανάπτυξης ανάλογα με την ηλικία στην οποία βρίσκονται. Τα στάδια αυτά είναι το αισθησιοκινητικό στάδιο (από τη γέννηση έως το δεύτερο χρόνο), το προλειτουργικό στάδιο ή αλλιώς φάση συμβολικών λειτουργιών (από το δεύτερο έως το έβδομο έτος), το στάδιο των συγκεκριμένων γνωστικών λειτουργιών (από το έβδομο έως το ενδέκατο έτος) και το επίσημο λειτουργικό στάδιο ή αλλιώς στάδιο τυπικής αφαιρετικής σκέψης (από το ενδέκατο με δωδέκατο έτος έως και την ενηλικίωσή τους).

1.4.2 Το κοινωνικοπολιτισμικό μοντέλο του L.Vygotsky

Ο L. Vygotsky στην κοινωνικοπολιτισμική θεωρία του δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο που παίζει στη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτά ζουν και αναπτύσσονται. Σύμφωνα με την άποψή του για να καταλάβουμε τη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών πρέπει πρώτα να μελετήσουμε τα ήθη, τα έθιμα, την κουλτούρα τις εκάστοτε πολιτικές και περιβαλλοντικές συνθήκες που επικρατούν στον περίγυρο που μεγαλώνουν τα παιδιά κάθε κοινωνίας και τις αλληλεπιδράσεις τους με τα τριγύρω τους πρόσωπα, καθώς η σκέψη και η μάθηση αναπτύσσεται σε μεγάλο βαθμό υπό την επίδραση των κοινωνικών συνθηκών (Salkind, 2004).

Κατά το Vygotsky η κοινωνική αλληλεπίδραση προκαλεί αλλαγές στη σκέψη και στη συνέχεια στη συμπεριφορά των μικρών παιδιών. Δεδομένου ότι η συμπεριφορά διαμορφώνεται στο κοινωνικό πλαίσιο, τόσο η σκέψη όσο και η συμπεριφορά ποικίλουν ανάλογα με τις εκάστοτε πολιτισμικές επιδράσεις. Οι εκπρόσωποι κάθε πολιτισμού αποτελούν την πηγή των ιδεών, εννοιών, δεξιοτήτων και στάσεων των παιδιών, καθώς ο πολιτισμός μέσα στον οποίο αλληλεπιδρούν καθορίζει τόσο τα ερεθίσματα όσο και το είδος αυτών στα οποία θα στραφεί η προσοχή τους. Ένα παιδί κατανοεί τον κόσμο μαθαίνοντας τα κοινά νοήματα των άλλων γύρω του (Δημητρίου – Χατζηνεοφύτου, 2001).

Οι απόψεις του Vygotsky στηρίζονται σε δύο βασικές ιδέες: Πρώτον πως τη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών μπορούμε να την καταλάβουμε μόνο μέσα από το κοινωνικό περιβάλλον (πολιτισμικές και πολιτιστικές συνήθειες, ιστορικό πλαίσιο), μέσα στο οποίο ζουν και δεύτερον πως η ανάπτυξη εξαρτάται από τα συμβολικά συστήματα μέσα στα οποία μεγαλώνουν τα παιδιά. Τα συστήματα αυτά αναφέρονται σε σύμβολα τα οποία δημιουργεί μία κουλτούρα και τα οποία βοηθούν τα παιδιά να σκέφτονται, να επικοινωνούν και να επιλύουν προβλήματα. Τέτοια σύμβολα είναι για παράδειγμα η γλώσσα, τα συστήματα γραφής και τα συστήματα αρίθμησης.

Ο Vygotsky σε αντίθεση με τον Piaget, πιστεύει πως η γνωστική ανάπτυξη εξαρτάται κυρίως από τα εξωτερικά ερεθίσματα που δέχονται τα παιδιά, συμφωνεί ωστόσο μαζί του στο ότι τα συμβολικά συστήματα κατακτώνται σύμφωνα με μία συγκεκριμένη σειρά και ακολουθία η φάσεις της οποίας δεν μπορούν να αλλάξουν. Η ανάπτυξη εμπεριέχει την εσωτερίκευση συμβολικών συστημάτων προκειμένου τα παιδιά να σκέφτονται και να λύνουν προβλήματα χωρίς τη βοήθεια άλλων. Η εσωτερίκευση αυτή ονομάζεται αυτορρύθμιση (Καψάλης, 2009)

1.4.2 Το κοινωνικοπολιτισμικό μοντέλο του S.Freud

Σύμφωνα με τα στάδια της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης του Freud, το παιδί από τα τρία μέχρι τα επτά του χρόνια βρίσκεται στο φαλικό στάδιο. Το στάδιο είναι κρίσιμο για την διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας και του ρόλου του φύλου. Λόγω των σημαντικών αυτών κατακτήσεων, το φαλικό στάδιο θεωρείται πλέον από τα πλέον κρίσιμα στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ατόμου. (Αθανασίου,2000,σελ.266.)

Σ αυτό το στάδιο το παιδί αποκτά επίγνωση των διαφορών στα γνωστικά γεννητικά όργανα μεταξύ των δυο φύλων και συνειδητοποιεί την αγάπη του προς τους γονείς. Η αγάπη όμως παύει να κατευθύνεται και προς τους δυο γονείς και αναπτύσσεται μια βαθμιαία αυξανόμενη στοργή, προσκόλληση, ενστικτώδης ερωτική διέγερση προς το γονέα του αντίθετου φύλου (Παρασκευόπουλος,1985,τομ 1^{ος})

Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνεται στο αγόρι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και στο κορίτσι το σύμπλεγμα της Ηλέκτρας . Τα συμπλέγματα αυτά , κατά τον Freud, παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας (Αθανασίου,2000,σελ. 267)

Ο μηχανισμός ταύτισης , τον οποίο το παιδί αναπτύσσει για να επιλύσει το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και της Ηλέκτρας, αποτελεί την κύρια, διεργασία του Εγώ και του Υπερεγώ . Το Εγώ περιλαμβάνει τις ψυχικές λειτουργίες με τις οποίες το άτομο αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα, λογίζεται και ενεργεί. Το Υπερεγώ περιλαμβάνει το σύνολο των κανόνων συμπεριφοράς που επιβάλλει η κοινωνία, στα μέλη της. Είναι η συνείδηση «περί του πρακτέου», του ηθικού, του κοινωνικά αποδεκτού (Παρασκευόπουλος, 1985,τομ.1ος, σελ.50).

Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική προσέγγιση, το αγόρι , για ν' αποφύγει το άγχος του ευνουχισμού που του δημιουργεί η ασυνείδητη αντιζηλία προς τον πατέρα ταυτίζεται μαζί του. Το κορίτσι , αντίστοιχα, ταυτίζεται με την μητέρα για να έχει «μέσω αυτής τον πατέρα». Ταυτιζόμενο με το γονέα του ίδιου φύλου, το παιδί εξωτερικεύει τις δικές του αξίες, στάσεις και τρόπους συμπεριφοράς. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνει και το ρόλο του φύλου του: οικειοποιείται δηλαδή μέσω του γονέα τα χαρακτηριστικά του άνδρα- αν είναι αγόρι- ή της γυναίκας- αν είναι κορίτσι (Αθανασίου, 2000, σελ.268)

Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί πως τα παιδιά με αυταρχικούς γονείς είναι αναγκασμένα να διαμορφώσουν πολύ αυστηρό Υπερεγώ. Η πίεση αυτή μπορεί να εμποδίσει την ταύτιση με τον αντίστοιχο γονέα. Η καλή σχέση με τον ομόφυλο γονέα είναι σημαντική για να ταυτιστεί το παιδί μαζί του και έτσι να διαμορφώσει και το ρόλο του φύλου του.

Επειδή η εγκατάσταση του ρόλου του φύλου γίνεται στο φαλλικό στάδιο, το στάδιο αυτό θεωρείται το πιο σημαντικό για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας, με σημαντικές επιπτώσεις για την μετέπειτα ζωή του ατόμου. Η σχέση αγάπης-μίσους με τους γονείς που διαμορφώνεται σε αυτό το στάδιο εξαιτίας του οιδιπόδειου συμπλέγματος αποτελεί το πρότυπο για αντιθετικές σχέσεις αυτής της μορφής με τα άλλα σημαντικά πρόσωπα στα χρόνια που θα ακολουθήσουν. Λόγω των πολλών συγκρούσεων που το παιδί βιώνει στο φαλλικό στάδιο, οι ψυχοθεραπευτές ψυχαναλυτικής προσέγγισης τείνουν να αναζητούν στις ψυχοπαθολογικές καταστάσεις των ενηλίκων τις άλυτες ψυχοσυγκρούσεις του φαλλικού σταδίου.

1.4.5 Το κοινωνικοπολιτισμικό μοντέλο του E.Erikson

Κατά την προσχολική ηλικία βάση της βιοκοινωνικής θεωρίας του ERIK ERIKSON κυρίαρχα χαρακτηριστικά στην διαμόρφωση της προσωπικότητας είναι η απόκτηση αρχικά της αυτονομίας ή της αμφιβολίας από το (18ο μήνα ως το 3ο έτος) και στην συνέχεια της πρωτοβουλίας ή της ενοχής (από το 3ο ως το 6ο έτος) (Παρασκευόπουλος, 1985, τομ.2ος, σελ. 89)

α) Η αναπτυξιακή κρίση «αυτονομία ή αμφιβολία»

Κάπου στο τέλος του 2ου έτους το παιδί, παρορμώμενο από τις νέες του κατακτήσεις στον κινητικό, νοητικό και γλωσσικό τομέα, αρχίζει να εγκαταλείπει την παθητική εξάρτηση της βρεφικής ηλικίας και να επιδίδεται στον ενεργητικό έλεγχο του περιβάλλοντος, στην επιβολή της θέλησής του και στην επιβεβαίωση του Εγώ. Διαπιστώνει ότι υπάρχουν στην διάθεση του πολλές επιλογές και ότι μπορεί το ίδιο να αποφασίζει για τις δραστηριότητες του και το ίδιο να τις εκτελεί.

Ο τρόπος με τον οποίο θα αντιμετωπίσουν οι γονείς την τάση του παιδιού για ενεργητικό έλεγχο του περιβάλλοντος και για την επιβεβαίωση του Εγώ θα καθορίσει κατά πόσο το παιδί θα αποκτήσει αυτονομία και αυτοπεποίθηση ή αμφιβολία και ανασφάλεια. Αν οι μορφές αλληλεπίδρασης γονέων-παιδιού είναι τέτοιες ώστε οι προσωπικές επιλογές και προσπάθειες του παιδιού είναι τέτοιες ώστε οι προσωπικές επιλογές και προσπάθειες του παιδιού να οδηγούν σε ευχάριστες εμπειρίες, δημιουργείται στο παιδί η γενικευμένη τάση να κάνει ελεύθερα τις ιδέες του επιλογές και να νιώθει εσωτερική ικανοποίηση για τις αποφάσεις. Αντίθετα αν η αλληλεπίδραση γονέων-παιδιού είναι τέτοια ώστε το παιδί να μην νιώθει ελεύθερο να κάνει τις προσωπικές του επιλογές, να κάνει τις προσωπικές του επιλογές, να πιστεύει ότι κάθε δική του επιλογή οδηγεί σε αποτυχία, δημιουργείται στο παιδί η γενικευμένη τάση να νιώθει προσωπική ανεπάρκεια και αμφιβολία για τις ικανότητες του και για να το πόσο το ίδιο επηρεάζει την πορεία της ζωής του. Δημιουργείται έτσι η πεποίθηση ότι για να επιτύχει πρέπει να κάνει ό,τι αποφασίζουν άλλοι και για να νιώσει ικανοποίηση πρέπει να κάνει ό,τι θέλουν οι άλλοι. Σ ακραίες μορφές

αμφιβολίας το άτομο καταφεύγει είτε σε προκλητική ανυπακοή, απροκάλυπτη αντίσταση είτε το αντίθετο, δηλαδή σε πλήρη υποταγή.

Η απόκτηση της αυτονομίας είναι στενά συνδεδεμένη και συμπίπτει με την απόκτηση του ελέγχου των σφικτήρων. Το νήπιο επιδεικνύει αυτονομία, όταν νιώθει ότι μπορεί το ίδιο να ελέγχει τις σωματικές αυτές λειτουργίες. Το επίτευγμα αυτό είναι το ίδιο σημαντικό και για το παιδί αλλά και για τους γονείς. Ο έλεγχος των σφικτήρων είναι ένας τομέας όπου το παιδί από νωρίς διαπιστώνει τη δυνατότητα να κάνει τις δικές του επιλογές και να ασκήσει έμπρακτα την αυτονομία του. Αν η σχέση γονέων - παιδιού είναι θετική το παιδί μπορεί εύκολα να συνδυάζει την δική του επιθυμία για αυτονομία και την επιθυμία των γονέων να μην «βρέχεται» και να μην «λερώνεται». Δεν φοβάται ότι κάνοντας κάτι που οι γονείς του επιθυμούν, κινδυνεύει να χάσει την αυτονομία του. Αν όμως η σχέση γονέων παιδιών δεν είναι θετική, ή αν οι γονείς προβαίνουν σε αυστηρές και πρώιμες παρεμβάσεις και έχουν υπερβολικές, ή παράλογες απαιτήσεις για συμμόρφωση, η φυσική αυτή λειτουργία γίνεται τεχνητή εστίας μακράς διαμάχης και επίδειξη δύναμης ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά. Το παιδί ενώ θέλει να δείξει ότι μπορεί να ασκεί έλεγχο επάνω στο σώμα του, αρνείται γιατί δεν θέλει να στοιχηθεί προς τις απαιτήσεις των γονέων του. Για να πληγώσει τους γονείς του αρνείται να ασκήσει έλεγχο.

Έτσι αντιμετωπίζει αυτό που ο Erik Erikson αποκαλεί «διπλή ανταρσία και διπλή ήττα». Επαναστατεί κατά του εαυτού του (το ίδιο θέλει να αποκτήσει αυτονομία) και κατά των γονέων του (οι γονείς θέλουν να ασκήσει έλεγχο των σφικτήρων) και έτσι χάνει την ευκαιρία τόσο να αποκτήσει αυτονομία όσο και για να κερδίσει την επιδοκμασία των γονέων (Παρασκευόπουλος, 1985, τομ.2ος,σελ.92-93)

B) Η αναπτυξιακή κρίση «πρωτοβουλία ή ενοχή»

στην ηλικία των 3εως6 ετών το στοιχείο που κυριαρχεί στην διαμόρφωση της προσωπικότητας είναι η απόκτηση της πρωτοβουλίας ή ενοχής (Παρασκευόπουλος,1985, τομ 2ος, σελ. 94)

Στο στάδιο αυτό της νηπιακής ηλικίας, το παιδί επηρεασμένο από την πληθώρα των δεξιοτήτων του τόσο στον τομέα του συμβολισμού και της γλώσσας όσο και στον κοινωνικό τομέα, εξορμά να γνωρίσει τον κόσμο γύρω του, τα πρόσωπα και τις δραστηριότητες τους και να καθορίσει τι μπορεί να κάνει το ίδιο και τι μπορεί να γίνει στο μέλλον. Το χαρακτηριστικό αυτού του σταδίου είναι η κάθε είδους δημιουργική δράση.

Στην ίδια όμως περίοδο αναπτύσσεται το Υπερεγώ, η συνείδηση. Η συνείδηση περικλείει μια πολύ ευρεία ποικιλία αντιδράσεων, απόψεων και κρίσεων π.χ. η τιμότητα, η συμμόρφωση με κανόνες και διαταγές, η αντίσταση στους πειρασμούς α εξαπατήσουμε τον άλλον, να πούμε ψέματα ή να κλέψουμε, να ενεργούμε με ευγενικούς, λεπτούς και αλτρουιστικούς τρόπους να υπολογίζουμε τα δικαιώματα και την ευτυχία των άλλων (kagan, konger, moysen, 1973, σελ.101)

Το παιδί νιώθοντας το αξιολογικό σύστημα των γονέων του, μπορεί μόνο του να κρίνει «τι πρέπει να κάνει» και «τι δεν πρέπει». Όταν δεν συμμορφώνεται προς τις επιταγές του Υπερεγώ, νιώθει ενοχή. Στον ψυχικό κόσμο του νηπίου λοιπόν κυριαρχεί μια μοιραία διχοτόμηση, μια πάλη ανάμεσα στην έντονη τάση για δημιουργική δράση και στην απαίτηση για αυτοέλεγχο, αυτοκαθοδήγηση και αυτοτιμωρία (Παρασκευόπουλος, 1985,τομ. 2ος , σελ.94)

Κεφάλαιο 2: Οι τεχνικές της θετικής και αρνητικής ενίσχυσης της συμπεριφοράς των παιδιών από τους γονείς

2.1 Η έννοια της πειθαρχίας

Σύμφωνα με τον Martin Herbert (2009) η «πειθαρχία» είναι κατά βάση μια θετική λέξη και σημαίνει παροχή καθοδήγησης, ενθάρρυνσης και θέσπιση δίκαιων όρων. Επίσης σημαίνει ότι δίνουμε το καλό παράδειγμα.

Συνήθως οι περισσότεροι γονείς τιμωρούν τα παιδιά τους, προκειμένου να τα πειθαρχήσουν. Ουρλιάζουν, τα μαλώνουν, τους αφαιρούν προνόμια που τους είχαν παραχωρήσει και τα περιορίζουν στο δωμάτιο τους για πειθαρχία. Πειθαρχία και τιμωρία δεν είναι το ίδιο. Όταν χρησιμοποιείται σωστά, η τιμωρία είναι ένα μικρό μέρος της συνολικής διαδικασίας της πειθαρχίας.

Η πειθαρχία περιλαμβάνει όλα εκείνα που κάνουν οι γονείς, προκειμένου να διδάξουν στα παιδιά πώς να παίρνουν καλύτερες αποφάσεις και να κάνουν καλύτερες επιλογές σχετικά με την συμπεριφορά τους. Η πειθαρχία διδάσκει στα παιδιά να είναι υπεύθυνα, τα μαθαίνει να σκέφτονται μόνο τους και να έχουν τη δύναμη να επιλέγουν πώς να συμπεριφέρονται. Αυτοί οι ορισμοί είναι τελείως διαφορετικοί από την πεποίθηση ότι πειθαρχία ίσον τιμωρία. Πειθαρχία σημαίνει να διδάσκουν οι γονείς στα παιδιά πώς να παίρνουν αποφάσεις.

Πολλοί γονείς πιστεύουν πως σκοπός της πειθαρχίας είναι ο έλεγχος του παιδιού. Αυτός ο στόχος είναι παράλογος και ανέφικτος. Σκοπός της πειθαρχίας δεν είναι ο έλεγχος του παιδιού αλλά η συνεργασία μαζί του. Με τη λέξη συνεργασία εννοούμε τα παιδιά να επιλέγουν να συμπεριφερθούν σωστά επειδή το βρίσκουν λογικό να συμπεριφέρονται σωστά. Πολλοί γονείς περνούν ώρες προσπαθώντας να αναγκάσουν τα παιδιά να συμπεριφέρονται σωστά. Η πειθαρχία πρέπει να προσφέρει στα παιδιά εμπειρίες μάθησης. (M. Herbert, 2009)

2.2 Ελευθερία

Το βασικότερο πλαίσιο εκμάθησης της ελευθερίας αποτελείται από την ηθική αυτονομία, δηλαδή την δυνατότητα ελεύθερων ηθικών επιλογών. Γύρω από την εκμάθηση της ελευθερίας οικοδομείται μια ηθική αγωγή που κατατείνει και καταλήγει στην επίτευξη στόχου της ηθικής ελευθερίας, δηλαδή της ικανότητας του παιδιού να επιλέγει το ηθικά ορθό. Το ηθικά ορθό δεν είναι μια επιλογή απόλυτης ελευθερίας, όπως έδειξε ο Kant, αλλά μια επιλογή που εναρμονίζεται με τους ηθικούς κανόνες που περιέχονται στον ηθικό καθολικό νόμο, ο οποίος λαμβάνει υπόψη τα δικαιώματα και την ελευθερία των άλλων. Επομένως, το ηθικά ορθό μπορεί να ταυτιστεί με την ελευθερία μόνο όταν περιορίζεται από τον σεβασμό των δικαιωμάτων και της ελευθερίας των άλλων, όταν δεν βλάπτει αλλά αντιθέτως σέβεται τους άλλους. Μάλιστα ο Kant (1992) αναφέρει πως η έννοια της ελευθερίας θεμελιώνεται στο γεγονός ότι απορρέει το δίκαιο, το οποίο είναι ταυτόσιμο με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η ικανότητα του παιδιού να ασκήσει και να προσεγγίσει τα δικαιώματα και την ελευθερία του είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της ηθικής αγωγής. Πως, δηλαδή, θα μάθει να ασκεί την ηθική του ελευθερία. Πολλοί φιλόσοφοι, όπως ο Kant, κοινωνιολόγοι, όπως ο Piaget, και θεωρητικοί, όπως ο Kohlberg, προσπάθησαν να δώσουν απαντήσεις στο πρόβλημα αυτό, με την διατύπωση θεωριών σχετικά με την ηθική ανάπτυξη του παιδιού. Η εκμάθηση, λοιπόν, της ελευθερίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από τη διαδικασία πειθάρχησης σε ηθικούς κανόνες, ξεκινώντας από μορφές πειθάρχησης σε ηθικούς κανόνες, μπορεί να καταλήξει στην ολοκλήρωση της ηθικής προσωπικότητας του παιδιού, δηλαδή στην κατάκτηση της ελευθερίας του.

Έτσι λοιπόν κατά τη διαδικασία της ηθικής ανάπτυξης του παιδιού και μέχρι την πλήρη αυτονομία του, ασκείται η αυθεντία εκ μέρους των ενηλίκων, κυρίως γονέων και εκπαιδευτικών, και του τρόπου με τον οποίο ασκείται η αυθεντία, ώστε να μην υπονομεύεται η ικανότητα του παιδιού για την απόκτηση της πλήρους ηθικής αυτονομίας του. (Σ. Μπάλιας, 2011)

2.3 Η θεωρία της ενίσχυσης

Το τι ακολουθεί τη συμπεριφορά ενός ατόμου είναι σημαντικό, γιατί επηρεάζει τον τρόπο που θα συμπεριφερθεί σε μελλοντικές περιπτώσεις. Αλλάζοντας τις «συνέπειες των πράξεων» ενός παιδιού, μπορούμε να αλλάξουμε και τη συμπεριφορά του. Εφόσον οι γονείς μπορούν να ελέγξουν τις «συνέπειες των πράξεων» του, τότε μπορούν να το βοηθήσουν να μάθει να συμπεριφέρεται σωστά, έτσι ώστε οι γονείς και το παιδί να είναι ευχαριστημένοι με την πρόοδο και την ανάπτυξη του.

Οι «συνέπειες των πράξεων» ενός παιδιού στην επιστήμη της Ψυχολογίας λέγονται ενίσχυση, που σχεδόν είναι το ίδιο με τη λέξη αμοιβή. Καμιά φορά υπάρχουν ενισχύσεις που στην καθημερινή ζωή θα τις λέγαμε αμοιβές παρά ενισχύσεις. Σύμφωνα με την επιστήμη της Ψυχολογίας ενίσχυση είναι το κάθε τι που άμεσα ακολουθεί τη συμπεριφορά ενός ατόμου και που τείνει να αυξήσει τη συμπεριφορά αυτή σε συχνότητα στο μέλλον. Αν λοιπόν τα επακόλουθα στη συμπεριφορά ενός παιδιού είναι ενισχυτικά για το παιδί, η πιθανότητα να συνεχίσει τη συμπεριφορά αυτή.

Αναλυτικότερα, όταν μιλάμε για θετικούς ενισχυτές αναφερόμαστε σε αμοιβές, που ενισχύουν μία επίκτητη αντίδραση, αφού έχει συμβεί. Κατά πόσο ένα μεμονωμένο γεγονός αποτελεί θετικό ενισχυτή, αυτό ορίζεται από τις επιδράσεις στη συμπεριφορά. Εάν, λοιπόν, η συχνότητα παρουσίας μίας συμπεριφοράς αυξάνεται όταν ακολουθείται από το γεγονός αυτό, τότε το γεγονός αυτό αποτελεί έναν θετικό ενισχυτή (Kazdin, 2001). Η συμπεριφορά μπορεί να αλλάξει, αλλάζοντας τις συνέπειες της. Η θετική ενίσχυση προκαλεί στους ανθρώπους την επανάληψη μίας σίγουρης συμπεριφοράς, επειδή στο παρελθόν είχαν αποκομίσει ένα ευχάριστο αποτέλεσμα από αυτήν. ή στο μέλλον είναι πολύ μεγάλη.

Παρατηρείται λοιπόν ότι η ενίσχυση ορίζεται σε σχέση με την επίδραση και αποτελεσματικότητα, που έχει πάνω στο παιδί. Κάτι που μπορεί να είναι ενισχυτικό για ένα παιδί, για κάποιο άλλο μπορεί να μην είναι. Επιπλέον πολλά παιδιά αλλάζουν τις προτιμήσεις τους από τη μια μέρα στην άλλη. Οι γονείς λοιπόν θα πρέπει να ανακαλύψουν τι είναι ενισχυτικό για το δικό τους παιδί και να το χρησιμοποιήσουν. Για να ανακαλύψουν ενισχυτές των παιδιών οι γονείς, δεν έχουν παρά να παρατηρήσουν προσεκτικά τις προτιμήσεις του παιδιού τους για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. (Τ. Πασχάλης, 1979)

2.4 Θετική και αρνητική ενίσχυση

Ενισχύσεις

Οι διάφορες μορφές της συμπεριφοράς, δραστηριότητες, γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις, διαθέσεις κλπ., τις οποίες χρησιμοποιεί το άτομο κατά την προσαρμογή του προς το περιβάλλον, ερμηνεύονται ως προς την επιτυχία τους και την αποτελεσματικότητά τους κυρίως με βάση την αποδοχή ή την αντίδραση που συναντούν στο περιβάλλον. Η αποδοχή αυξάνει τις πιθανότητες επανάληψης μιας μορφής συμπεριφοράς, η αντίδραση τις μειώνει. Στην περίπτωση αυτή μιλούμε αντίστοιχα για θετική και αρνητική ενίσχυση της συγκεκριμένης μορφής συμπεριφοράς. Και οι αντιδράσεις του περιβάλλοντος, που επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά την συμπεριφορά, λέγονται (θετικοί ή αρνητικοί) ενισχυτές. Το «μπράβο» που λέει ο γονέας στο παιδί για τα ωραία γράμματα στο τετράδιο της αντιγραφής αποτελεί θετική ενίσχυση, η οποία αυξάνει τις πιθανότητες επανάληψης της συγκεκριμένης επιθυμητής συμπεριφοράς, ενώ το αυστηρό βλέμμα που ρίχνει στο παιδί που ατακτεί αποτελεί αρνητική ενίσχυση, η οποία μειώνει τις πιθανότητες επανάληψης της συγκεκριμένης ανεπιθύμητης συμπεριφοράς.

Την θετική ενίσχυση αλλά και την αποφυγή μιας αναμενόμενης αρνητικής ενίσχυσης το υποκείμενο την βιώνει ως επιτυχία, η οποία όχι μόνο σταθεροποιεί την συγκεκριμένη μορφή συμπεριφοράς, αλλά και ενισχύει γενικά την αυτοεικόνα του και την αυτοεκτίμησή του. Δημιουργούνται κατ' αυτόν τον τρόπο στο άτομο οι συναισθηματικές προϋποθέσεις για παραπέρα επιτυχίες. Η αρνητική ενίσχυση αντίθετα και η ματαίωση μιας αναμενόμενης θετικής ενίσχυσης βιώνεται ως αποτυχία με όλα τα συναισθηματικά της συνεπακόλουθα. Για αυτόν τον λόγο η θετική ενίσχυση θεωρείται γενικά αποτελεσματικότερη για την διαμόρφωση ή την σταθεροποίηση μιας μορφής συμπεριφοράς, ενώ συνιστάται να αποφεύγουμε τις αρνητικές ενισχύσεις. Οι έννοιες «αμοιβή» και «ποινή», που χρησιμοποιούνται συχνά ως συνώνυμες της θετικής και της αρνητικής ενίσχυσης, είναι πολύ στενές ως προς το περιεχόμενό τους και είναι συναισθηματικά πολύ φορτισμένες, για αυτό και αποφεύγουν συνήθως να τις χρησιμοποιούν οι επιστήμονες.

Ενίσχυση λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι είναι η συνέπεια μιας ενέργειας, η οποία αυξάνει ή μειώνει τις πιθανότητες επανάληψης αυτής της ενέργειας. Πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε ότι πολλές φορές γίνεται σχετικώς ένα λάθος. Πολλοί γονείς λένε «εγώ ενίσχυσα το παιδί, αλλά δεν έγινε παρόλα αυτά τίποτε». Σύμφωνα με όσα είπαμε όμως, ένα πράγμα λειτουργεί ως ενίσχυση, μόνον όταν έχει αποτελεσματικότητα. Ένας γονιός λοιπόν, ο οποίος λέει τα παραπάνω, εννοεί ότι είχε πρόθεση να ενισχύσει το παιδί, καθώς φαίνεται όμως, δεν τα κατάφερε. Το γεγονός αυτό μας αναγκάζει να προσέξουμε κάτι σημαντικό, ότι δηλ. η ενίσχυση, για να λειτουργήσει ως τέτοια, εξαρτάται από το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται. Πολλές φορές μάλιστα διαφοροποιείται από χρόνο σε χρόνο και ως προς το ίδιο άτομο. Δεν μπορούμε λοιπόν να απαριθμήσουμε αντικείμενα, δραστηριότητες, συναισθήματα, σχέσεις κλπ. που αποτελούν πάντα ή δεν αποτελούν ποτέ ενισχυτές. Η απόδειξη ότι

κάτι ενήργησε ως ενισχυτής βρίσκεται μόνον στο αποτέλεσμα, κατά πόσο άλλαξε την συμπεριφορά του υποκειμένου.

Υπάρχουν διάφορες κατηγοριοποιήσεις ενισχυτών και ενισχύσεων. Μια πρώτη διάκριση γίνεται ανάμεσα σε πρωτογενείς και δευτερογενείς ενισχυτές. Πρωτογενείς ενισχυτές ονομάζονται εκείνοι οι οποίοι δεν χρειάζεται να μαθευτούν. Οι ενισχυτές αυτοί σχετίζονται με την ικανοποίηση των βασικών αναγκών του οργανισμού (τροφή, ύπνος, νερό, στέγη, αναπαραγωγή). Πρωτογενείς ενισχυτές είναι επίσης και ό,τι προσφέρει αισθητηριακά ερεθίσματα, δηλ. παιχνίδια, puzzles, βιβλία κ.ά.π. Τέλος στους πρωτογενείς ενισχυτές ανήκει και οτιδήποτε σχετίζεται με την ικανοποίηση των ψυχολογικών αναγκών, αφού και αυτές οι ανάγκες είναι πρωτογενείς, δηλ. δεν μπορεί να επιβιώσει ο οργανισμός (στην περίπτωση αυτή ο άνθρωπος), αν δεν τις ικανοποιήσει. Δευτερογενείς (ή εξαρτημένοι) ενισχυτές αντίθετα είναι όλοι οι άλλοι, όσοι αρχικά ήταν ουδέτεροι, επειδή όμως συνδέθηκαν συχνά με πρωτογενείς ή με άλλους ισχυρούς δευτερογενείς ενισχυτές, απέχτησαν την ιδιότητα ενός ενισχυτή (π.χ. χαμόγελο, χτύπημα στον ώμο, βαθμοί κλπ.).

Μια άλλη διάκριση γίνεται συνήθως ανάμεσα σε υλικούς, συμβολικούς και κοινωνικούς ενισχυτές. Υλικοί ενισχυτές είναι τα παιχνίδια, οι καραμέλες και οποιοδήποτε υλικό πράγμα που είναι επιθυμητό. Συμβολικοί ενισχυτές είναι οι ενισχυτές οι οποίοι έχουν συμβατική αξία, όπως το χρήμα, οι βαθμοί, οι μάρκες που εξαργυρώνονται, τα αστεράκια που δίνει η δασκάλα για κάθε άριστα κλπ., και μπορούν να «εξαργυρωθούν» σε πρωτογενείς ενισχυτές (π.χ. η μητέρα δίνει στο παιδί σοκολάτα, επειδή έφερε καλούς βαθμούς από το σχολείο), σε άλλους υλικούς ενισχυτές (π.χ. παιχνίδια, φόρεμα, ποδήλατο), σε άλλους συμβολικούς ενισχυτές (π.χ. χρήματα για τον κουμπάρα) κλπ. Κοινωνικοί ενισχυτές τέλος είναι εκείνοι οι οποίοι σχετίζονται με εκδηλώσεις αποδοχής και επιδοκίμασίας, π.χ. προσοχή, έπαινος, επίνευση, χαμόγελο κλπ. Οι ενισχυτές αυτοί λειτουργούν στην περιοχή των διαπροσωπικών σχέσεων μας και για αυτό πολλές φορές δεν συνειδητοποιούμε καν την δράση τους. Παρόλα αυτά η δραστηκότητά τους είναι πολύ μεγάλη, επειδή αυτοί κυρίως δημιουργούν στα παιδιά θετική προδιάθεση για έναν δάσκαλο ή για ένα μάθημα, γεγονός το οποίο έχει ασφαλώς μακροπρόθεσμη επίδραση στην μάθηση.

Εκτός από τους εξωτερικούς αυτούς ενισχυτές αποφασιστικό ρόλο στην μάθηση και στην εκπαίδευση παίζουν οι εσωτερικοί ενισχυτές. Μερικά παραδείγματα εσωτερικών ενισχυτών είναι η υπερηφάνεια για τις επιδόσεις, η ικανοποίηση της περιέργειας, η ευχαρίστηση της μάθησης, η αισθητική απόλαυση κλπ., οι οποίες δίνουν από μόνες τους ευχαρίστηση, ακόμη και όταν δεν οδηγούν σε μια εξωτερική αμοιβή. Στις περιπτώσεις δηλ. αυτές η ενέργεια η ίδια αποτελεί και την ενίσχυσή της. Οι γονείς βέβαια ελπίζουν πάντα ότι θα οδηγήσουν τα παιδιά τους σε εσωτερικούς ενισχυτές της μάθησης, σε εσωτερικά κίνητρα μάθησης, ώστε να μαθαίνουν επειδή η μάθηση θα τους κάνει κέφι, το γεγονός όμως ότι διατηρούμε την υποχρεωτική παρακολούθηση των μαθημάτων, τους βαθμούς και όλους τους άλλους εξωτερικούς ενισχυτές αποδεικνύει ότι αναγνωρίζουμε ότι αυτό παραμένει τις περισσότερες φορές απλώς μια ελπίδα μας.

Σημαντική είναι τέλος και η κατηγοριοποίηση των ενισχυτών σε θετικούς και αρνητικούς. Όπως είπαμε και παραπάνω, θετικοί είναι εκείνοι οι οποίοι αυξάνουν τις πιθανότητες επανάληψης μιας μορφής συμπεριφοράς, αρνητικοί όσοι τις μειώνουν. Ως αρνητικός ενισχυτής μπορεί ασφαλώς να λειτουργήσει και η απουσία ενός αναμενόμενου θετικού ενισχυτή. Οι αρνητικοί ενισχυτές χρησιμοποιούνται με αποτελεσματικότητα κυρίως στις περιπτώσεις κατά τις οποίες επιχειρείται η αποφυγή ή η εξάλειψη ανεπιθύμητων μορφών συμπεριφοράς, ενώ για την οικοδόμηση επιθυμητών αντιδράσεων ενδείκνυται περισσότερο η χρήση θετικών ενισχυτών. Για αυτό ενώ κατά την εξάσκηση και το δαμασμό των ζώων ακολουθείται μια διαδικασία η οποία στηρίζεται τις περισσότερες φορές στην αρνητική ενίσχυση, για την αγωγή του ανθρώπου ισχύει ο κανόνας: Πρέπει να ενισχύουμε συστηματικά την επιθυμητή συμπεριφορά και να αγνοούμε την ανεπιθύμητη

Θετική ενίσχυση

Ορισμένοι γονείς ανταμοίβουν τη καλή συμπεριφορά των παιδιών. Ένας γονιός θα πρέπει να αγνοεί, όσο είναι εφικτό, την κακή συμπεριφορά του παιδιού και να αντιδρά και να ανταμείβει την καλή.

Για να υπάρχουν καλύτερα αποτελέσματα, οι ενισχυτές, όπως οι περιποιήσεις, οι αγαπημένες δραστηριότητες, ο έπαινος και η ενθάρρυνση θα πρέπει να ακολουθούν αμέσως μετά την επίδειξη μιας επιθυμητής συμπεριφοράς τους παιδιού. Όταν επικεντρωνόμαστε στην επιτυχία, είναι πιθανό να χρησιμοποιήσουμε με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα τον έπαινο και την ενθάρρυνση.

Επιπλέον αν οι συνέπειες μιας συμπεριφοράς προσφέρουν στο παιδί ευχαρίστηση/ικανοποίηση, είναι πιθανό η συμπεριφορά αυτή να ενισχυθεί και να γίνει πιο συχνή. Όταν οι Ψυχολόγοι αναφέρονται στη θετική ενίσχυση της συμπεριφοράς έχουν στο νού τους αρκετά είδη ενισχυτών όπως:

- Ø Χειροπιαστές αμοιβές (π.χ. γλυκά, δώρα, χαρτζιλίκι)
- Ø Κοινωνικές αμοιβές (π.χ. προσοχή, ένα χαμόγελο, έναν ενθαρρυντικό λόγο)
- Ø Αυτοενισχυτές (π.χ. έπαινος του εαυτού, αποδοχή του εαυτού, μια αίσθηση ευχαρίστησης ή επίτευξης)
- Ø Προνόμια

Η παραβατική και απείθαρχη συμπεριφορά συχνά διατηρείται από την θετική κοινωνική ενίσχυση που του παρέχεται με την μορφή της αυτοικανοποίησης (δηλαδή γίνεται το «δικό του») ή την προσοχή από τους γονείς. Η προσοχή από τους γονείς μπορεί να δοθεί με πολλούς τρόπους, όπως το μάλωμα, η γκρίνια ή η προσπάθεια των γονέων να πείσουν το παιδί σε λάθος χρονική στιγμή (π.χ. στη μέση κάποιου ξεσπάσματος θυμού). Επίσης η προσοχή μπορεί να δοθεί με την προσπάθεια να

δείξουν ενδιαφέρον και κατανόηση συζητώντας το παράπτωμα και δίνοντας του πολύ μεγάλη έκταση. Με τον τρόπο αυτό το παιδί είναι πιθανό να συμπεριφερθεί με έναν συνεργατικό τρόπο και να ενισχύσει ακούσια τη γονεϊκή παρέμβαση. Αυτή η λειτουργία ονομάζεται «παγίδα του θετικού ενισχυτή». (M. Herbert, σελ. 70, 2009)

Αρνητική ενίσχυση

Με τον όρο αρνητική ενίσχυση αναφερόμαστε στην παρουσία μίας συμπεριφοράς, που τα αποτελέσματα της οδηγούν στη φυγή ή την αποφυγή ενός αποστροφικού γεγονότος (Kazdin, 2001). Με την αρνητική ενίσχυση, δηλαδή, γίνεται η μετακίνηση ενός δυσάρεστου ερεθίσματος, που οδηγεί στην αύξηση της πιθανότητας να συμβεί μία προηγούμενη επιθυμητή συμπεριφορά και στο μέλλον.

Η αρνητική ενίσχυση δημιουργεί στους ανθρώπους την επανάληψη μίας συμπεριφοράς, ώστε να αποφύγουν ένα δυσάρεστο αποτέλεσμα.

Όταν, δηλαδή, κανείς συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποφύγει ένα δυσάρεστο αποτέλεσμα, καταλήγει σε ενίσχυση της συμπεριφοράς του αυτής, κάνοντας έτσι περισσότερο πιθανή την επανάληψη της ίδιας συμπεριφοράς σε παρόμοιες συνθήκες. Αν το παιδί κάνει κάτι που δεν αρέσει στους γονείς, όπως να χάνει εύκολα την ψυχραιμία του, μπορούν να αυξήσουν την ικανότητα του να σκέφτεται πρώτα και να συγκρατεί τον θυμό του μέσω μιας σταθερής επιβολής κυρώσεων για ανεπιθύμητες συμπεριφορές. Με τον τρόπο αυτό, δίνουν αυτό που ονομάζουμε «αρνητική ενίσχυση» στις προσπάθειες του να διατηρήσει την ψυχραιμία του. Μπορεί να μην χρειαστεί οι γονείς να εκτελέσουν την ποινή αν το παιδί πιστεύει την απειλή τους, αν δηλαδή μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν συνεπείς σε αυτό που έλεγαν και κρατούσαν τον λόγο τους.

Αρχικά, η αρνητική ενίσχυση απαιτεί την ύπαρξη αποστροφικών γεγονότων (πόνος, δυνατός θόρυβος), τα οποία μπορούν είτε να αποφευχθούν είτε να αποσυρθούν, όταν η επιθυμητή συμπεριφορά παρουσιαστεί. Αυτό όμως, είναι ηθικά αδικαιολόγητο, εάν δεν έχουν πριν δοκιμαστεί θετικά ερεθίσματα, μέσω της θετικής ενίσχυσης, κυρίως διότι δεν είναι επιθυμητό να υφίστανται ταλαιπωρία τα άτομα ή να αυξάνεται η ανησυχία στη ζωή τους (Luiselli, 1995).

Επίσης, η χρησιμοποίηση των δυσάρεστων γεγονότων, συχνά προκαλεί ανεπιθύμητες παρενέργειες στα άτομα. Η σωματική τιμωρία, ο φυσιολογικός περιορισμός, οι επιπλήξεις, η απομόνωση και άλλες αποστροφικές συνέπειες, οδηγούν το άτομο στη φυγή από μία κατάσταση, στην αποφυγή των προσώπων που χρησιμοποιούν αυτές τις καταστάσεις ή ακόμη και στην επιθετικότητα εναντίον τους (Kazdin, 2001).

Τέλος, η αρνητική ενίσχυση συχνά είναι δύσκολο να εφαρμοστεί. Αυτό συμβαίνει γιατί τα αποστροφικά ερεθίσματα πρέπει να ελέγχονται προσεκτικά, ώστε να μπορούν να αποσύρονται αμέσως μόλις παρουσιαστεί η επιθυμητή συμπεριφορά. Συνήθως, αυτό απαιτεί προσεκτική και συνεχή παρακολούθηση της συμπεριφοράς,

συχνά με σταθερούς μηχανισμούς. Επίσης, ο προσεκτικός έλεγχος μιας συμπεριφοράς, συνήθως δημιουργεί κάποια επίπεδα πίεσης ή εξαναγκασμού στο άτομο, το οποίο δεν συμπεριφέρεται φυσιολογικά (Kazdin, 2001).

Γίνεται λοιπόν κατανοητό, γιατί η θετική ενίσχυση προτιμάται ως μέθοδος στην ανάπτυξη και αλλαγή συμπεριφορών, ενώ η αρνητική ενίσχυση έχει περιορισμένη εφαρμογή.

Εφαρμογή που εξαρτάται από τις Συνέπειες : Η πιο βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματική εφαρμογή ενός ενισχυτή, είναι ο ενισχυτής να εξαρτάται από την συμπεριφορά. Αυτό σημαίνει ότι η ενίσχυση παρέχεται μόνο, εάν η επιθυμητή συμπεριφορά παρουσιαστεί και σε καμία άλλη περίπτωση. Συνεπώς, εάν επιθυμούμε να αλλάξουμε ή να αυξήσουμε την εμφάνιση μίας ιδιαίτερης συμπεριφοράς, τότε πρέπει η ενίσχυση να δίνεται όταν παρουσιάζεται αυτή η συμπεριφορά. Εάν η ενίσχυση παρέχεται αδιαφορώντας για το πότε συμβαίνει η συμπεριφορά, τότε η συμπεριφορά είναι πιθανόν να μην αλλάξει. Δηλαδή, η εξαρτημένη από τη συμπεριφορά ενίσχυση συνήθως οδηγεί στην ικανοποιητική αλλαγή μιας συμπεριφοράς, ενώ η μη εξαρτημένη στην ελάχιστη ή μηδαμινή αλλαγή.

Καθυστέρηση της Ενίσχυσης : Η αποτελεσματικότητα της ενίσχυσης εξαρτάται από το χρόνο που μεσολαβεί ανάμεσα στην εμφάνιση της συμπεριφοράς και την παροχή των ενισχυτών (φαγητό, έπαινος, ή αμοιβή). Συμπεριφορές που ενισχύονται άμεσα-γρήγορα μαθαίνονται καλύτερα από εκείνες που απέχουν ή είναι απομακρυσμένες χρονικά από τους ενισχυτές. Συνεπώς, για να αυξήσουμε την αποτελεσματικότητα της ενίσχυσης, πρέπει ο ενισχυτής να χορηγείται αμέσως μετά την επιθυμητή αντίδραση. Επίσης, η άμεση ενίσχυση είναι ιδιαίτερα σημαντική, όταν στόχος μας είναι η ανάπτυξη ή αλλαγή μίας συμπεριφοράς.

Μέγεθος ή Ποσό του Ενισχυτή : Το μέγεθος των ενισχυτών που δίνεται συνήθως, καθορίζεται με συγκεκριμένους όρους, όπως ποσότητα φαγητού, αριθμός πόντων, ή ποσό χρημάτων. Όσο μεγαλύτερο είναι το 'μέγεθος' του ενισχυτή που δίνεται, όταν παρουσιάζεται η επιθυμητή συμπεριφορά, τόσο συχνότερα θα εμφανίζεται η συμπεριφορά αυτή. Βέβαια, αν και το μέγεθος της ενίσχυσης συνδέεται άμεσα με την παρουσία της συμπεριφοράς, υπάρχουν όρια. Ένας ενισχυτής χάνει την αποτελεσματικότητά του όταν δίνεται σε υπερβολικά ποσά. Το φαινόμενο αυτό αναφέρεται ως κορεσμός. Συνεπώς, η αποτελεσματικότητα της αυξημένης ενίσχυσης οριοθετείται στο σημείο που το άτομο νιώθει χορτασμένο. Αυτό συμβαίνει κυρίως με τους πρωτογενείς ενισχυτές, όπως το φαγητό, το νερό και το sex, όπου όταν δίνονται σε υπέρμετρα ποσά χάνουν την ενισχυτική τους ιδιότητα και μπορεί να δημιουργήσουν αποστροφή. Βέβαια, η αποστροφή αυτή είναι προσωρινή και η ενισχυτική αξία τους αποκτιέται ξανά, όσο αυξάνεται η στέρση. Η ιδανικότερη συνθήκη για την αλλαγή μιας συμπεριφοράς είναι η μερική αποστέρηση ενός πράγματος και στη συνέχεια η χορήγηση ενός μικρού ποσού ενίσχυσης.

Ποιότητα ή Είδος του Ενισχυτή : Η ποιότητα ενός ενισχυτή, αντίθετα με το μέγεθος του, δεν καθορίζεται συνήθως με συγκεκριμένους όρους. Η ποιότητα προσδιορίζεται περισσότερο από τις προτιμήσεις του ατόμου. Συνεπώς, είναι χρήσιμο πριν την ενίσχυση να ζητείται από τα άτομα να επιλέξουν ανάμεσα σε δύο ή περισσότερους ενισχυτές αυτόν που προτιμούν. Γενικότερα παρατηρείται ότι, οι υψηλότερα προτιμώμενοι ενισχυτές οδηγούν σε καλύτερη απόδοση το άτομο, από ότι αυτοί που προτιμούνται λιγότερο από αυτό. Επίσης, η ποιότητα ενός ενισχυτή αντανακλά την αντίληψη ότι όλοι οι ενισχυτές δεν είναι ίδιοι στα αποτελέσματα τους και ότι ο συνδιασμός και η χρησιμοποίηση παραπάνω του ενός, για την τροποποίηση μιας συμπεριφοράς, αυξάνει την ποιότητα της ενίσχυσης.

2.5 Ενθάρρυνση και αποθάρρυνση

Πολύ συχνά η ατμόσφαιρα μέσα στο σπίτι είναι φορτισμένη με αποτέλεσμα να υπάρχει εχθρικότητα μεταξύ γονέων και παιδιών. Οι αυταρχικές μέθοδοι που χρησιμοποιούν οι γονείς αποτυγχάνουν και τους δημιουργούνται τα αισθήματα της απογοήτευσης και της ήττας και γενικά δυσάρεστα συναισθήματα απέναντι στο παιδί. Από την άλλη πλευρά το παιδί νιώθει μνησικακία για τις προσπάθειες των γονέων να το ελέγξουν και να αρνηθούν τα δικαιώματά του. Θεωρεί πως πρέπει να υποχωρήσει στις απαιτήσεις των γονέων.

Έτσι λοιπόν για να υπάρχει μια υγιή ατμόσφαιρα θα πρέπει οι γονείς να δέχονται και να σέβονται το παιδί σαν ένα ισότιμο άνθρωπο που έχει δικαιώματα. Θα πρέπει να το ακούν και να το ενθαρρύνουν, να καλλιεργούν την υπευθυνότητα και να βάζουν όρια με δημοκρατικό τρόπο.

Ενθάρρυνση

Η ενθάρρυνση είναι εξίσου σημαντική για την ανάπτυξη του παιδιού. Αν οι γονείς δεν μπορέσουν να καλλιεργήσουν την ικανότητα τους να ενθαρρύνουν τα παιδιά, δεν θα έχουν αποτέλεσμα στην προσπάθειά τους για την ανατροφή των παιδιών.

Είναι σύνηθες φαινόμενο οι γονείς να διατηρούν μια εξιδανικευμένη φανταστική εικόνα για το πώς θα έπρεπε να είναι το παιδί τους και πώς θα έπρεπε να τα καταφέρνει. Είναι όμως σημαντικό να γνωρίζουν οι γονείς πως κανένα από αυτά τα πρότυπα δεν μπορεί να πετύχει το παιδί αν δεν νιώθει ικανό και ικανοποιημένο για τον εαυτό του. Το παιδί μπορεί να αποδώσει σαν άνθρωπος μόνο αφού πιστέψει στον εαυτό του. Λανθασμένα οι γονείς προσπαθούν να εντοπίσουν τις ελλείψεις και τα σημεία στα οποία το παιδί μειονεκτεί και ύστερα προσπαθούν να τα εξαλείψουν. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν είναι ακατάλληλες και χωρίς αποτελεσματικότητα.

Πρέπει οι γονείς να αναγνωρίσουν ότι δεν μπορούν να αλλάζουν τη συμπεριφορά ενός ατόμου αν πρώτα δεν αλλάξουν τις προσδοκίες του. Υπάρχει μεγάλη δύναμη στις διαπροσωπικές σχέσεις με τα παιδιά και πολύ συχνά η δύναμη αυτή χρησιμοποιείται λανθασμένα.

Το παιδί που φέρεται αρνητικά είναι πάντα αποθαρρυσμένο παιδί. Οι λανθασμένες πεποιθήσεις του και η ιδιωτική του λογική λένε ότι αν φέρεται αρνητικά θα τραβήξει την προσοχή. Οι γονείς λοιπόν πρέπει να καλλιεργήσουν την αυτοεκτίμηση του παιδιού, το θάρρος του να προσπαθήσει και την αίσθηση της επάρκειας, ώστε να πιστέψει στον εαυτό του.

Ενθάρρυνση σημαίνει μια σχεδόν απεριόριστη παραδοχή του παιδιού. Η ενθάρρυνση βρίσκει όλα τα θετικά του σημεία και αρνείται να ασχοληθεί με τις ελλείψεις του και βασίζεται στην πίστη για την ικανότητα του παιδιού να ξεπεράσει τις δυσκολίες της

ζωής, αν έχει την υποστήριξη των γονέων, που τους υπολογίζει και τους θεωρεί άξιους.

Η ενθάρρυνση χρειάζεται θάρρος και από μέρους των γονέων. Πρέπει οι γονείς να έχουν το θάρρος να αναγνωρίσουν ότι πολλές φορές μετά από ένα δυσάρεστο επεισόδιο θα καθίσει και θα σκεφτεί «Ίσως αυτός ήταν ο χειρότερος τρόπος με τον οποίο θα μπορούσα να χειριστώ την κατάσταση». Ο γονιός δεν μπορεί να ενθαρρύνει ένα παιδί πριν παραδεχτεί τον εαυτό του και πριν αρχίσει να καλλιεργεί το δικό του αυτοσεβασμό και αυτοεκτίμηση σαν γονιός. (Ν. Ντινκμεγιερ, Γ. Μακκαϊν, σελ. 115, 2000)

Αποθάρρυνση

Η αποθάρρυνση στηρίζεται πάντα στην αξιολόγηση που κάνει κάποιος για τον εαυτό του σε μια δεδομένη περίπτωση. Μια αποθαρρυσμένη αυτό-αξιολόγηση γίνεται, όταν ο άνθρωπος δεν νιώθει ικανός, αποδοτικός και έχει λίγο θάρρος. Νιώθει φόβο και αμφιβάλει για την ικανότητα του να χειριστεί μια κατάσταση. Οι πεποιθήσεις και η στάση του αυτή θα επηρεάσουν τη μελλοντική αλληλεπίδραση που θα έχει με τους άλλους.

Το αποθαρρυσμένο παιδί πιστεύει ότι έχει λίγες πιθανότητες να λύσει τα προβλήματα του ή δεν επιχειρεί καν να τα λύσει. Δεν έχει εμπιστοσύνη και πιστεύει ότι δεν θα τα καταφέρει καλά ή θα αποτύχει. Κάποιες φορές το παιδί αισθάνεται μεγάλη ανάγκη να βρίσκεται σε ανώτερη θέση από τους άλλους. Σε τέτοιες περιπτώσεις ενισχύεται το αίσθημα της αποθάρρυνσης και της ανικανοποίησης. Το αντίδοτο για την αποθάρρυνση αρχίζει με το θάρρος να μην είμαστε τέλειοι και με την παραδοχή των ορίων που έχουν οι δυνατότητες μας και των αποτυχιών μας. Οι γονείς λοιπόν πρέπει να βοηθήσουν το παιδί να δει τις φυσικές ανθρώπινες ατέλειες και να μάθει να ζει με αυτές.

Οι γονείς θα πρέπει να γνωρίζουν τις αδυναμίες που βρίσκονται μέσα στην οικογενειακή ατμόσφαιρα και στον οικογενειακό αστερισμό και που καλλιεργούν την αποθάρρυνση. Οι δυνάμεις αυτές είναι:

- Ø Υπερβολικά υψηλές απαιτήσεις και πρότυπα: Όταν βάζουμε ένα πρότυπο που είναι δύσκολο να ικανοποιηθεί, η επιτυχία γίνεται αδύνατη και το παιδί αποθαρρύνεται.
- Ø Ανταγωνισμός ανάμεσα στα αδέρφια: Οι γονείς, συχνά χωρίς να το θέλουν, προκαλούν τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα αδέρφια, συγκρίνουν την τέλεια απόδοση του ενός με την λειψή απόδοση του άλλου.
- Ø Υπερβολική φιλοδοξία: Είναι προϊόν λανθασμένων προτύπων και γίνεται ένα μεγάλο εμπόδιο, που σπάνια το αναγνωρίζουμε. Μπορούμε να διακρίνουμε την υπερβολική φιλοδοξία στο παιδί εκείνο, που επειδή δεν παίζει πολύ καλά

μπάλα αρνείται να συμμετάσχει στο παιχνίδι. ((N. Ντινκμεγιερ, Γ. Μακκαιν, σελ. 117, 2000)

Μέθοδοι Ενθάρρυνσης

Συνήθως οι μέθοδοι ανατροφής των παιδιών συγκεντρώνουν την προσοχή στην υπερπροστασία, κρατώντας το παιδί εξαρτημένο, βάζοντας πρότυπα απραγματοποίητα και υποκινώντας τον ανταγωνισμό. Οι παράγοντες όμως αυτοί είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα καλλιεργήσουν στα παιδιά το αίσθημα της αποθάρρυνσης. Ο γονιός θα πρέπει να σταματήσει να κάνει παρατηρήσεις για το παιδί σαν άτομο. Εννοείται βέβαια ότι θα υπάρξουν και στιγμές που θα νιώσει δυσαρεστημένος με τις πράξεις του παιδιού. Θα πρέπει όμως να ξεκαθαρίσει στο παιδί ότι παρόλο που δεν εγκρίνει την πράξη του, το εγκρίνει σαν άνθρωπο.

Οι βασικές μέθοδοι των γονιών, ώστε να ενισχύσουν το αίσθημα της ενθάρρυνσης είναι:

1. Να εκτιμούν και να παραδέχονται το παιδί όπως είναι
2. Να χρησιμοποιούν λέξεις που καλλιεργούν στο παιδί την αυτοεκτίμηση και την αίσθηση ότι τα καταφέρνει
3. Να δείχνουν εμπιστοσύνη στο παιδί, ώστε να μπορεί να πιστεύει στον εαυτό του
4. Να προγραμματίσουν για το παιδί διάφορες εμπειρίες που είναι σίγουρο ότι θα έχουν επιτυχία. (N. Ντινκμεγιερ, Γ. Μακκαιν, σελ. 119, 2000)

2.6 Τιμωρία

Υπάρχουν πολλοί και διάφοροι ορισμοί της τιμωρίας, καθώς οι ειδικοί δεν συμφωνούν στον ορισμό της. Μερικοί ψυχολόγοι την ορίζουν ανάλογα με την αποτελεσματικότητα, που έχει πάνω σε μια συμπεριφορά. Σύμφωνα με τον Τ. Πασχάλη (1979) η τιμωρία είναι μια μείωση της μελλοντικής πιθανότητας να παρουσιαστεί μια αντίδραση, σαν αποτέλεσμα άμεσης επιβολής κάποιου αποστροφικού ερεθίσματος στην εμφάνιση της αντίδρασης αυτής. Κάποιοι άλλοι την ορίζουν σαν μια διαδικασία, κατά την οποία ένα αποστροφικό ερέθισμα επιβάλλεται κατά την εμφάνιση μιας συμπεριφοράς. Οι ορισμοί είναι πολλοί και δεν υπάρχει συμφωνία ανάμεσα στους ειδικούς. Σε αυτό που συμφωνούν είναι ότι η τιμωρία είναι κάτι το δυσάρεστο, το αποστροφικό.

Επιπλέον δεν υπάρχει ομοφωνία και στο τι αποτελεί τιμωρία. Πολλοί θεωρούν τιμωρία ένα δυνατό «μη» στο παιδί, κριτικά σχόλια για την συμπεριφορά του παιδιού, απομόνωση του παιδιού από την παρουσία των μεγάλων, στέρηση κάποιου αγαπημένου αντικειμένου, παιχνιδιού, ζώου, τηλεόρασης. Επίσης τιμωρία θεωρείται η μείωση του καθημερινού ή εβδομαδιαίου επιδόματος, τράνταγμα από τα χέρια ή τους ώμους, χτύπημα των χεριών ή πάνω στο τραπέζι με θυμό. Οι επινοήσεις των ανθρώπων για να βρουν τρόπους και μέσα για να επιβάλουν την τιμωρία είναι ανεξάντλητες.

Τα παιδιά, από τη νηπιακή ακόμη ηλικία χρειάζεται να μάθουν να ελέγχουν τη συμπεριφορά τους και να τηρούν ορισμένους κανόνες, ώστε να προστατεύουν τον εαυτό τους, αλλά και να μπορούν να συμβιώνουν με άλλους ανθρώπους.

Ένα παιδί χωρίς όρια μπερδεύεται, αποσυντονίζεται, νιώθει φόβο και ανασφάλεια. Η αυταρχικότητα, από την άλλη πλευρά το εμποδίζει να εκφράσει τα συναισθήματα του και να αναπτυχθεί ψυχικά. Η οριοθέτηση παρέχει στο παιδί ένα ασφαλές πλαίσιο μέσα στο οποίο θα μπορέσει να αναπτύξει το δυναμικό του. Νιώθει ότι ο κόσμος του είναι στέρεος και ασφαλής. Αντιλαμβάνεται ότι οι γονείς και οι άνθρωποι που το φροντίζουν είναι ικανοί να το προστατεύσουν, να αναλάβουν την ευθύνη για τη ζωή του, να το εμπειρέξουν. Να αντέξουν ,δηλαδή, το κλάμα, τη γκρίνια, την επιθετικότητά του και να τα νοηματοδοτήσουν.

Το παιδί μεγαλώνει, αναπτύσσεται ψυχικά και συναισθηματικά και μέσα από τη ματαίωση. Σημαντικό είναι να ξέρει ότι δεν μπορεί να έχει τα πάντα και πως η συμπεριφορά του έχει συνέπειες για το ίδιο και τους άλλους.

Τα όρια χρειάζεται να υπάρχουν ακόμη και αν δεν τηρούνται. Απαραίτητο είναι να υπάρχουν στο παιδί όρια εξωτερικά, προκειμένου να μπορέσει μεγαλώνοντας να αναπτύξει και εσωτερικά όρια, να είναι δηλαδή σε θέση να ελέγχει τον εαυτό του και τις παρορμήσεις του και να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του.

ΕΙΔΗ ΤΙΜΩΡΙΑΣ

1. Οι λογικές συνέπειες αναγνωρίζουν τα δικαιώματα των παιδιών, ενώ η τιμωρία εκφράζει την δύναμη της εξουσίας που την εφαρμόζει. Για παράδειγμα: “Κώστα καταλαβαίνω πως θέλεις να απολαύσεις την ταινία στην τηλεόραση, όμως εγώ και η μητέρα σου είμαστε κουρασμένοι και θέλουμε να κοιμηθούμε. Χαμήλωσέ την ή πήγαινε στο δωμάτιο σου. Εσύ αποφασίζεις” (λογικές συνέπειες). “Σου είπα να κλείσεις την τηλεόραση! Τι δεν καταλαβαίνεις; Η μητέρα σου και εγώ θέλουμε να κοιμηθούμε!” (τιμωρία).

2. Οι λογικές συνέπειες έχουν άμεση σχέση με την συμπεριφορά, ενώ η τιμωρία είναι αυθαίρετη. Για παράδειγμα: “Σήμερα θα σκουπίσω το σπίτι. Αλλά όσο έχεις εσύ πεταμένα τα παιχνίδια στο πάτωμα, δεν μπορώ. Για αυτό πρέπει να τα μαζέψεις, αλλιώς θα τα πετάξω. Εσύ αποφασίζεις” (λογικές συνέπειες). “Χίλιες φορές σου έχω πει να μαζεύεις τα παιχνίδια σου! Τώρα πως θα σκουπίσω εγώ; Καλά θα κάνεις να ξεχάσεις την σαββατιάτικη έξοδο!” (τιμωρία).

3. Οι λογικές συνέπειες δεν φέρουν κανένα στοιχείο κριτικής, ενώ η τιμωρία είναι προσωπική και περιέχει κριτική. Για παράδειγμα: “Πήρες το κινητό χωρίς την άδειά μου και το έχασες. Πως σκέφτεσαι να το αντικαταστήσεις;” (λογικές συνέπειες). “Πήρες το κινητό χωρίς την άδειά μου! Αυτό λέγεται κλέψιμο! Και επιπλέον το έχασες! Για τιμωρία θα σου στερήσω το χαρτζιλίκι τριών μηνών!” (τιμωρία).

4. Οι λογικές συνέπειες αφορούν το παρόν και το μέλλον, ενώ η τιμωρία το παρελθόν. Για παράδειγμα: “Είπαμε πως πρέπει να επιστρέψεις στο σπίτι στις 9, αλλά δεν το έκανες. Μπορείς να ξαναπροσπαθήσεις κάποια άλλη φορά” (λογικές συνέπειες). “Πάλι άργησες; Πόσες φορές έχουμε πει ότι πρέπει να γυρίζεις στις 9; Θα μείνεις λοιπόν στο σπίτι για μια εβδομάδα!” (τιμωρία).

5. Στις λογικές συνέπειες ο τόνος της φωνής του γονέα είναι φιλικός, ενώ στην τιμωρία υπάρχουν απειλές και έλλειψη σεβασμού. Για παράδειγμα: “Έχουμε πει ότι θα παίζεις με τον σκύλο μόνο όταν φροντίζεις για το φαγητό και το νερό του. Σήμερα δεν το έκανες, Μπορείς να προσπαθήσεις ξανά αύριο” (λογικές συνέπειες). “Δεν φρόντισες για το φαγητό και το νερό του σκύλου, άρα δεν μπορείς να παίζεις μαζί του. Ίσως έτσι μάθεις να είσαι υπεύθυνος/η!” (τιμωρία).

6. Οι λογικές συνέπειες επιτρέπουν την επιλογή, ενώ η τιμωρία επιβάλλουν την υπακοή. Για παράδειγμα: “Μπορείτε να παίξετε ήρεμα ή να πάτε στα δωμάτιά σας. Εσείς επιλέγετε” (λογικές συνέπειες). “Σταματήστε τώρα να κάνετε φασαρία, αλλιώς θα σας βάλω τιμωρία!” (τιμωρία).

Για να εφαρμοστούν αποτελεσματικά οι φυσικές και λογικές συνέπειες θα πρέπει:

1. Να δείξετε σταθερότητα και καλοσύνη. Ο τόνος της φωνής σας δείχνει την επιθυμία σας να είστε καλός και η εφαρμογή της μεθόδου με συνέπεια δείχνει την σταθερότητά σας.

2. Μην προσπαθείτε να είστε “καλός” γονιός. Επιτρέψτε στο παιδί να ζήσει τις συνέπειες της συμπεριφοράς του και αποφύγετε την ανάληψη δικών του ευθυνών. Καλλιεργείστε στον εαυτό σας το θάρρος να μην είστε τέλειοι!

3. Αποκτήστε περισσότερη συνέπεια στην δική σας συμπεριφορά. Όσο περισσότερο συνεπής είστε στην συμπεριφορά σας, τόσο πιο ξεκάθαρο θα είναι για το παιδί το τι να περιμένει από εσάς.
4. Ξεχωρίστε την συμπεριφορά από το υποκείμενο. Με την συμπεριφορά σας δείξτε ότι σέβεστε το παιδί, ακόμα και όταν η συμπεριφορά του δεν είναι η επιθυμητή.
5. Ενθαρρύνετε την ανεξαρτησία. Αποφύγετε να κάνετε πράγματα αντί για αυτό και βοηθήστε το να γίνουν αυτοδύναμο.
6. Αποφύγετε τον οίκτο. Ο οίκτος περνάει το μήνυμα ότι το παιδί υστερεί στο να αντιμετωπίσει μόνο του τα προβλήματά του. Η υπερπροστατευτικότητα είναι μια καταστρεπτική αντιμετώπιση. Αλλά ο οίκτος δεν θα πρέπει να συγχέεται με την κατανόηση. Η κατανόηση καλλιεργεί την δύναμη, ενώ ο οίκτος την αδυναμία.
7. Μην σας απασχολεί η γνώμη των άλλων. Δε θα πρέπει να αποφεύγετε να εφαρμόσετε τις συνέπειες στην συμπεριφορά του παιδιού σας, σκεπτόμενοι την αποδοκιμασία των συγγενών, γνωστών ή φίλων. Πρέπει να συνειδητοποιήσετε ότι το παιδί είναι άνθρωπος ανεξάρτητος από εσάς, που πρέπει να μάθει να αποφασίζει για την συμπεριφορά το
8. Αναγνωρίστε ποιανού είναι το πρόβλημα. Δεν χρειάζεται να αναλάβετε την ευθύνη για τις πράξεις του παιδιού σας.
9. Εφαρμόστε λιγότερα λόγια και περισσότερες πράξεις. Τα περιττά λόγια κουράζουν το παιδί και το καθιστούν “κωφό” απέναντί σας. Εφαρμόστε τις συνέπειες, περιορίζοντας τα λόγια στο ελάχιστο.
10. Μην εμπλέκεστε σε αγώνα, αλλά και μην υποχωρείτε. Βάλτε τα όρια και αφήστε το παιδί να αποφασίσει τι θα κάνει. Δεχτείτε την όποια επιλογή του. Δεν χρειάζεται να νικήσετε, γιατί ο στόχος σας είναι να βοηθήσετε το παιδί να γίνει υπεύθυνο.

2.7 Αμοιβές

«Οι αμοιβές είναι ένα άλλο σημαντικό παιδονομικό μέσο. Αυτές αποβλέπουν στη βελτίωση του παιδιού με την εσωτερική ικανοποίηση που δημιουργούν, μετά την εκτέλεση μιας αξιόπαινης πράξης. Η αμοιβή, αντίθετα από την ποινή, δημιουργεί ένα ευχάριστο συναίσθημα στο παιδί που το παρακινεί να επαναλάβει τη δράση του. Από παιδαγωγική άποψη οι αμοιβές έχουν μεγάλη αξία. Η ψυχική ανάγκη του ανθρώπου για αναγνώριση της αξίας του και επιδοκιμασία του έργου του βρίσκει την ικανοποίησή της με την αμοιβή. Ειδικότερα οι αμοιβές είναι αναγκαίες για τα παιδιά, γιατί αυτά έχουν μεγαλύτερη ανάγκη για επιδοκιμασία από τους άλλους. Όσο βέβαια προχωρεί η ηλικία, η αμοιβή δεν πρέπει να αποτελεί το σκοπό αλλά το μέσο για την αγωγή του παιδιού. Αν, λόγου χάρη, ένα παιδί ασχολείται με τα μαθηματικά, γιατί επιδιώκει έναν καλό βαθμό ή ένα παιχνίδι που θα του προσφέρουμε, η αμοιβή σ' αυτή την περίπτωση χάνει την αξία της και η μάθηση τη σημασία της.

Τα παιδιά, παρατηρεί ο Dreikurs, «που εργάζονται μόνο για την ανταμοιβή, δεν απολαμβάνουν καμιά ευχαρίστηση από την προσωπική ανάπτυξη ή τα προσωπικά επιτεύγματα κάθε είδους. Πολύ συχνά δείχνουν την ίδια στάση, απέναντι σε διάφορες δραστηριότητες, όπως η τέχνη, η μουσική, η σωματική άσκηση και αρνούνται να συμμετάσχουν, αν δεν αναμένουν κάποια ανταμοιβή για τις προσπάθειές τους» (Dreikurs, 1976)»

Ορισμός αμοιβής και είδη αμοιβών

Η αμοιβή στην παιδαγωγική είναι το μέσο με το οποίο αναγνωρίζεται μια εξαιρετική πνευματική επίδοση, μια προσπάθεια, ένα επίτευγμα ή μια καλή συμπεριφορά του παιδιού και επαινείται με λόγια ή έργα. Είναι ισχυρό κίνητρο και ενισχύει την επανάληψη και παρακινεί το παιδί για μεγαλύτερες επιδόσεις (Ηλιόπουλος, 1935,σελ.156). Η αμοιβή αποτελεί το πιο γλυκό, θετικό, ευχάριστο παιδαγωγικό στοιχείο για το παιδί προσχολικής ηλικίας και για κάθε παιδί. (Δημητριάδου,1978,σελ.241). Η επιθυμία της αμοιβής δεν είναι πράξη υπολογιστική, δεσμευτική που αφαιρεί την αξία του καλού. Είναι έμφυτη ψυχική ανάγκη που δεν έχει κανείς το δικαίωμα να την εξουθενώνει.

Όσο είναι μικρά τα παιδιά και είναι να αποβλέπουν την αμοιβή που προέρχεται από τους γονείς και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, για να φθάσουν σιγά σιγά με τη πνευματική καλλιέργεια της προσωπικότητάς τους να αποβλέπουν στην εσωτερική αμοιβή της συνείδησης. Η αμοιβή αξίζει όταν χρησιμοποιείται σαν ένα ερέθισμα των δυνάμεων του καλού που υπάρχουν μέσα στο παιδί. Σαν μέσο παιδαγωγικό και όχι σαν σκοπός. Υπάρχουν δυο είδη αμοιβών που μπορεί να παρέχει ο γονέας στο παιδί προσχολικής ηλικίας, οι υλικές και οι ηθικές.

- Υλικές αμοιβές είναι τα διάφορα δώρα, γλυκίσματα, βιβλία κ.α που προσφέρονται στα παιδιά για μια αξιόλογη επίδοση του ή καλή πράξη (Ηλιοπούλου,1985,σελ.156)
- Ηθικές αμοιβές είναι οι διάφοροι έπαινοι, η επιδοκιμασία, η εκδήλωση εμπιστοσύνης, προσοχής, ο χαρακτηρισμός της διαγωγής, η σωματική επαφή π.χ χάρδια, αγκαλιές, για εξαιρετικές επιδόσεις και πράξεις του παιδιού.

Πέρα από τα παραπάνω δύο είδη πρέπει να αναφερθεί και ένα τρίτο είδος αμοιβών το οποίο δεν παρέχεται από τον ίδιο τον γονέα στο παιδί αλλά από το παιδί στον εαυτό του. Είναι οι ψυχολογικές αμοιβές ή αυτοενισχύσεις δείγμα ενός ισορροπημένου εσωτερικού του παιδιού που επιτυγχάνεται με τη σωστή αγωγή.

- Ψυχολογικές αμοιβές – αυτοενισχύσεις κατά την Δημητριάδου είναι εκείνες οι αμοιβές που πηγάζουν από τον εσωτερικό κόσμο του παιδιού όπως ο αυτοέπαινος, η αποδοχή του εαυτού του, μια αίσθηση ευχαρίστησης ή επίτευξης.

Υλικές αμοιβές

Οι υλικές αμοιβές θεωρούνται σαν αποτελεσματικό μέσο διαπαιδαγώγησης από τη στιγμή της γέννησης του ανθρώπου. Χρησιμοποιούνται στις περιπτώσεις που δεν επαρκούν οι ηθικές αμοιβές. Με την αγωγή όμως οι υλικές αμοιβές μπορούν να αντικατασταθούν σταδιακά από τις ηθικές αμοιβές.

Ιδιαίτερα για το παιδί της προσχολικής ηλικίας το οποίο δεν είναι ακόμη αρκετά ώριμο και σε θέση να ελέγχει τον εαυτό του, η χρησιμοποίηση υλικών αμοιβών μπορεί να αποτελέσει κίνητρο για καλή συμπεριφορά. Τα γλυκίσματα, τα παιχνίδια, τα εικονογραφημένα βιβλία, είναι πράγματα πολύ απαραίτητα στα παιδιά αυτής της ηλικίας.

Η χρησιμοποίηση όμως της υλικής αμοιβής σαν μέσο διαπαιδαγώγησης δημιουργεί ορισμένους προβληματισμούς. Ο Innerhofer (Innerhofer,1978,σελ.72) υποστηρίζει πως όταν οι γονείς διαβάζουν ότι ο γονιός πρέπει να αμοίβει την επιθυμητή συμπεριφορά συνήθως σκοντάφτουν. Από την μια μεριά καταλαβαίνουν ότι είναι δυνατόν να προκληθεί ή να διδαχθεί μια συγκεκριμένη συμπεριφορά με τη βοήθεια της προγραμματισμένης, της κατευθυνόμενης αμοιβής. Είναι σωστό να αμείβεται ένα παιδί για να φωνάζει λιγότερο; Για να αφήνει σε ησυχία τα αδέρφια του. Για να είναι λιγότερο πεισματάρικο.

Η χρήση της αμοιβής με ζαχαρωτά, παιχνίδια κ.α δημιουργεί οπωσδήποτε σοβαρά ερωτηματικά. Πιστεύεται πως τα παιδιά θα γίνουν ευτυχέστερα, αν ανατραφούν ανθρώπινα και εδώ ανήκει και η διάθεση να κάνουν κάτι για το συνάνθρωπο τους ακόμη και χωρίς αμοιβή. Οι γονείς δεν θέλουν να κάνουν τα παιδιά τους εγωιστές και συμφεροντολόγους. Γι' αυτό βρίσκουν απωθητική την συμβουλή να χρησιμοποιούν

την υλική αμοιβή για να επιτύχουν μια επιθυμητή αλλαγή της συμπεριφοράς του παιδιού.

Δεν είναι σωστό για παράδειγμα να αμοιβεται το παιδί με ένα δώρο, όταν βοηθά την μητέρα του με χαρά. Με αυτό τον τρόπο το παιδί θα εγκαταλείψει κάτι που έχει μάθει. Εξίσου είναι λάθος να προσφέρεται η υλική αμοιβή σ' ένα παιδί για την ήρεμη συμπεριφορά του όταν είναι απασχολημένο με ένα παιχνίδι. Στην περίπτωση αυτή η αμοιβή περισσότερο θα εμπόδιζε παρά θα ενίσχυε την εξέλιξη του παιδιού.

Αυτό που είναι αναγκαίο δεν είναι να προϋποθέσουμε στο παιδί μια ώριμη κοινωνική συμπεριφορά, αλλά να βοηθηθεί ν' αποκτήσει τις απαραίτητες για τις βάσεις. Γενικά ισχύει και για την υλική αμοιβή αυτό που είναι σημαντικό για όλες τις παιδαγωγικές μεθόδους, εξαρτάται από τον τρόπο που υλοποιείται. Δεν είναι αυτή καθ' αυτή η υλική αμοιβή που λειτουργεί, αλλά η μορφή και ο τρόπος προσφέρεται.

Ηθικές – κοινωνικές αμοιβές

Οι ηθικές-κοινωνικές αμοιβές δεν είναι τίποτα περισσότερο από το να δίνουν οι γονείς το χρόνο τους για το παιδί τους π.χ για ένα περίπατο, να του εκφράζουν την αναγνώριση τους, να το βοηθούν και να το αφήνουν να τους βοηθά, να δείχνουν ενδιαφέρον και να συζητάνε τα ερωτήματα του, τα προβλήματα και τις ιδέες, να εκδηλώνουν τη συμμετοχή τους στις λύπες και τις χαρές του. Όλες αυτές οι ενέργειες είναι κοινωνικές αμοιβές, γιατί μ αυτές εκφράζεται εκτίμηση, ενδιαφέρον και συμπάθεια προς το παιδί (Innerhofer,1978,σελ.49-50)

Ανάμεσα στις ηθικές- κοινωνικές αμοιβές εκείνη που ξεχωρίζει ιδιαίτερα είναι ο λεγόμενος έπαινος- αναγνώριση. Ο έπαινος είναι ένας απο τους βασικότερους και πιο αποτελεσματικούς τρόπους για να κερδίσει κανείς τη συναισθηματοβουλευτική συμμετοχή του ατόμου. Είναι είδος πρώτης ανάγκης το τόσο απλό «μπράβο» που θα πει κανείς στο παιδί του με όλη του την καρδιά. Αυτό το γλυκό βλέμμα και χαμόγελο της επιδοκίμασίας που θα χαρίσει ο γονέας για την οποιαδήποτε μικρή καλή του πράξη.(Δημητριάδου,1978,σελ.242-243).

Ο Αδ.Κοραής γράφει χαρακτηριστικά: «Διεγείρουμε τη φιλοτιμία στο παιδί όταν το επαινούμε για το καλό που έκανε. Η τιμή και ο έπαινος θερμαίνει και αυξάνει τα καλά, ενώ η αδιαφορία τα ζαρώνει τα παγώνει και τα απονεκρώνει»

Ο Εξαρχόπουλος « Είναι αναγκαίο να μη φειδόμεθα επαίνου. Το συναίσθημα της επιτυχίας το οποίο ενισχύουν οι έπαινοι παρορμά προς συνέχιση της εργασίας και υποβοηθά προς υπερπήδηση των συσκολιών»

Οι γονείς επιβάλλεται να είναι ενθαρρυντικοί αλλά να μην φέρονται στο παιδί σαν να επρόκειτο για κάτι τέλειο. Το παιδί στο οποίο εκφράζουν χωρίς μέτρο όλα τα καλά

που σκέφτονται γι αυτό, κινδυνεύει να γίνει ένα υπερφίαλο άτομο που θα σκέφτεται μόνο τον εαυτό του. Καλό είναι σύμφωνα με τον Courtois (Courtois,1993,σελ.72) να αποφεύγονται να λέγονται έπαινοι που μπορούν να οδηγήσουν το παιδί στο να θεωρεί το εαυτό του καλύτερο από τους άλλους. Το καλύτερο είναι να βοηθηθεί το παιδί να δει την πρόοδο που έχει να κάνει με τον εαυτό του και να του δείξουν οι γονείς ότι μπορεί να γίνει ακόμα καλύτερο. Επίσης καλό είναι οι γονείς πρώτα να επαινούν και ύστερα να κάνουν τις όποιες παρατηρήσεις τους στο παιδί, γιατί δίνει περισσότερη προσοχή να ακούσει και γίνεται πιο καταδεκτικό. Ακόμα και μετά την συμβουλή καλό είναι να ακολουθεί ο έπαινος γιατί δίνει ώθηση για την αρχή της οποίας προσπάθειας.

Το παιδί της προσχολικής ηλικίας αποζητά της επιδοκιμασία, τον έπαινο και την ενθάρρυνση τώρα που βάζει τα θεμέλια της προσωπικότητας του και ευχάριστα επαναλαμβάνει μια πράξη για την οποία βρήκε προηγουμένως αναγνώριση και αποκτά αυτοπεποίθηση.

Η στέρηση του επαίνου από την άλλη στην κατάλληλη στιγμή και πράξη είναι μια αδικία. Απογοητεύει, πικραίνει, μειώνει την διάθεση για διόρθωση και για το καλό. Διαφορετική θα ήταν η κατάσταση πολλών ατόμων και πολλών οικογενειών, ίσως και κοινωνιών ολόκληρων αν οι γονείς και οι παιδαγωγοί γνώριζαν να επαινούν όταν και όπως θα έπρεπε (Δημητριάδου,1978,σελ.244).

Για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας η σωματική επαφή όπως είναι τα χάρδια, φιλιά, αγκαλιές, αποτελούν ηθικές αμοιβές τόσο σημαντικές, που η τυχόν έλλειψη τους μπορεί να έχει αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού.

Η σωματική επαφή αποτελεί πρακτική έκφραση της αγάπης των γονέων αλλά και δημιουργούν την αίσθηση ότι οι γονείς βρίσκονται κοντά στο παιδί τους, το προστατεύουν, άρα είναι ασφαλές. Παίρνει δύναμη και ώθηση να προσπαθήσει να πετύχει πράγματα, να βελτιωθεί. Για τα μικρότερα ιδιαίτερα παιδιά μια αγκαλιά αποτελεί ένα καταφύγιο όπου το παιδί ηρεμεί, αυξάνει η αυτοεκτίμηση και μαθαίνει να αγαπά όπως το αγαπούν (Ηλιοπουλου,1973,δελ157).

Οι έπαινοι και γενικά όλες οι ηθικές- κοινωνικές αμοιβές, θα μπορούσε να ειπωθεί πως έχουν πολύ μεγαλύτερη αξία από τις υλικές. Βέβαια οι ηθικές αμοιβές είναι ωφέλιμες εφόσον χρησιμοποιούνται με μέτρο και σύνεση και αποβλέπουν στην τόνωση του αυτοσυναισθήματος το οποίο συνοδεύει κάθε επιτυχία του παιδιού. Αντίθετα οι υπερβολικές αμοιβές κακοσυνηθίζουν το παιδί και μπορεί να του δημιουργήσουν ταπεινή νοοτροπία.

Ψυχολογικές αμοιβές

Η βαθιά εσωτερική χαρά και ικανοποίηση που απορρέει από την καλή πράξη ή επίδοση, η μαρτυρία της καθαρής συνείδησης είναι η ιδεωδέστερη και γλυκύτερη

αμοιβή. Η χαρά που κάνεις δεν μπορεί να την πάρει από τον άνθρωπο, Ιδιαίτερα για το παιδί της προσχολικής ηλικίας που τώρα αρχίζει να αναπτύσσει μέσα του την συνείδηση(θεωρία του Erik Eriksonγια τις αναπτυξιακές κρίσεις της νηπιακής ηλικίας) είναι πολύ βοηθητικό οι γονείς να την καλλιεργούν αυτή τη χαρά. Να βοηθούν το παιδί να την ανακαλύψει μέσα του, να την προσέχει και να τη ζει (Δμητριάδου,1978,σελ.245).

Η εξωτερική αμοιβή (έπαινοι, δώρα κ.α) θεωρείται προϋπόθεση για το ξεκίνημα της διαπαιδαγώγησης του παιδιού. Με τον καιρό όμως χρειάζεται τα παιδιά να μαθαίνουν και χωρίς αμοιβή, τουλάχιστον εξωτερική. Από εκεί και πέρα παίρνει την θέση της η εσωτερική αμοιβή (αυτοαξιολόγηση),η ανιδιοτελής, η πολύ λίγο χρησιμοθηρική. Είναι αυτή καθαυτή η ευχαρίστηση που αισθάνονται για οποιαδήποτε πρόοδο και καλό κάνουν και έτσι θέλουν να συνεχίσουν αυτής τους την πορεία.

Φυσικά η εσωτερική αμοιβή απο μόνη της δεν αρκεί . Σ' ότι κάνει κανείς θέλει και τη επιδοκimasία των άλλων. Άλλο όμως πράγμα να ξεκινάς απ ' αυτό που εσύ θέλεις και άλλο να εξαρτάσαι από αυτό που θέλουν οι άλλοι.

Γενικά η γνώση της προόδου κατά τον Courtois (1993) είναι σημαντικό στοιχείο παρόρμησης για κάθε άτομο. Το να ξέρει και να συναισθάνεται το παιδί ότι προοδεύει έχει αξία, του δημιουργεί το συναίσθημα της δημιουργικότητας, της προσφοράς.

Τελειώνοντας την ανάλυση των διαφόρων ειδών αμοιβών διαπιστώνεται πως οι αμοιβές είναι χρήσιμες στην αγωγή των παιδιών νηπιακής ηλικίας αρκεί βέβαια σύμφωνα με την (Δμητριάδου 1978,σελ.242) να είναι το παιδαγωγικό μέσο και όχι ο σκοπός. Σαν ένα μέσο που αντισταθμίζει τη αυστηρότητα των γονέων. Κάνει πιο ανώδυνες και αποτελεσματικές τις ποινές. Φέρνει την ισορροπία στα αισθήματα και τα συναισθήματα του παιδιού και δίνει τη ώθηση στο παιδί συνεχείς προσπάθειες. Για να επιτευχθούν όμως όλα τα παραπάνω η χρήση των αμοιβών πρέπει να γίνεται βάση συγκεκριμένων κανόνων που 8^α περιγράφουν σε επόμενα υποκεφάλαια. Ετσι μπορούν ν' αποφευχθούν άσχημες επιδράσεις από την λανθασμένη χρήση τους στην αγωγή των παιδιών.

2.8 Ποινές

Φυσικές και λογικές ποινές.

Μια από τις συνηθισμένες μεθόδους που ακολουθούν οι γονείς για να πειθαρχήσουν τα παιδιά τους είναι να τα τιμωρούν όταν δείχνουν ανυπακοή. Αυτή όμως η μέθοδος πειθαρχίας κρύβει κάποιους κινδύνους οι οποίοι είναι :

- Κάνει τους γονείς υπεύθυνους για τη συμπεριφορά των παιδιών τους.
- Εμποδίζει τα παιδιά να μάθουν να παίρνουν τις δικές τους αποφάσεις και κατά συνέπεια να υιοθετούν κανονες σωστής συμπεριφοράς.
- Υπονοεί ότι η σωστή συμπεριφορά θα συμβαίνει μόνο μπροστά στα άτομα που εκπροσωπούν την εξουσία
- Προκαλεί την αντίδραση, γιατί προσπαθεί να υποχρεώσει τα παιδιά να συμμορφωθούν. (Ντον Ντινκμέγιερ, 1980, σελ. 85)

Υπάρχει λοιπόν μια άλλη εναλλακτική λύση στη θέση της τιμωρίας και η λύση αυτή είναι οι φυσικές και λογικές συνέπειες. Η μέθοδος αυτή παρουσιάζει ορισμένα πλεονεκτήματα σε σύγκριση με την τιμωρία. Αρχικά, κάνει τα παιδιά και όχι τους γονείς υπεύθυνα για τη συμπεριφορά τους. Επιτρέπει στα παιδιά να πάρουν αποφάσεις σχετικά με την κατάλληλη πορεία που θα ακολουθήσουν. Ακόμα επιτρέπει στα παιδιά να διδαχτούν από την «απρόσωπη» φυσική ή κοινωνική τάξη των πραγμάτων, αντί να τα υποχρεώνει να συμμορφωθούν με τις επιθυμίες των άλλων. Οι λογικές συνέπειες επιτρέπουν στο παιδί να διδαχτεί από την πραγματικότητα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Αυτό σημαίνει ότι οι λογικές συνέπειες αναγνωρίζουν αμοιβαία δικαιώματα και αμοιβαίο σεβασμό. Για να είναι αποτελεσματικές οι λογικές συνέπειες πρέπει το παιδί να καταλάβει ότι συνδέονται λογικά με την αρνητική του συμπεριφορά, δηλαδή να είναι αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του.

Ο Ρουντολφ Ντράικωρς είχε δημιουργήσει ένα κατάλογο διαφορών ανάμεσα στην τιμωρία και στις λογικές συνέπειες ο οποίος είναι :

1. Η τιμωρία εκφράζει τη δύναμη της προσωπικής εξουσίας, αντίθετα οι λογικές συνέπειες εκφράζουν την πραγματικότητα της κοινωνικής τάξης. Οι λογικές συνέπειες αναγνωρίζουν τα αμοιβαία δικαιώματα και τον αμοιβαίο σεβασμό
2. Η τιμωρία είναι αυθαίρετη ή έχει ελάχιστη σχέση με τη λογική του προβλήματος. Αντίθετα η λογική συνέπεια έχει σχέση με την αρνητική συμπεριφορά.
3. Η τιμωρία απευθύνεται στο άτομο, είναι προσωπική και περιέχει στοιχεία ηθικής κριτικής. Αντίθετα οι λογικές συνέπειες είναι απρόσωπες. Δεν περιέχουν κανένα στοιχείο ηθικής κριτικής.

4. Η τιμωρία αφορά την αρνητική συμπεριφορά που εκδηλώθηκε στο παρελθόν. Αντίθετα οι λογικές συνέπειες αφορούν την τωρινή και τη μελλοντική συμπεριφορά.
5. Η τιμωρία αποτελεί τον « παραβάτη» με έλλειψη σεβασμού ή στέρηση της αγάπης. Αντίθετα όταν εφαρμόζονται οι λογικές συνέπειες η φωνή του γονιού είναι φιλική και δείχνει καλή θέληση
6. Η τιμωρία απαιτεί υπακοή. Οι λογικές συνέπειες επιτρέπουν την εκλογή.

Πέρα από τις πιο πάνω βασικές διαφορές ανάμεσα στην τιμωρία και τις λογικές συνέπειες, υπάρχουν και άλλες σημαντικές διαφορές που δεν φαίνονται με την πρώτη ματιά. Με το θυμό, τις προειδοποιήσεις, τις απειλές και τις υπενθυμίσεις, μια συνέπεια μπορεί να μετατραπεί σε τιμωρία. Μερικοί γονείς συγκρατούν τον εχθρικό τόνο στην κουβέντα τους, εξακολουθούν όμως να δίνουν το μήνυμα αυτό με όλη την άλλη στάση τους. Αυτοί οι γονείς «φωνάζουν με το στόμα κλειστό. Στέλνουν καλυμμένα μηνύματα που υπονοούν ότι το παιδί έχει διαπράξει ένα έγκλημα και πρέπει να τιμωρηθεί. Η στάση αυτή του τιμωρού, που παίρνουν μερικοί γονείς μειώνει την ωφέλεια που θα είχε το παιδί από την εμπειρία, δηλαδή από τη συνέπεια μιας δικής του αρνητικής απόφασης. . (Ντον Ντινκμέγιερ,1980,σελ.87)

Όταν οι γονείς αφήνουν να συμβούν οι φυσικές συνέπειες και όταν οργανώνουν τις λογικές συνέπειες έχουν σκοπό να ενθαρρύνουν τα παιδιά να παίρνουν υπεύθυνες αποφάσεις. Όχι να τα υποχρεώνουν να υποταχθούν. Αυτή η μέθοδος πειθαρχίας επιτρέπει σ' ένα παιδί να διαλέξει και μετά να έχει τη ευθύνη και τις συνέπειες για την απόφαση του, είτε βγει σε καλό είτε όχι. Τα περισσότερα παιδιά, όταν αφεθούν να πάρουν ατυχείς αποφάσεις, μαθαίνουν από τις συνέπειες αυτών των αποφάσεων τους. . (Ντον Ντινκμέγιερ,1980,σελ.87)

Συχνά η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην τιμωρία και τις λογικές συνέπειες, διακρίνεται δύσκολα. Ο αποφασιστικός τόνος της φωνής, η φιλική στάση και η επιθυμία των γονιών να δεχθούν την απόφαση του παιδιού είναι απαραίτητα στοιχεία των λογικών συνεπειών. Όσο λογική και αν φαίνεται μια πράξη, αν ο τόνος της φωνής δεν είναι άγριος, αν η στάση δεν είναι φιλική κι αν οι γονείς είναι απόλυτοι στις απαιτήσεις τους, η πράξη του είναι η τιμωρία. Είναι πολύ σημαντικό ν' αναγνωρίσουν ότι για να φέρουν αποτελέσματα οι συνέπειες, απαιτείται χρόνος. Όταν εφαρμόζουν τις συνέπειες, αλλάζουν τις συνηθισμένες τους αντιδράσεις. Τα παιδιά τους ίσως θελήσουν να δοκιμάσουν μέχρι που φτάνουν τα όρια τους. Άρα η λύση είναι «Υπομονή + εξάσκηση = πρόοδος». (Ντον Ντινκμέγιερ,1980,σελ.96)

Βασικές αρχές για την εφαρμογή των φυσικών και λογικών συνεπειών.

Υπάρχουν αρκετές βασικές αρχές για την εφαρμογή των φυσικών και λογικών συνεπειών οι οποίες είναι :

- Κατανόηση των σκοπών του παιδιού, τη συμπεριφορά και τις συγκινήσεις του.
Οι φυσικές συνέπειες φέρνουν αποτέλεσμα ανεξάρτητα απ' το σκοπό. Έρχονται σαν αποτέλεσμα από το γεγονός ότι οι γονείς αφήνουν το παιδί να ζήσει την εμπειρία της φυσικής πραγματικότητας. Δεν απαιτούν καμία προετοιμασία από μέρους τους. Οι λογικές συνέπειες έρχονται όταν αφήνουν το παιδί να ζήσει την εμπειρία από την πραγματικότητα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Συνήθως είναι πιο αποτελεσματικές όταν η συμπεριφορά έχει σκοπό να επισύρει την άτοπη προσοχή, γιατί οι διαμάχες μ' αυτόν που θέλει να επισύρει την άτοπη προσοχή είναι λιγότερο έντονες από ότι είναι μ' αυτό που επιδιώκει την υπεροχή ή την εκδίκηση. Ένα παιδί που έχει σκοπό την υπεροχή ή την εκδίκηση, συνήθως θεωρεί τις λογικές συνέπειες, σαν αυθαίρετη τιμωρία. Πριν λοιπόν Εφαρμόσουν τι λογικές συνέπειες, οι γονείς αυτού του παιδιού πρέπει να συγκεντρώσουν τις προσπάθειες τους στο να βελτιώσουν τη σχέση με το παιδί τους, δείχνοντας σεβασμό και ενθαρρύνοντας το. Σε ορισμένες περιπτώσεις διαμάχης, θα πρέπει να αναβάλουν την λήψη μέτρων, μέχρι ότου βελτιωθεί αυτή η σχέση.
- Σταθερότητα και καλοσύνη
Οι περισσότεροι γονείς είναι σταθεροί ή καλοί. Ελάχιστοι είναι ταυτόχρονα και σταθεροί και καλοί. Ο τόνος της φωνής των γονιών δείχνει την επιθυμία τους να είναι καλοί, ενώ όταν εφαρμόζουν με συνέπεια την κατάλληλη αντιμετώπιση, δείχνει την σταθερότητά τους. Οι γονείς δεν πρέπει να ερμηνεύουν την σταθερότητα σαν αυστηρότητα ή σκληρότητα. Η αυστηρότητα έχει σαν κέντρο το παιδί. Η σταθερότητα έχει σαν κέντρο τα δικά τους συναισθήματα και τη δική τους συμπεριφορά. Αυστηρότητα είναι ένας όρος που έχει σχέση με τον έλεγχο του παιδιού. Σταθερότητα είναι μια τοποθέτηση απέναντι στις αποφάσεις των γονιών που αφορούν τους ίδιους.
- Να μην προσπαθούν οι γονείς να είναι «Καλοί» γονείς
Η υπερπροστατευτικότητα πρέπει να αποφεύγεται. Οι γονείς πρέπει να αφήνουν το παιδί να ζήσει την εμπειρία από τις συνέπειες των πράξεών του. Πρέπει οι γονείς να αποφεύγουν να αναλαμβάνουν ευθύνες που λογικά είναι του παιδιού.
- Οι γονείς να αποκτήσουν περισσότερη συνέπεια στις δικές τους πράξεις

Αν και κανένας άνθρωπος δεν είναι απόλυτα συνεπής, όσο οι γονείς αυξάνουν την συνέπειά τους, τόσο πιο καθαρά θα γνωρίζουν τα παιδιά τους τι μπορούν να περιμένουν, ώστε ανάλογα να παίρνουν και τις αποφάσεις τους.

- Οι γονείς να ξεχωρίζουν την πράξη από την δράση
Ο τόνος της φωνής και η συμπεριφορά των γονιών στο μη λεκτικό, πρέπει να δείχνουν ότι οι ίδιοι σέβονται το παιδί, ακόμα κι όταν η συμπεριφορά του δεν είναι κοινωνικά παραδεκτή. Αν δεν δείξουν στο παιδί σεβασμό, η συνέπεια θα γίνει τιμωρία.
- Οι γονείς να ενθαρρύνουν την ανεξαρτησία
Τα παιδιά θα πρέπει να προετοιμαστούν καλύτερα για μια υπεύθυνη, ευτυχισμένη ζωή, αν τα αφήσουν οι γονείς να γίνουν ανεξάρτητα. Όσο περισσότερο τα βοηθούν να γίνουν αυτοδύναμα, τόσο ικανότερα θα νιώσουν. Οι γονείς θα πρέπει να αποφεύγουν να κάνουν για τα παιδιά τους εκείνο που μπορούν να κάνουν μόνο τους.
- Αποφυγή του οίκτου
Πολλοί γονείς «προστατεύουν» τα παιδιά τους από τις ευθύνες, γιατί τα λυπούνται. Ο οίκτος είναι μια καταστρεπτική αντιμετώπιση. Δίνει σ' αυτόν στον οποίο απευθύνεται, το μήνυμα ότι κατά κάποιο τρόπο υστερεί και ότι δεν μπορεί να χειριστεί μόνος του τα προβλήματά του. Οι γονείς που νιώθουν οίκτο για τα παιδιά τους, συχνά δεν συνειδητοποιούν ότι η υπερπροστατευτικότητα αυτή χρησιμεύει στο να κάνει έναν ανασφαλές γονιό να νιώσει δυνατότερος, αυτό όμως γίνεται σε βάρος του παιδιού. Ο οίκτος δεν είναι το ίδιο με την κατανόηση. Επειδή αγαπάνε τα παιδιά τους, θέλουν να τους δείξουν ότι κατανοούν τα συναισθήματά τους. Η κατανόηση καλλιεργεί τη δύναμη, ενώ ο οίκτος καλλιεργεί την αδυναμία.
- Αναγνώριση τίνος είναι το πρόβλημα
Οι γονείς παίρνουν πάνω τους πολλά προβλήματα, που στην πραγματικότητα είναι των παιδιών τους. Για να βγουν απ' αυτό το δίλημμα εξετάστε το πρόβλημα, πρέπει να καθορίσουν τίνος είναι το πρόβλημα και να φερθούν ανάλογα
- Λιγότερα λόγια και περισσότερες πράξεις
Οι γονείς μειώνουν την αποτελεσματικότητά τους, μιλώντας παρά πολύ. Συζητάνε με τα παιδιά κυρίως όταν βρίσκονται σε αγαθές σχέσεις μαζί τους, οπότε και έχουν τη διάθεση ν' ακούσουν. Όταν εφαρμόζονται οι λογικές συνέπειες, οι γονείς πρέπει να περιορίσουν τα λόγια στο ελάχιστο.
- Ούτε εμπλοκή σε αγώνα ούτε υποχώρηση

Οι γονείς πρέπει να βάλουν όρια και να αφήσουν το παιδί να αποφασίσει πως θα ανταποκριθεί. Πρέπει να δεχτούν την απόφαση του παιδιού, δεν είναι ανάγκη να νικήσουν γιατί δεν κάνουν αγώνα. Σκοπός τους είναι να το βοηθήσουν να γίνει υπεύθυνο για τη συμπεριφορά του.

- Τα παιδιά να μοιραστούν την ευθύνη.
Όταν γίνεται ένα επεισόδιο ανάμεσα στα παιδιά, οι γονείς δεν πρέπει να προσπαθήσουν να ανακαλύψουν τον ένοχο. Η αναζήτηση του ενόχου, αυξάνει τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα παιδιά. Πρέπει να τα αφήσουν να μοιραστούν όλα μαζί την ευθύνη, να αποφασίσουν πως θα χειριστούν το πρόβλημα. Τέλος οι γονείς να αγνοήσουν τα παιδιά που αρχίζουν να εξιστορούν τι συνέβη, είναι ομαδική ευθύνη.

«Σύμφωνα με τις φυσικές ποινές, το παιδί θα υποστεί τη φυσική συνέπεια του σφάλματός του. Ο Rousseau υπήρξε ο θερμότερος υπέρμαχος της φυσικής ποινής. «Μην προσφέρετε ποτέ στις αδιάκριτες θελήσεις του, παρά εμπόδια φυσικά ή τιμωρίες γεννημένες από τις ίδιες τις πράξεις και που θα τις θυμάται σε ανάλογες περιπτώσεις» (Αιμίλιος). Και ο Spenser θεωρεί ότι δεν είναι ανάγκη να χρησιμοποιούμε ποινές, για να οδηγήσουμε το παιδί στους κανόνες της ηθικής ζωής. Αυτό θα το αναλάβει η φύση, οι ευχάριστες ή δυσάρεστες συνέπειες των πράξεών του είναι αρκετές, για να διορθώσουν τη συμπεριφορά του.

Οι υποστηρικτές των φυσικών ποινών τις θεωρούν αποτελεσματικές, γιατί το παιδί αυτοελεγχόμενο βρίσκει λογικό επακόλουθο της πράξης του την ποινή, χωρίς να του δημιουργείται το αίσθημα της αδικίας εναντίον εκείνου που την επιβάλλει. Ακόμη, ισχυρίζονται, ότι με τη φυσική ποινή εμποδίζεται η ανάπτυξη δυσμενών συναισθηματικών σχέσεων μεταξύ παιδιού και γονιού, αφού το παιδί γνωρίζει μόνο του ότι στην επιβολή της ποινής δε φταίει ο γονιός αλλά η ίδια η πράξη του. Εδώ θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει ότι, για να φτάσει στις παραπάνω λογικές έννοιες, το παιδί θα πρέπει να έχει περάσει από το στάδιο της ετερόνομης ηθικής σ' εκείνο της αυτονομίας. Ακόμη, είναι ενδεχόμενο η φυσική ποινή να είναι υπερβολική για ένα άτομο που βρίσκεται στην ανάπτυξή του, γι' αυτό θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η ατομικότητά του. Κατά τον Καλλιόφα «αι φυσικά ποινάί προάγουν σημαντικώς την βελτίωσιν αλλ' είναι ανεπαρκείς. Είναι δε πολλάκις δυνατόν να προκαλέσουν βλάβην ανεπανόρθωτον» Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι δεν είναι δυνατή η χρήση των φυσικών ποινών ανεξέλεγκτα αλλά μέσα σε ορισμένα όρια, τα οποία μπορεί να καθορίζει η οικογένεια».

«Σκοπός της ηθικής ποινής είναι η διόρθωση. Μέσω δηλαδή της ποινής επιδιώκουμε να κάνουμε συνειδητό το σφάλμα στο παιδί και να κεντρίσουμε το συναίσθημα της τιμής. Οι ηθικές ποινές χωρίζονται στις εξής βαθμίδες: α) επίπληξη β) εκδήλωση αδιαφορίας, γ) στέρηση της ελευθερίας, δ) γραπτή τιμωρία, ε) άρση της εμπιστοσύνης και της αγάπης. Η χρησιμοποίηση αυτών των ποινών πρέπει να γίνεται με λεπτό τρόπο και να λαμβάνεται υπόψη η ατομικότητα του παιδιού.

Ο γονιός οφείλει να είναι πολύ επιφυλακτικός στην προσδοκία του ίδιου τρόπου συμπεριφοράς των παιδιών, τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές ηλικίες αν υπάρχουν παραπάνω από ένα παιδί στην οικογένεια, αφού υπάρχουν μεγάλες διαφορές στο ρυθμό ανάπτυξης. Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας, λόγω χάρη, δεν έχουν επίγνωση του σωστού και του λάθους, ενώ διακρίνονται για τον ατελή έλεγχο των παρορμήσεων και των κινήσεών τους. Δεν μπορούν να κάνουν προβλέψεις για το μέλλον και για τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα των πράξεών τους. Ακόμη σε μεγαλύτερη ηλικία, που έχουν αναπτύξει την αίσθηση του σωστού και του λάθους, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι είναι ευάλωτα στην πίεση της ομάδας και αρνούνται την ευθύνη των πράξεών τους. Κατά συνέπεια ο γονιός πρέπει να γνωρίζει τις βαθμίδες της ηθικής ανάπτυξης του παιδιού όπως και τη θέση και την κρίση που έχει το παιδί σε σχέση με τις βαθμίδες ανάπτυξής του. Η εξέλιξη της ηθικής ανάπτυξης του παιδιού είναι ιδιαίτερα συγκεκριμένη στις εργασίες του Piaget και του Kohlberg. Ο Piaget ιδίως περιγράφει τα εξελικτικά στάδια που περνά η κρίση των παιδιών σχετικά με τις ποινές και την έννοια της δικαιοσύνης. Για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας και των πρώτων τάξεων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης η έννοια της δικαιοσύνης συγγέεται με ό,τι διατάζει ή επιβάλλει ο ενήλικας. Οι ποινές έχουν εξιλεωτικό χαρακτήρα και η αξία τους κρίνεται με το μέγεθος της παράβασης και όχι με την πρόθεση του παραβάτη. Πιστεύουν ότι οι σκληρές τιμωρίες είναι ο μοναδικός τρόπος πειθαρχησης του ατόμου. Οι ποινές τώρα θεωρούνται ανάλογες με το παράπτωμα και καλούνται ποινές αμοιβαιότητας. Η αξία των ποινών δεν κρίνεται με την αυστηρότητά τους.

Οι ηθικές, λοιπόν, ποινές απαιτούν ιδιαίτερη αντιμετώπιση. Ειδικότερα: Η επίπληξη που θεωρείται η βασική μορφή ηθικής ποινής πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερο τρόπο ανάλογα με το χαρακτήρα του παιδιού χωρίς ειρωνικά σχόλια που υποτιμούν την προσωπικότητα, δημιουργούν συμπλέγματα κατωτερότητας και αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Οι έρευνες έδειξαν ότι η επίπληξη ή η αποδοκιμασία γενικότερα είναι κίνητρα, τα οποία συμβάλλουν πολύ λίγο στη βελτίωση της αποδοτικότητας των παιδιών, γι' αυτό είναι καλό να περιορίζονται στο ελάχιστο δυνατό (Hurlock, 1925, και Frentsen, 1961). Χαρακτηριστικά για την επίπληξη ο Munn δέχεται ότι έχει μόνο πρόσκαιρο θετικό αποτέλεσμα, το οποίο εξαφανίζεται, όταν η επίπληξη εξακολουθεί. Ο Skinner, ύστερα από προσωπική έρευνα στα σχολεία, παρατήρησε ότι η επίπληξη και ο εμπαιγμός χρησιμοποιούνται συστηματικά, με αποτέλεσμα τα παιδιά να παρουσιάζουν αδιαφορία, απάθεια και πνευματική κόπωση (Skinner, 1954). Επίσης, η επίπληξη ή η αδιαφορία είναι κίνητρα αμφίβολης αξίας, γιατί προκαλούν δυσάρεστες

συναισθηματικές αντιδράσεις, οι οποίες παγιώνουν στην ψυχή του παιδιού τα αισθήματα μειονεξίας, ενοχής και άγχους με όλες τις συνέπειες (Εμμανουηλίδης 1965). Τέλος, για την ποινή της αποστέρησης της εμπιστοσύνης και της αγάπης του γονιού, δε βοηθάει στην ηθική ανάπτυξη του παιδιού, μπορεί όμως να χρησιμοποιηθεί ως «αρνητική αμοιβή» (Παρασκευόπουλος, 1987)».

Οι Σωματικές Ποινές

Η επιβολή σωματικών ποινών στα παιδιά είναι πράξη πειθαρχικά επιλήψιμη, αδίκημα ποινικά κολάσιμο και ενέργεια αντίθετη προς την παιδαγωγική δεοντολογία. Σχετικά με το πρόβλημα της επιβολής των σωματικών ποινών οι γονείς πρέπει να γνωρίζουν ότι «εκτός από την ηθική έχουν και ποινική ευθύνη και θα πρέπει σ' αυτό ακριβώς το σημείο να πούμε ότι οι γονείς, που υποτιμούν ή παραγνωρίζουν τον γονεϊκό τους ρόλο, είναι κατά τον επεικέστερο χαρακτηρισμό ανάξιοι ν' ασκήσουν το έργο της αγωγής και μάθησης» (Παπάς, 1984). Η σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη «καταπολεμεί όλες τις μορφές της σωματικής ποινής για λόγους υγιεινής αλλά και από παιδαγωγική καθαρά σκοπιμότητα. Πιστεύει ότι η βάση κάθε ηθικής εξέλιξης έγκειται στον αυτοσεβασμό και στο συναίσθημα της τιμής. Η σωματική βία τα τραυματίζει και τα δύο και καταβιβάζει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου» (Δανασσής - Αφεντάκης, 1992). Αυτό ακριβώς ήταν και το βαθύτερο νόημα των λόγων του Rousseau όταν έλεγε ότι δεν μπορεί ο γονέας να κάνει χειρότερη χρήση των χεριών του, από το να χτυπήσει ένα παιδί. Με αυτό ήθελε να αντιδράσει στη μεσαιωνική κατάχρηση της σωματικής τιμωρίας και να τονίσει τη λεπτότητα της παιδικής ψυχής.

2.9 Βασικοί κανόνες για την χρήση των αμοιβών

Για να υπάρξουν θετικά αποτελέσματα στην αγωγή του παιδιού προσχολικής ηλικίας από τη χρήση των αμοιβών πρέπει οι γονείς, να έχουν υπόψη τους τα εξής:

1. Οι γονείς να παρέχουν με εμπιστοσύνη την αμοιβή. Ούτε με «τσιγκουνιά» ούτε και με σπατάλη. Με μέτρο. Η μεν «τσιγκουνιά» απογοητεύει το παιδί και το αποθαρρύνει στο ν' αγωνίζεται να προοδεύει η μεν σπατάλη, η υπερβολή προκαλεί σύγχυση και οδηγεί στην αμφιβολία για την κρίση του παιδαγωγού (Δημητριάδου, 1978, Courtois, 1993, σελ. 72). Ο κίνδυνος στην υπερβολική αμοιβή βρίσκεται στο σημείο, ότι το παιδί συνηθίζει γρήγορα να παίρνει χωρίς να χρειάζεται να δώσει κάτι. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στην σημερινή εποχή όπου η υπερκαταναλώση και η θεωρία «λιγότερη προσπάθεια περισσότερο κέρδος» θριαμβεύει.
2. Όποια και είναι η αμοιβή να προσφέρεται για κάτι που είναι άξιο αμοιβής. Το παιδί χρειάζεται να αμείβεται όταν έχει κοπιάσει. Τα εύκολα και εκτός πραγματικότητας βραβεία μονάχα ένα «κούφιο» και επιπόλαιο παιδί μπορούν να ικανοποιήσουν, δεν το βοηθούν ουσιαστικά ίσως και να το βλάψουν. Τα εύκολα εκτός πραγματικότητας βραβεία συνηθίζονται να χάνουν την αξία τους. Οι γονείς βρίσκουν το κάτι, το πραγματικό, που αξίζει για να το επαινέσουν (Δημητριάδου, 1978, σελ. 246). Εξαιρετικές επιδόσεις και πράξεις που ξεπερνούν τα όρια του καθήκοντος είναι ένα παράδειγμα όπου μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι αμοιβές (Ηλιοπούλου, 1978, σελ. 158). Η ανάρμοστη όμως και ανεπιθύμητη συμπεριφορά του παιδιού π.χ. επιθετικότητα δεν μπορεί να αμείβεται ποτέ.
3. Οι αμοιβές να είναι ανάλογες με την προσχολική ηλικία, το φύλο, την ευφυΐα, την ωριμότητα, την ιδιαίτερη φύση, τα ενδιαφέροντα, τις επιθυμίες και το βαθμό προσπάθειας του παιδιού. Αυτό απαιτεί παιδαγωγικές γνώσεις ψυχολογίας από την πλευρά των γονέων, ενδιαφέρον, αφιέρωση χρόνου για επικοινωνία με το παιδί ώστε να το γνωρίσουν ουσιαστικότερα. Οπότε από εκεί και πέρα οι αμοιβές γίνονται καρπός προσωπικής επαφής, γονέα-παιδαγωγού και παιδιού. Ένα βλέμμα, ένα χαμόγελο, μια απόδειξη εμπιστοσύνης είναι αμοιβές που έχουν προσωπικό χαρακτήρα (Ηλιοπούλου, 1978, σελ. 158).
4. Σημαντικός κανόνας είναι ότι το παιδί της προσχολικής ηλικίας αλλά και της μεγαλύτερης ηλικίας πρέπει να συγκρίνεται με τις δικές του επιδόσεις. Έτσι οι γονείς μαθαίνουν να διαπιστώνουν και την πιο μικρή πρόοδο, προσπάθεια και θα τους είναι εύκολο στη συνέχεια ν' αυξάνουν την πρόοδο αυτή βήμα προς βήμα με τη βοήθεια των αμοιβών (Innerhofer, 1978, σελ. 53).
5. Αμοιβή και λογική σύμφωνα με τον Courtois (1993) είναι δύο πράγματα που είναι ανάγκη να συμβαδίζουν. Γιατί σημασία έχει να συγχάιρουν οι γονείς για μια πράξη την οποία χθες κριτικάρανε.
6. Συχνά κάποιες αμοιβές π.χ. υλικές υποστηρίζει ο Innerhofer (1978) δεν είναι αποτελεσματικές επειδή ο γονιός δεν έχει περιγράψει με σαφήνεια στο παιδί

αυτά που προσδοκά σαν «ανταπόδοση» στην αμοιβή του. Στο παιδί πρέπει να τίθεται με ακρίβεια το ζήτημα. Πρέπει να ξέρει και να καταλαβαίνει τι απαιτούν από αυτό να κάνει. Για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας οι ώρες π.χ. είναι ασφαλώς όροι πολύ αφηρημένοι. Οι ώρες είναι λοιπόν ακατάλληλα σημεία αναφοράς. Πιο κατανοητά είναι γεγονότα που παίζουν κάποιο ρόλο στη ζωή του παιδιού, όπως η ώρα του φαγητού, η διάρκεια του παιχνιδιού, η δύση του ηλίου.

7. «Όποιος δίνει αμέσως, δίνει διπλά». Η αμοιβή κατά τον Innerhofer (1978) πρέπει να δίνεται αφού το παιδί πραγματοποιήσει κάποια επίδοση. Να μάθει να αντιλαμβάνεται τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη προσπάθεια και στην αμοιβή. Όταν κανείς περιμένει πολύ για να πάρει την αμοιβή, τότε αυτή χάνει την αξία της. Αλλά και όταν μια δραστηριότητα του παιδιού απαιτεί μεγάλη προσπάθεια και αντοχή στα ενδιάμεσα διαστήματα αυτής μια μικρή αμοιβή βοηθάει. Κάτι ανάλογο συμβαίνει με τους μεγαλύτερους που όταν ασχολούνται με δύσκολα και δυσάρεστα προβλήματα, χαίρονται κάθε μικρή διακοπή, για να πούνε π.χ. ένα φλιτζάνι καφέ. Κατόπιν το πρόβλημα φαίνεται πάλι ευκολότερο, η αλλαγή παροτρύνει στο να αποκτήσουν κάποια μεγαλύτερη αντοχή.
8. Ένας χρυσός κανόνας για τη σωστή χρήση αμοιβών είναι η συνεννόηση μεταξύ των γονιών. Είναι σημαντικό το να συζητάνε σύμφωνα με την Παπαγιανοπούλου (2001) οι γονείς για τις αμοιβές που θέλουν να χρησιμοποιήσουν, να εξηγούν ο ένας στον άλλο γιατί θεωρούν σπουδαίες κάποιες αμοιβές, να συζητούν τις διαφωνίες τους και να επανεξετάζουν άλλες. Μεγάλος λάθος αποτελεί το γεγονός ότι η διαφωνία μεταξύ των γονιών για την χρήση και τον τρόπο χρήσης μιας αμοιβής να εκφράζεται μπροστά στο παιδί, γιατί έτσι παίρνει διπλά μηνύματα και εκμεταλλεύεται τον ένα από τους δύο γονείς. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί για τρίτα πρόσωπα όπως παππούδες, γιαγιάδες, οι οποίοι συνήθως είναι αρκετά εύκολοι στο να δίνουν αμοιβές. Με ευγένεια και καλή διάθεση μπορεί να τους ζητηθεί να βάζουν κάποια όρια για το καλό του παιδιού. Ακόμη και τα όρια αυτά δεν μπορούν να μπουν, οι γονείς οφείλουν μέσα στο σπίτι να κρατούν μια οριοθετημένη στάση στο θέμα των αμοιβών.
9. Ποτέ δεν θα πρέπει να ξεχνιέται ο αντικειμενικός σκοπός της κάθε αμοιβής, που είναι να βοηθήσει το παιδί να αγαπήσει οτι καλό, σ' όλες του τις μορφές για να μπορέσει ώριμος πια άνθρωπος να ζεί και να αναπαύεται στην αναφαίρετη ευτυχία της εσωτερικής αμοιβής της συνείδησης του (Δημητριάδου, 1978, σελ.246).

2.10 Βασικοί κανόνες για την χρήση των ποινών

Βασικοί κανόνες για τη σωστή χρήση των ποινών.

Η τιμωρία είναι ένα μάθημα σκληρό για αυτό και πρέπει να χρησιμοποιείται με προϋποθέσεις, μέτρο και λογική, ώστε να παιδαγωγεί και όχι να υποθηκεύει την ψυχική υγεία του παιδιού.

Μια σωστή θεραπευτική, παιδαγωγική τιμωρία διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες που είναι οι εξής:

1. Οι γονείς πρέπει να βλέπουν την παράβαση, το μέγεθος της καθώς και την ανάλογη τιμωρία της σε συνάρτηση με τη λογική και συναισθηματική συγκρότηση του παιδιού προσχολικής ηλικίας αλλά και την ιδιαιτερότητα του χαρακτήρα του, που μόνο οι γονείς μπορούν να γνωρίζουν (Ματσανιώτης, 1994, σελ. 114)
2. Να μην είναι άδικη και υποκειμενική, αλλά αντικειμενική και δίκαιη. Να απευθύνεται σ' ένα πραγματικό, ηθικό παράπτωμα κι όχι σε κάτι που φαίνεται στους γονείς ως παράπτωμα. Χρειάζεται διάκριση για να ξεχωρίζει κανείς τα αληθινά από τα φαινομενικά παραπτώματα. Κι ακόμα για να είναι δίκαιη θα πρέπει να είναι ανάλογη με το είδος και το μέγεθος του σφάλματος. Η υπερβολή στην τιμωρία βλάπτει. Για ένα μικρό σφάλμα δεν μπορεί να επιβάλλεται σκληρή τιμωρία. (Δημητριάδου, 1978, σελ. 238)
3. Να μην είναι αυθαίρετη. Η αυθαίρετη τιμωρία, όργανο μιας «δεσποτικής» αγωγής είναι κακή. Πρέπει να δίνονται εξηγήσεις. Οι γονείς χρειάζονται να δώσουν στο παιδί τους να καταλάβει για πιο λόγο τιμωρείται, να αποκτήσει επίγνωση τους σφάλματος, με τις δικές τους εξηγήσεις. Μονάχα τότε η τιμωρία αποκτά νομιμότητα.
4. Η τιμωρία να μην απευθύνεται στο πρόσωπο του παιδιού, αλλά στην πράξη. Να μην θίγει, να μην προσβάλει να μην υποτιμά την προσωπικότητα του παιδιού, αλλά την πράξη.
5. Τιμωρία χωρίς νεύρα. Με ψυχραιμία και νηφαλιότητα, αφήνοντας οι γονείς να περάσει ένα χρονικό διάστημα, για να σκεφθούν και να αποφασίσουν πιο συνετά. Πολλές φορές την μωρία την καταστρέφει ο κακός τρόπος.
6. Να συνοδεύεται με τη συμπάθεια του γονέα. Να καταλαβαίνει το παιδί ότι αυτό που κάνουν (τιμωρία) οι γονείς ότι το κάνουν με στεναχώρια και λύπη. Μπορούν ακόμα να δείξουν τη λύπη τους και τη συμπάθεια τους με το να συμμετέχουν στην (τιμωρία). Να θυσιάσουν και οι γονείς π.χ τον περίπατο τους, την ψυχαγωγία τους μαζί με το παιδί τους. (Δημητριάδου, 1978, σελ. 239)
7. Προειδοποίηση για την τιμωρία. Είναι σφάλμα να επιβάλλεται τιμωρία χωρίς προειδοποίηση. Το παιδί πρέπει πάντοτε να προειδοποιείται ότι θα τιμωρηθεί. Είναι αναγκαίο ο γονιός να του υπενθυμίζει συχνά ότι μια συγκεκριμένη παράβαση τιμωρείται και πόσο. Έτσι όχι μόνο βεβαιώνεται ο γονιός ότι το παιδί θυμάται τα

συμφωνημένα και συνειδητοποιεί την παράβαση, αλλά κυρίως του δίνεται η ευκαιρία και η δυνατότητα για εναλλακτικές λύσεις. «Μην κάνεις αυτό γιατί θα τιμωρηθείς, κάνε κάτι άλλο» κι ο έξυπνος γονιός αντιπροτείνει μια άλλη δραστηριότητα και δίνει έτσι την ευκαιρία στο παιδί να μην νιώσει νικημένο γιατί δεν πέρασε το δικό του. Αν το παιδί έχει διαπιστώσει την σοβαρότητα και τη συνέπεια της προειδοποίησης θα αρπάξει με ανακούφιση την ευκαιρία που του δίνεται, δεν θα γίνει παραβάτης, δεν θα νιώσει νικημένο. Αντίθετα θα έχει την χαρά ν' ακούσει τον έπαινο και να εκτονώσει τη ζωντάνια του μέσα στα πλαίσια αποδεκτής συμπεριφορά (Ματσανιώτης, 1994, σελ.114).

8. Πραγματοποίηση της προειδοποίησης για τιμωρία. Η πρώτη προειδοποίηση είναι αναγκαία. Η δεύτερη είναι ένα μικρό, πολύ μικρό ανεκτό λάθος. Η Τρίτη είναι μεγάλο λάθος. Το παιδί προσχολικής ηλικίας που απειλείται ότι θα τιμωρηθεί και δεν τιμωρείται είναι θύμα ασυγχώρητου παιδαγωγικού σφάλματος, που δεν πρέπει κανένας γονιός να κάνει. Όταν το παιδί έχει προειδοποιηθεί πολλές φορές χωρίς να πραγματοποιείται η προειδοποίηση του γονιού, την επόμενη φορά που θα τιμωρηθεί το παιδί θα ξαφνιαστεί. Θα είχε πραγματικά πιστέψει ότι η απειλή του γονιού του δεν έχει αντίκρισμα. Τώρα πια παραβάτης είναι ο τιμωρός γονιός και όχι το παιδί. Παραβαίνει τον κανόνα που δίδαξε στο παιδί και που το ίδιο πίστεψε, ότι δηλαδή η απειλή είναι λόγια και μόνο λόγια. Το μυαλό και η ψυχή του παιδιού βλέπουν το γονιό σαν παραβάτη. Η αγαπημένη γονεϊκή εικόνα παραμορφώνεται. Στην ψυχή του παιδιού γεννιούνται αισθήματα οργής, περιφρόνησης μίσους που εκδηλώνονται με επιθετικότητα και εκρήξεις θυμού.

9. Οι γονείς γενικά να μένουν σταθεροί στην εφαρμογή της ποινής. Όταν υπάρχει υπαναχώρηση το αποτέλεσμα δεν είναι θετικό. Κερδίζει έδαφος η αδυναμία του παιδιού.

10. Τιμωρία στη σωστή στιγμή. Τιμωρία που επιβάλλεται καθυστερημένα όχι μόνο δεν έχει παιδαγωγική αξία, αλλά βλέπει. «Περίμενε να έρθει ο πατέρας σου το βράδυ και θα δεις τι έχει να γίνει», απειλεί η μάνα το παιδί. Μόλις μπει στο σπίτι ο πατέρας το βράδυ του εξιστορεί την αταξία κι απαιτεί την ανάλογη τιμωρία. Σε μια τέτοια περίπτωση το καλύτερο που έχει να κάνει ο πατέρας είναι να επιπλήξει ήπια το παιδί κι αργότερα, όταν βεβαιωθεί ότι κοιμήθηκε, να συζητήσει με μεγάλη σοβαρότητα το θέμα με την γυναίκα του. Ο πατέρας «ψυχρός τιμωρός», γίνεται αποκρουστική εικόνα στο μυαλό του παιδιού. Οι γονείς πρέπει να κάνουν ότι μπορούν για να μη δημιουργηθεί ποτέ αυτή η εικόνα. Η τιμωρία μερικές φορές αναβάλλεται ακόμη περισσότερο. «Δεν θα σ' αφήσω να πας στα γενέθλια της ξαδέρφης σου παραπάνω Κυριακή». Κι όταν έρχεται η Κυριακή το παιδί έχει πια πιστέψει γιατί το τιμωρούν. Αισθάνεται και δικαιολογημένα, αδικημένο. Η αδικία εξεγείρει και αργά ή γρήγορα το παιδί θα κάνει την επανάσταση του, που μπορεί να ξεφύγει τα όρια. (Ματσανιώτης, 1994).

11. Η τιμωρία να είναι θετική, θεραπευτική. Να διεγείρει τη θέληση του παιδιού προς διόρθωση. Το παιδί θα πρέπει να τη δεχθεί ενεργητικά και όχι παθητικά. Θα

πρέπει να θελήσει να απαλλαγεί από το ελάττωμα για το οποίο τιμωρήθηκε. Χωρίς την ενεργητική συμμετοχή του τιμωρημένου η τιμωρία μένει χωρίς αποτέλεσμα. Πολλοί γονείς παραπονιούνται και νιώθουν απόγνωση. Αυτό συμβαίνει γιατί το παιδί τιμωρείται παθητικά. Δεν φροντίζουν οι γονείς να μιλάνε στην ψυχή του παιδιού. Να του δημιουργεί ανησυχία, ερωτηματικά, ενδιαφέρον για την καλύτερευση του. Μονάχα όταν η τιμωρία πετύχει να προκαλέσει ψυχική συντριβή και συναισθηση υπάρχει ελπίδα η τιμωρία να πετύχει(Δημητριάδου,1978,σελ.239)

12. Άλλος χρυσός κανόνας είναι η συζήτηση με το παιδί για το πως και πόσο να τιμωρηθεί την επόμενη φορά που θα κάνει το ίδιο σφάλμα, που θα έχει πάλι την ίδια κακή συμπεριφορά, προτρέποντας το να ορίσει μόνο του τη τιμωρία. Μην εκπλαγούν οι γονείς αν διαπιστώσουν ότι θα προτείνει βαρύτερη, σκληρότερη τιμωρία απ' εκείνη που είχαν στο μυαλό τους. Θα πει π.χ. να μην δω τηλεόραση ένα χρόνο, να μην φάω παγωτό. Όταν ειπωθεί στο παιδί ότι είναι πολύ αυστηρό με τον εαυτό του, θα δει κανείς να ξεχειλίζει η αγάπη του για τους γονείς, να εκδηλώνει ανακούφιση, να δείχνει με χίλιους τρόπους ότι καταλαβαίνει πόσο το αγαπούν. Ότι τα παιδιά συχνά εκτιμούν πιο αυστηρά, από τους γονείς το σφάλμα τους αποδεικνύεται όταν αβίαστα δέχονται τη δίκαιη τιμωρία. Άλλες πάλι φορές όταν τιμωρούνται δίκαια και σωστά, αλλά λιγότερο από εκείνο που περίμεναν, νιώθουν περισσότερη ικανοποίηση, αλλά για να δείξουν ότι καταλαβαίνουν το λάθος τους και ότι έχουν στενοχωρηθεί, γιατί προκάλεσαν εκνευρισμό και λύπη. Είναι συνηθισμένο σε τέτοιες περιπτώσεις να τρέχει το παιδί στην αγκαλιά της μητέρας και του πατέρα του δείχνοντας τους την αγάπη του (Ματσανιώτης,1994).

13. Απαραίτητη είναι επίσης η αυτοτιμωρία και η επανόρθωση. Το παιδί π.χ. που συμπεριφέρθηκε άσχημα στην μητέρα του θα πρέπει να ζητήσει συγνώμη. Το παιδί που πήρε κρυφά ένα παιχνίδι από ένα άλλο παιδί θα πρέπει να το επιστέψει ζητώντας συγνώμη, όσο και αν αυτό στοιχίζει σε ντροπή. Η αυτοτιμωρία και η επανόρθωση από ότι το ίδιο το παιδί έχει θεραπευτικά στοιχεία της τιμωρίας. Τα μόνα θετικά και εποικοδομητικά (Δημητριάδου,1978,σελ.239-240).

14. Το παράδειγμα των γονιών. Το παράδειγμα των γονιών είναι το πιο σημαντικό. Είναι άσκοπο και παιδαγωγικά καταστροφικό να διδάσκει ο γονιός το καλό, το σωστό, το τίμιο και να γίνει ο ίδιος παραβάτης των κανόνων και των αρχών που θέλει να εφαρμόσει στο παιδί του. Αν δει να επιβάλουν μια ποινή στο εαυτό τους για την απροσεξία τους που προκάλεσε μια ζημιά, τότε ίσως να είναι πολύ πιο εύκολο να δέχεται τη δική του τιμωρία και την επανόρθωση (Δημητριάδου,1978, Μτσανιώτης,1994)

15. Ένας καλός κανόνας που οδηγεί σε αυτοσυγκράτηση και αυτογνωσία είναι να αναρωτιέται ο γονιός κάθε φορά που τιμωρεί το παιδί του, έπρεπε να το τιμωρήσω? Κέρδισε ή έχασε το παιδί από την τιμωρία? Το τιμώρησα περισσότερο απ'όσο έπρεπε? Μπορούσα να πετύχω το ίδιο αποτέλεσμα χωρίς να τιμωρήσω το παιδί μου? Αν ο γονιός προβληματισθεί έστω και με ένα από τα ερωτήματα αυτά θα διαπιστώσει

οτι μπορούσε η μάλλον δεν έπρεπε να έχει τιμωρήσει το παιδί του, σχεδόν όλες τις φορές που το έχει τιμωρήσει (Ματσανιωτης,1994)

16. Σοβαρό και κεντρικό χαρακτηριστικό της σωστής τιμωρίας είναι ότι το παιδί χρειάζεται να καταλάβει πως η τιμωρία είναι φυσική ή λογική συνέπεια για την κακή πράξη του. Δεν πρέπει να αισθάνεται την τιμωρία σαν εχθρότητα, αλλά να συνειδητοποιήσει πως συγκεκριμένες συνέπειες απορρέουν από ορισμένες πράξεις. Αν για παράδειγμα απο λαιμαργία έφαγε πολύ ένα παιδί, είναι φυσικό να πονά το στομάχι του (φυσικό αποτέλεσμα λανθασμένης πράξης). «Μπορείς να ησυχάσεις ή να φύγεις από το τραπέζι, ώστε να είσαι πάλι έτοιμη να ξαναέρθεις λέει ο πατέρας στην μικρή του κόρη» (λογική συνέπεια). Έτσι μαθαίνει το παιδί την υπευθυνότητα και διδάσκεται από τη φυσική ή λογική τάξη των πραγμάτων(Denk Mayer, Mackey,1997, σελ.85-86).Μαθαίνει ότι δεν μπορεί να ζει έξω από τους κανόνες τους φυσικού και ηθικούς που κυβερνούν τη ζωή.

17. Σημαντικός κανόνας είναι η σωστή χρήση των ποινών αλλά και γενικότερα για τη σωστή αγωγή είναι και η συνεννόηση-συμφωνία μεταξύ των γονιών (Ματσανιώτης,1994, Παπαγιανοπούλου,2001).Είναι απαραίτητο να συζητάνε οι γονείς για τις ποινές που θέλουν να χρησιμοποιούν, να εξηγούν ο ένας στον άλλο γιατί θεωρούν σπουδαίες και χρήσιμες κάποιες ποινές, να μοιράζονται τις διαφωνίες τους και να επανεξετάζουν . Μεγάλο λάθος αποτελεί το γεγονός η διαφωνία μεταξύ των γονιών για τη χρήση και τον τρόπο χρήσης μια ποινής να εκφράζεται μπροστά στο παιδί. Το παιδί σοκάρεται, παίρνει διπλά μηνύματα σχετικά με το τι πρέπει να γίνεται μέσα στην οικογένεια, μεγαλώνει χωρίς σαφή όρια κι επομένως χωρίς το αίσθημα της ασφάλειας. Συχνά μάλιστα όταν το παιδί βλέπει την ασυνεννόηση ανάμεσα στους γονείς εκφράζει την μέθοδο του «διαρρίν και βασίλευε» εκμεταλλευόμενο για παράδειγμα την ελαστικότερα και τη μεγάλη επιείκεια του ενός από τους δυο γονείς.

18. Η τιμωρία να πηγάζει από το βάθος της μεγάλης εμπιστοσύνης και της αγάπης που πρέπει να υπάρχει μεταξύ παιδαγωγού-γονέα και παιδιού. Όποιος αγαπάει τιμωρεί. Αν δεν υπάρχει ο στενός αυτός ψυχικός δεσμός ανάμεσα τους τότε το παιδί μπορεί και την μικρότερη ποινή που θα του επιβληθεί να την θεωρεί άδικη και εκδικητική (Ηλιοπούλου,1973,σελ160)

Συνοψίζοντας να λεχθεί οτι σε ορισμένες περιπτώσεις η χρησιμοποίηση των ποινών είναι αναπόφευκτη. Όμως η μέθοδος της τιμωρίας που επιβάλλεται απο τους γονείς είναι μια «στερεότυπη και πεπερασμένη». Ο διάλογος , οι συμβουλές, η καθοδήγηση και το σωστό παράδειγμα των γονιών είναι ένας αλάνθαστος τρόπος να μεταλαμπαδεύεις τις αξίες τα ιδανικά και τους τρόπου συμπεριφοράς. Το παιδί απο το λάθος του η την κακή συμπεριφορά θα βιώσει τι επιπτώσεις είτε επιβληθεί ποινή είτε όχι , εαν απο την λαθεμένη πράξη του οι γονείς του εξηγήσουν το μέγεθος της πράξης του και το λόγο να μετανοήσει γι αυτό που έκανε. Αν το παιδί συνειδητοποιήσει απο

την αρχή το λάθος του και το ίδιο καταλάβει ότι π.χ. ήταν άσχημο αυτό που έκανε, θα στενοχωρηθεί και θα κατανοήσει πως δεν πρέπει να το είχε κάνει και να μην το ξανακάνει. Αυτό λοιπόν θα είναι δική του απόφαση μετά απο κατανόηση της πράξης του, χωρίς την επιβολή ποινής απο τον γονέα που θα μπορούσε να εμποδίσει το παιδί να σκεφτεί λογικά και συναισθηματικά, αλλά θα μπορούσε να επιφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα, όπως το να σκεφτεί αντιδραστικά και εγωιστικά.

Κεφάλαιο 3: Κατανόηση της συμπεριφοράς των νηπίων

Σε μια δημοκρατική κοινωνία, κάθε άνθρωπος πρέπει να συμπεριφέρεται με ξεκινήσουμε από το σπίτι, μεγαλώνοντας υπεύθυνα παιδιά. Οι δημοκρατικές διαδικασίες για την ανατροφή των παιδιών βασίζονται στις αρχές της ισοτιμίας και του αμοιβαίου σεβασμού. Ο δημοκρατικός γονιός δίνει στα παιδιά ευκαιρίες να πάρουν αποφάσεις, μέσα σε ορισμένα πλαίσια και να έχουν την ευθύνη γι αυτές. Στη σημερινή εποχή επιρροής και πειθούς, σε αντίθεση με τον έλεγχο και την αυταρχικότητα του παρελθόντος, είναι απαραίτητο για τους γονείς να μάθουν να κατανοούν τη συμπεριφορά του παιδιού τους είτε είναι θετική είτε αρνητική. (Ντον Ντινκμέγιερ 1980 σελ.13)

Είναι ανάγκη οι γονείς να συνειδητοποιήσουν ότι η αρνητική συμπεριφορά των παιδιών δεν είναι αποτέλεσμα μιας ορισμένης ηλικίας ή ενός σταδίου της ανάπτυξης τους. Ίσως είναι αντιπροσωπευτική αυτής της ηλικίας, δεν είναι όμως ανάγκη να την αναμένουν, να τη δέχονται ή να τη θεωρούν φυσιολογική. Οι γονείς που κατανοούν τη συμπεριφορά των παιδιών τους έχουν πολύ περισσότερες δυνατότητες να επηρεάσουν θετικά τα παιδιά τους. (Ντον Ντινκμέγιερ 1980 σελ.15)

Οι άνθρωποι είναι κοινωνικά όντα που παίρνουν αποφάσεις, όντα των οποίων ο κυριότερος σκοπός στη ζωή είναι να ανήκουν. Καθένας παλεύει συνέχεια για να ανήκει και για να διατηρεί μια θέση όπου νιώθει πως είναι κάτι. Αναζητώντας αυτή τη θέση επιλέγει τις πεποιθήσεις, τα συναισθήματα και τους τρόπους συμπεριφοράς με τους οποίους πιστεύει ότι θα το πετύχει. Ο καλύτερος τρόπος για να ερμηνεύει κανείς τη συμπεριφορά είναι παρατηρώντας τις συνέπειές της. Ο Ρούντολφ Ντράικωρς, διάσημος ψυχίατρος, ταξινομήσε την αρνητική συμπεριφορά των παιδιών σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες. Ο Ντράικωρς ονόμασε αυτές τις κατηγορίες «σκοπούς», με την έννοια ότι η αρνητική συμπεριφορά αποβλέπει σε κάτι συγκεκριμένο. Τέτοιου είδους σκοπούς έχει και η συμπεριφορά των ενηλίκων. Καθώς όμως όμως οι άνθρωποι ωριμάζουν διάφοροι πρόσθετοι σκοποί επηρεάζουν την αρνητική συμπεριφορά. Κάθε γονιός μπορεί να μάθει πως ν' ανακαλύπτει τι σκοπό της αρνητικής συμπεριφοράς του παιδιού χρησιμοποιώντας δύο απλές τεχνικές. Εφόσον η αρνητική συμπεριφορά εξυπηρετεί κάποιο σκοπό, μπορούν να την κατανοήσουν καλύτερα παρατηρώντας τις συνέπειές της. Άρα οι γονείς μπορούν να παρατηρήσουν τη δική τους αντίδραση στην αρνητική συμπεριφορά του παιδιού. Τα δικά τους συναισθήματα αποκαλύπτουν τους σκοπούς του παιδιού. Ακόμα πρέπει να παρατηρήσουν την αντίδραση του παιδιού στις προσπάθειες που κάνουν για να το διορθώσουν. Η αντίδραση του παιδιού στη συμπεριφορά του γονιού θα δώσει την ένδειξη για το τι επιδιώκει το παιδί. (Ντον Ντινκμέγιερ 1980 σελ.15). Έτσι παρατηρώντας περισσότερο τα αποτελέσματα της αρνητικής συμπεριφοράς, παρά την ίδια την συμπεριφορά, τα αποτελέσματα της αρνητικής συμπεριφοράς αποκαλύπτουν το σκοπό της

3.1 Άτοπη προσοχή

Ο πρώτος σκοπός που αναφέρει ο Ντράικωρς είναι η επιθυμία για άτοπη προσοχή. Όλα σχεδόν τα μικρά παιδιά επιθυμούν να τραβήξουν την προσοχή. Τα παιδιά προτιμούν να τραβήξουν την προσοχή με θετικό τρόπο, αν όμως δεν το πετύχουν επιδιώκουν να τραβήξουν την προσοχή με αρνητικό τρόπο. Τα παιδιά που έχουν την πεποίθηση ότι ανήκουν στο περιβάλλον μόνο όταν τα προσέχουν, προτιμούν να προσκαλέσουν έστω και τη άτοπη προσοχή, παρά να νιώθουν ότι τα αγνοούν. Ακολουθώντας την κατευθυντήρια γραμμή που έχει αναφερθεί πιο πάνω, για να καταλάβει κανείς αν ο σκοπός του παιδιού ήταν να επισύρει τη άτοπη προσοχή, θα παρατηρήσει κανείς τις συνέπειες της αρνητικής συμπεριφοράς. Αν απλώς ο γονέας νιώθει ενοχλημένος και επιχειρεί να διορθώσει την αρνητική συμπεριφορά υπενθυμίζοντας συνέχεια το σωστό και καλοπιάνοντας το, τότε το παιδί πέτυχε να προκαλέσει την προσοχή που επιδίωκε. Επίσης, αν η αντίδραση του παιδιού είναι προσωρινό σταμάτημα της αρνητικής συμπεριφοράς του, πάλι πέτυχε το σκοπό του. Αργότερα είναι πιθανό ότι το παιδί θα επαναλάβει την ίδια πράξη ή θα κάνει κάτι άλλο επιδιώκοντας πάλι να τραβήξει την άτοπη προσοχή.

Για να βοηθηθούν τα παιδιά που επιδιώκουν να τραβήξουν την άτοπη προσοχή, πρέπει να αλλάξουν οι γονείς την αντίδραση τους, ώστε να τους δείξουν ότι μπορούν να πετύχουν αυτή την προσοχή και ν' αποκτήσουν σημασία με τη χρήσιμη συμβολή τους παρά με τις αρνητικές τους απαιτήσεις για προσοχή ή εξυπηρέτηση. Πρέπει να συγκεντρώσουν την προσοχή τους οι γονείς στη θετική συμπεριφορά των παιδιών. Όσο για την αρνητική συμπεριφορά, αυτή θα πρέπει να την αγνοήσουν ή να την προσέξουν αλλά μ' έναν τρόπο απροσδόκητο, που δεν θα το περιμένουν. Δεν θα έπρεπε οι γονείς να δίνουν την προσοχή τους όταν το ζητούν, ακόμα και όταν πρόκειται για θετικές πράξεις, γιατί έτσι ενισχύεται η επιθυμία των παιδιών για άτοπη προσοχή. Τα παιδιά εύκολα θα πιστέψουν ότι όταν δεν είναι οι «πρωταγωνιστές» δεν ανήκουν στην οικογένεια.

Ο κατάλληλος τρόπος για να δώσουν οι γονείς την προσοχή τους σε κάτι θετικό, είναι να την δώσουν όταν δεν το περιμένουν. Έτσι τονίζεται περισσότερο η αρχή της ανάγκης να προσφέρουν στο σύνολο αντί να παίρνουν μόνο από αυτό.

3.2 Αγώνας υπεροχής

Τα παιδιά που επιδιώκουν την υπεροχή, νιώθουν ότι αξίζουν μόνο όταν είναι αφεντικά, όταν υπερέχουν. Επιδιώκουν να κάνουν μόνο ότι θέλουν εκείνα. Αυτά τα παιδιά σκέφτονται ότι αυτά πρέπει να έχουν τον πρώτο λόγο και να αποφασίζουν. Ακόμα κι αν οι γονείς πετύχουν να τα υποτάξουν η νίκη τους θα είναι προσωρινή. Οι γονείς μπορεί να κερδίσουν τη μάχη αλλά θα χάσουν την σχέση με το παιδί τους. Όταν ένα παιδί προκαλεί, οι γονείς θυμώνουν γιατί νιώθουν ότι τους προκαλούν, σπάνια έχουν επιτυχία στις προσπάθειες που καταβάλουν για να διορθώσουν το παιδί. Αυτό θα εξακολουθήσει να τους προκαλεί και θα σταματήσει προσωρινά και στη συνέχεια θα συνεχίσει με μεγαλύτερη ένταση. Μερικά παιδιά, που έχουν εμπλακεί στον αγώνα υπεροχής κάνουν μεν αυτό που τα διατάζουν οι γονείς αλλά όχι όμως με τον τρόπο που το θέλουν. Αυτό ονομάζεται «προκλητική συμμόρφωση»

Κατά κανόνα όταν τα παιδιά επιδιώκουν την υπεροχή πρέπει οι γονείς να αποφεύγουν το θυμό και ν' αποχωρούν απ' το «πεδίο την μάχης». Η χρήση της βίας, για να αντιμετωπιστεί η προσπάθεια υπεροχής των παιδιών το μόνο που θα πετύχει είναι να τα τρομοκρατήσει και να χαθεί η σχέση του παιδιού με τους γονείς. Αν ο αγώνας υπεροχής συνεχίζεται και τα παιδιά αρχίσουν να νιώθουν ότι δεν μπορούν να νικήσουν τους γονείς, ίσως αλλάξουν την επιθυμία για υπεροχή και επιδιώξουν τον τρίτο σκοπό, την εκδίκηση.

3.3 Εκδίκηση

Τα παιδιά που επιδιώκουν την εκδίκηση έχουν πιστέψει ότι δεν είναι αγαπητά. Ότι αξίζουν μόνο όταν μπορούν να πληγώσουν τους άλλους, όπως τα πλήγωσαν και οι άλλοι, κατά την γνώμη τους. Βρίσκουν μια θέση με το να είναι σκληρά και δυσάρεστα. Οι γονείς του παιδιού που επιδιώκει την εκδίκηση, νιώθουν βαθειά πληγωμένοι και θέλουν να ανταποδώσουν τον πόνο. Το παιδί αντιδρά στην δική τους αντεπίθεση ζητώντας παραπέρα εκδίκηση, είτε ενισχύοντας την αρνητική συμπεριφορά ή διαλέγοντας άλλο όπλο. Αυτοί οι γονείς πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι η εκδικητική συμπεριφορά του παιδιού τους προέρχεται από αποθάρρυνση και ότι δεν είναι απαραίτητο οι γονείς να είναι η «αιτία» αυτής της συμπεριφοράς.

Για να αρχίσουν να βοηθούν το εκδικητικό παιδί, οι γονείς πρέπει να προσέξουν να μην ανταποδώσουν τα χτυπήματα. Όσο δύσκολο κι αν θα είναι αυτό, πρέπει να βελτιώσουν τη σχέση τους με το παιδί, παραμένοντας ήρεμοι και δείχνοντας καλή θέληση.

Αν ο πόλεμος για εκδίκηση μεταξύ γονιών και παιδιού συνεχίζεται, και το παιδί αρχίσει να νιώθει ότι είναι ο ηττημένος, ίσως παραιτηθεί από τις προσπάθειες για εκδίκηση και επιδιώξει να δικαιολογήσει αυτή τη συμπεριφορά του επιδεικνύοντας ανικανότητα.

3.4 Επίδειξη ανικανότητας

Τα παιδιά που επιδεικνύουν ανικανότητα ή αδεξιότητα είναι υπερβολικά αποθαρρυσμένα. Αφού παραιτήθηκαν από κάθε ελπίδα να πετύχουν, επιχειρούν να εμποδίσουν τους άλλους από το να περιμένουν απ' αυτά οτιδήποτε. Η παραίτηση αυτών των παιδιών μπορεί να είναι πλήρης ή μόνο στα πεδία όπου νιώθουν πως δεν μπορούν να πετύχουν.

Οι γονείς θα καταλάβουν ότι ένα παιδί επιδιώκει αυτό το σκοπό αν κι αυτοί επίσης νιώθουν απελπισμένοι και θέλουν να παραιτηθούν – αν νιώθουν την επιθυμία να «σηκώσουν τα χέρια ψηλά». Το παιδί αντιδρά παθητικά ή δεν αντιδρά καθόλου σε οτιδήποτε κάνουν οι γονείς. Δεν κάνει καμία προσπάθεια να βελτιωθεί.

Για να βοηθήσουν ένα παιδί που νιώθει ανίκανο, οι γονείς χρειάζεται να παραμερίσουν κάθε είδους κριτική και, αντί γι' αυτό, να συγκεντρώσουν την προσοχή τους στα θετικά σημεία του παιδιού. Είναι ανάγκη να ενθαρρύνουν κάθε προσπάθεια για βελτίωση, όσο μικρή κι αν φαίνεται.

Παρά το γεγονός ότι παρουσιάστηκαν οι τέσσερις σκοποί αρνητικής συμπεριφοράς ακολουθώντας την σειρά: Άτοπη προσοχή, Αγώνας υπεροχής, Εκδίκηση και Επίδειξη Ανικανότητας, τα παιδιά μπορεί να μην ακολουθήσουν αυτήν την σειρά, γιατί επιλέγουν τους σκοπούς τους σύμφωνα με τις δικές τους αντιλήψεις.

Για παράδειγμα, ένα χαϊδεμένο παιδί που θέλει να τραβήξει την προσοχή με παθητικό τρόπο, ίσως περάσει αμέσως στην επίδειξη ανικανότητας, εφόσον θα θεωρήσει την υπερπροστατευτικότητα των γονιών του σαν μια απόδειξη για την έλλειψη εμπιστοσύνης τους σε αυτό. Σαν τα παιδιά που τα δέρνουν και τα κακομεταχειρίζονται, έτσι και τα παραχαϊδεμένα παιδιά μπορεί να συμπεράνουν ότι δεν έχουν την δύναμη να υπερπηδήσουν τις δυσκολίες της ζωής.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι κάθε αρνητική συμπεριφορά- ακόμη και η επιθυμία για άτοπη προσοχή – πηγάζει από αποθάρρυνση. Το παιδί αυτό δεν έχει το θάρρος να συμπεριφερθεί με ενεργητικό, θετικό τρόπο. Ένα παιδί δεν συμπεριφέρεται άσχημα αν δεν νιώσει πραγματικά ή αν δεν φοβηθεί ότι θα χάσει τη θέση του. Οποιοδήποτε σκοπό και αν εξυπηρετεί η αρνητική συμπεριφορά, εκδηλώνεται με την πεποίθηση ότι μόνο με αυτόν τον τρόπο το παιδί μπορεί να βρει μια θέση μέσα στην ομάδα. Καμιά φορά, ένα παιδί μπορεί να αλλάξει σκοπούς, ανάλογα με τον τρόπο που ερμηνεύει την κατάσταση. Ή ένα παιδί μπορεί να χρησιμοποιήσει την ίδια αρνητική συμπεριφορά για διαφορετικούς σκοπούς, ή να συμπεριφερθεί με διαφορετικούς τρόπους για τον ίδιο σκοπό. Μόνο παρατηρώντας τα αποτελέσματα, μπορούμε να ανακαλύψουμε το σκοπό που επιδιώκει το παιδί. Μόλις ανακαλύψουμε το σκοπό είμαστε σε θέση να αρχίσουμε να αλλάζουμε την κατεύθυνση που ακολουθεί το παιδί.

Αν και τα παιδιά συχνά γνωρίζουν τα αποτελέσματα της αρνητικής τους συμπεριφοράς, συνήθως δεν συνειδητοποιούν τους σκοπούς τους.

Θα πρέπει τώρα να γίνει σαφές ότι η συμπεριφορά και οι προθέσεις των παιδιών απέναντι στους γονείς θα αλλάξουν μόνο αν οι γονείς αλλάξουν τον τρόπο που τα αντιμετωπίζουν. Αν και δεν είναι πάντοτε εκείνοι η αιτία της αρνητικής συμπεριφοράς των παιδιών, μπορούν να ενισχύσουν και να ενθαρρύνουν αυτήν την αρνητική συμπεριφορά τους και την επιλογή λανθασμένων σκοπών, αντιδρώντας με τον τρόπο που τα παιδιά περιμένουν ότι θα αντιδράσουν οι γονείς. Γι' αυτό, πρέπει να συγκεντρώσουν την προσοχή τους στο πως θα αλλάξουν την δική τους συμπεριφορά, αν θέλουν και τα παιδιά να αλλάξουν την δική τους.

Τα παιδιά μπορεί να ακολουθήσουν τους τρεις πρώτους σκοπούς της αρνητικής συμπεριφοράς είτε ενεργητικά είτε παθητικά. Στον τέταρτο όμως σκοπό, δηλαδή στην επίδειξη ανικανότητας, που εκφράζεται με την παραίτηση, ένα παιδί μπορεί να συμπεριφερθεί μόνο παθητικά.

3.5 Τέσσερις βασικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία θετικών σχέσεων

Καμία τεχνική ανατροφής των παιδιών δε θα είναι αποτελεσματική αν οι γονείς δεν είναι διατεθειμένοι να διαθέσουν χρόνο και να καταβάλουν προσπάθεια για να δημιουργήσουν μια θετική σχέση με τα παιδιά τους. Οι ακόλουθες τέσσερις προϋποθέσεις είναι απαραίτητες για μια θετική σχέση γονιών-παιδιών.(Ντον Ντινκμέγιερ,1980,σελ19)

Αμοιβαίος σεβασμός

Συνήθως τα προβλήματα μεταξύ των ανθρώπων, οποιασδήποτε ηλικίας, είναι αποτέλεσμα της έλλειψης αμοιβαίου σεβασμού. Συχνά οι γονείς παραπονιούνται ότι τα παιδιά τους δεν τους σέβονται. Οι γονείς αυτοί φαίνεται πως δεν έχουν συνειδητοποιήσει ότι ο σεβασμός κερδίζεται. Ότι πηγάζει από το σεβασμό που δείχνουν οι άνθρωποι μεταξύ τους. Όταν γκρινιάζουν, φωνάζουν, δέρνουν και μιλάνε με περιφρόνηση. Όταν κάνουν για τα παιδιά ό,τι μπορούν να κάνουν μόνα τους. Όταν έχουν δύο μέτρα και δύο σταθμά – διαφορετικά κριτήρια για την συμπεριφορά τους και την συμπεριφορά των παιδιών τους – τότε δείχνουν έλλειψη σεβασμού, όπως για παράδειγμα οι γονείς να ζητούν από το παιδί τους να χτυπάει την πόρτα πριν μπει στο δωμάτιό τους, αλλά οι ίδιοι οι γονείς να ορμούν ελεύθερα στο δικό του.

Για να πετύχει ο αμοιβαίος σεβασμός, πρέπει οι γονείς να αρχίσουν δείχνοντας σεβασμό για τα παιδιά τους. Ένας καλός τρόπος για να αρχίσουν είναι να περιορίσουν τις αρνητικές παρατηρήσεις. Να συζητούν με τα παιδιά τους όταν υπάρχει φιλική ατμόσφαιρα..(Ντον Ντινκμέγιερ,1980,σελ19)

Χρόνος για διασκέδαση

Μέσα στη πολυάσχολη σύγχρονη ζωή, αυτό το σημαντικό σημείο για τη δημιουργία αρμονικής οικογενειακής σχέσης εύκολα παραβλέπεται. Και όμως δεν χρειάζεται τόσος πολύς χρόνος όσο θα νόμιζε κανείς. Το σημαντικότερο, για αυτήν την ώρα που θα περάσουν οι γονείς μαζί με τα παιδιά τους, είναι η ποιότητα, όχι η ποσότητα. Μια ώρα θετικής σχέσης αξίζει πολύ περισσότερο από πολλές ώρες διαμάχης. Προτείνεται η αφιέρωση χρόνου για διασκέδαση. Κάθε μέρα θα πρέπει να αφιερώσουν λίγη ώρα για καθένα από τα παιδιά τους, κάνοντας κάτι που θα ευχαριστεί και τους δύο. Η διασκέδαση χαλάει αν ένας από τους δύο «νιώθει υποχρεωμένος» να κάνει κάτι. Στις οικογένειες με δύο γονείς ο πατέρας και η μητέρα μοιράζουν την ώρα που περνούν μόνοι με κάθε παιδί κάθε μέρα, και κατόπιν εναλλάσσουν τις μέρες. Πολλοί γονείς θεωρούν την ώρα πριν από τον ύπνο μια ευχάριστη στιγμή που την περνούν παρέα με το παιδί. Το σημαντικό είναι οι γονείς και τα παιδιά να προγραμματίσουν από κοινού πως θα περάσουν την ώρα τους. Κάθε παιδί θα ξέρει ότι θα έχει την δική του ιδιαίτερη ώρα μαζί με τους γονείς τους.

Πέρα από την ώρα που κάθε παιδί θα έχει δική του, η οικογένεια χρειάζεται τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα να διαθέτει χρόνο διασκεδάζοντας σαν οικογένεια..(Ντον Ντινκμέγιερ,1980,σελ19)

Το μήνυμα αγάπης

Κάθε παιδί για να νιώσει ασφάλεια, πρέπει να έχει τουλάχιστον ένα σημαντικό πρόσωπο που να το αγαπάει και ν' αγαπιέται απ' αυτό. Είναι πού σημαντικό να λένε οι γονείς στα παιδιά τους ότι τα αγαπάνε, κυρίως όταν δεν το περιμένουν και να δίνουν μηνύματα της αγάπης τους στο μη λεκτικό πεδίο. Τέτοια μηνύματα μπορούν να είναι ένα χάδι, μια αγκαλιά, ένα φιλί..(Ντον Ντινκμέγιερ,1980,σελ19)

Ενθάρρυνση

Μια από τις σημαντικότερες δυνατότητες που έχουν οι γονείς για να βελτιώσουν τη σχέση με τα παιδιά είναι η ενθάρρυνση. Η ενθάρρυνση είναι η διαδικασία κατά την οποία συγκεντρώνουν την προσοχή τους στα θετικά σημεία των παιδιών τους, για να τους καλλιεργήσουν την αυτοπεποίθηση και την εκτίμηση στον εαυτό τους. Η ενθάρρυνση βοηθάει τα παιδιά να πιστέψουν στον εαυτό τους και στις ικανότητες τους. Οι γονείς που ενθαρρύνουν, βοηθούν τα παιδιά τους να δεχτούν τα λάθη τους και να μάθουν απ' αυτά. Τα βοηθάνε να καλλιεργήσουν το θάρρος να μην είναι τέλεια.

Αν οι γονείς θέλουν τα παιδιά τους να πιστέψουν στον εαυτό τους, πρέπει πρώτα οι γονείς να πιστέψουν σ αυτά. Τα παιδιά χρειάζονται συχνά ενθάρρυνση, για να νιώσουν ότι επαρκούν, ότι έχουν ικανότητες. Μια σχέση συνεργατικότητας εξαρτάται από το πως νιώθουν τα παιδιά για τον εαυτό τους και πως νιώθουν για τους γονείς τους. Πρέπει να τονιστεί ότι η ενθάρρυνση περιλαμβάνει κυρίως την ανάγκη να μειώσουν οι γονείς την σημασία των λαθών που κάνει το παιδί τους, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα τα θετικά του σημεία..(Ντον Ντινκμέγιερ,1980,σελ19)

Για μία επιτυχημένη ενθάρρυνση υπάρχουν κάποιοι βασικοί και καθοδηγητικοί τρόποι για τους γονείς που θέλουν να την εφαρμόσουν στην ζωή τους και στη ζωή των παιδιών τους.

Κεφάλαιο 4

Προτάσεις

Αποδοχή των παιδιών όπως είναι και όχι όπως θα έπρεπε να είναι.

Αν οι γονείς θέλουν τα παιδιά τους να πιστέψουν ότι αξίζουν, πρέπει ειλικρινά να τα δεχτούν όπως είναι, με όλες τις ατέλειές τους. Πολλοί γονείς πιστεύουν ότι επιμένοντας να κατακρίνουν τις ατέλειές τους θα τα βοηθήσουν να τις βελτιώσουν. Στην πραγματικότητα, αυτή η αντιμετώπιση φέρνει ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα. Τα παιδιά αποθαρρύνονται. Φυσικά όλοι οι άνθρωποι έχουν περιθώρια βελτίωσης, το πρόβλημα όμως είναι ότι οι άνθρωποι δεν μπορούν να βελτιωθούν αν δεν νιώσουν αρκετά καλά με τον εαυτό τους, ώστε να πιστέψουν ότι μπορούν να βελτιωθούν.

Οι γονείς πρέπει να ενεργούν θετικά

Αφού οι γονείς αναγνωρίσουν με ποιο τρόπο ορισμένες πεποιθήσεις και στάσεις τους εμποδίζουν τις προσπάθειες τους να ενθαρρύνουν τα παιδιά τους, πρέπει και να συνειδητοποιήσουν ποιος τρόπος συμπεριφοράς συμβαδίζει με τις προθέσεις τους. Ένας γονιός που ενθαρρύνει παύει να κάνει στο παιδί αρνητικές παρατηρήσεις. Όταν προκύπτουν προβλήματα, χρησιμοποιεί μεθόδους που δείχνουν σεβασμό στο παιδί, ακούει, δίνει μηνύματα στο πρώτο πρόσωπο (εγώ), βοηθάει στην επίλυση των προβλημάτων και χρησιμοποιεί τις φυσικές και λογικές συνέπειες.

Σωστό είναι οι γονείς να αποφεύγουν να επεμβαίνουν όταν το παιδί προσπαθεί να λύσει ένα πρόβλημα ή να ολοκληρώσει ένα έργο. Η επέμβαση δίνει το μήνυμα μιας καλυμμένης κριτικής. Αν το παιδί ζητήσει βοήθεια τω γονιών τους καλό θα είναι να περιοριστούν οι παρατηρήσεις στη μορφή προτάσεων, όχι στη διατύπωση κανόνων.

Πίστη στα παιδιά για να μπορέσουν να πιστέψουν στον εαυτό τους

Λίγα παιδιά θα μάθουν να πιστεύουν στον εαυτό τους, αν οι γονείς τους δεν πιστέψουν σ' αυτά. Πρέπει οι γονείς να μάθουν να παραβλέπουν τα λάθη τους και αντί γι αυτό να τους δίνουν το μήνυμα της εμπιστοσύνης τους. Πρέπει να είναι συνέχεια έτοιμοι να τονίζουν τις θετικές πλευρές των προσπαθειών τους.

Έμφαση στη συνεισφορά και στα θετικά σημεία

Για να νιώσουν ότι επαρκούν τα παιδιά πρέπει να νιώσουν ότι είναι χρήσιμα και η συμμετοχή τους μετράει. Είναι απαραίτητο να νιώσουν ότι είναι χρήσιμα, αναγνωρίζοντας τις ικανότητες τους προτείνοντας τρόπους για να χρησιμοποιήσουν αυτές τις ικανότητες ώστε να βοηθήσουν την οικογένεια. Ένα παιδί μπορεί να κερδίσει μια ικανοποιητική θέση μέσα στην οικογένεια, με την συνεισφορά του.

Αναγνώριση της προσπάθειας

Όταν οι γονείς επιδιώκουν μια επιτυχία, ένα καλύτερο βαθμό στα μαθήματα, ένα τακτοποιημένο δωμάτιο μέσα στο σπίτι, μερικά παιδιά συμπεραίνουν ότι δεν είναι

αρκετά καλά αν δεν πλησιάσουν την τελειότητα. Το παιδί που έχει δυσκολίες στα μαθήματα, μπορεί να μην έχει ποτέ καλές επιδόσεις στο σχολείο, αν ο γονιός δεν δώσει σημασία στις προσπάθειες του για βελτίωση. Η ενθάρρυνση υπονοεί λογικές προσδοκίες «βήμα, βήμα». Ακόμα υπονοεί ότι πρέπει να δεχτούν οι γονείς τις προσπάθειες και τις αποτυχίες του παιδιού τους, όπως και τις επιτυχίες του.

Συμπεράσματα

Το παιδί είναι πιο ευαίσθητο από τον ενήλικο, δέχεται τις επιδράσεις του περιβάλλοντος εντονότερα. Οι βάσεις για την ψυχική και σωματική του υγεία θεμελιώνονται μέσα από το περιβάλλον όπου ανατρέφεται. Για το παιδί της προσχολικής ηλικίας το σπίτι του, οι γονείς του (ή τα υποκατάστατα τους), τα αδέρφια του, τυχόν συγγενείς που μένουν μαζί ή κοντά, η γειτονιά του, αποτελούν ολόκληρο τον κόσμο του. Το παιδί εξαρτάται δηλαδή για την υλική και συναισθηματική του τροφή από τους «δικούς του». Παράλληλα με την τροφή, την περιποίηση, την καθαριότητα, έχει άμεση ανάγκη αγάπης, ζεστασιάς και ενδιαφέροντος για να αισθανθεί ασφάλεια, εμπιστοσύνη, αυτοπεποίθηση και επιθυμία «να μεγαλώσει», να αφήσει με άλλα λόγια τη γνώριμη σχέση της εξάρτησης για την ικανοποίηση της σταδιακής ανεξαρτητοποίησης. Αυτό όμως προϋποθέτει ικανοποίηση από τις μέχρι τότε εμπειρίες ώστε να επιθυμεί, να τολμά με αυτοπεποίθηση να εγκαταλείψει γνωστούς, ασφαλείς τρόπους συμπεριφοράς για κάτι νέο και άγνωστο.

Στη βρεφική-προσχολική ηλικία η βασικότερη παρόρμηση για κάθε άτομο είναι η ορμή για επιβίωση που βεβαιώνει το παιδί ότι θα επιζήσει. Έτσι για το παιδί οι πηγές ασφαλείας είναι: α) Η ουσιαστική φροντίδα για το σώμα και την υγεία του. Η τροφή, η καθαριότητα, η θαλπωρή που δέχεται, του δείχνουν ότι το αγαπούν και το θέλουν και κατά συνέπεια ότι έχει κάποια σημαντική αξία για να του προσφέρονται όλα αυτά. β) Οι συνεχείς ευκαιρίες για μάθηση και η ενθάρρυνση ώστε να επιμένει να ξαναδοκιμάσει αν αποτύχει, χωρίς να ανησυχεί ότι θα χάσει την αγάπη και την αναγνώριση του από τους ανθρώπους που υπολογίζει και που αναζητά την έγκρισή τους. Η μάθηση οδηγεί, όπως προαναφέρθηκε, στη βαθμιαία ανεξαρτητοποίηση, στην ανάπτυξη αυτοπεποίθησης, στη δυνατότητα και επιθυμία του παιδιού να εγκαταλείψει την ασφάλεια των γνωστών και καθιερωμένων τρόπων συμπεριφοράς, για νέους ή λιγότερο γνωστούς. Η ορμή για μάθηση είναι συνδεδεμένη με την ορμή για επιβίωση. Η έλλειψη ευκαιριών για μάθηση είναι δυνατόν να δημιουργήσει συναισθηματική και κοινωνική διαταραχή. Η κοινωνική προσωπικότητα του παιδιού αναπτύσσεται μόνο όταν υπάρχει αγάπη για το ίδιο το παιδί, ενδιαφέρον για τις ανάγκες του και ευκαιρίες για μάθηση σε ατμόσφαιρα αγάπης και γαλήνης, μια και έτσι έχει εξασφαλισμένη την αγάπη και την κατανόηση στις τυχόν αποτυχίες ή απογοητεύσεις του. Αυτό δεν σημαίνει καθόλου ότι οι υπερπροστατευτικοί γονείς αγαπούν περισσότερο το παιδί τους. γ) Οικογενειακή φροντίδα, γαλήνη και κλίμα εμπιστοσύνης και ασφαλείας ώστε να ευνοείται η σταδιακή ανάπτυξη και ανεξαρτητοποίηση του παιδιού.

Παράλληλα η αντιμετώπιση του παιδιού από τους γονείς είναι απαραίτητο να είναι σταθερή και συστηματική, ώστε να δίνει στο παιδί τη σιγουριά ότι γνωρίζει τι να περιμένει. Ασφαλώς το παιδί έχει ανάγκη όρων και ορίων ώστε το βάρος της δικής του ευθύνης να περιορίζεται στο βαθμό που είναι σε θέση να το χειριστεί. Η υπερβολική αγάπη ή η ανατιολόγητη αυστηρότητα και ακόμη χειρότερα η χωρίς λόγο και εξήγηση εναλλαγή αυτών των τρόπων συμπεριφοράς, βλάπτουν την ψυχική

υγεία του παιδιού και αποδιοργανώνουν την προσαρμοστικότητα του ενώ αλλοιώνουν την προσωπικότητα του. Στην αδικαιολόγητη άρνηση και στην αδικία το παιδί αντιδρά συχνά βίαια ή παρουσιάζει αδιαφορία και απάθεια. Την ίδια περίπου αντίδραση παρουσιάζει το παιδί και σε καταστάσεις υπερβολικής επιείκειας και απουσία κατευθύνσεων. Εφόσον π.χ. γνωρίζει ότι έχει ασφάλεια και γιατί, και το ξέρει καλά αυτό, θεωρεί συχνά έλλειψη ενδιαφέροντος, αγάπης και ειλικρίνειας, την υπερπροστατευτική, επιεική ούτως ή άλλως στάση των γονιών του. Η αγάπη για το ίδιο το παιδί, η κατανόηση των αναγκών του, ο σεβασμός στην ατομικότητα του, τη διαφορετικότητα του, η υπομονή και η σταθερότητα, αποτελούν βασικά στοιχεία για την επιτυχία του ρόλου των γονιών. Εξάλλου η συχνή απειλή ότι οι γονείς θα φύγουν, θα αρρωστήσουν ή θα πεθάνουν εξαιτίας τους, σημαίνει για τα παιδιά ότι δεν τα αγαπούν αρκετά αλλά και ότι τα ίδια δεν αξίζουν, η αυτοεκτίμηση τους μειώνεται, εφόσον τα ίδια φταίνε για την αντίδραση αυτών των γονιών τους, με σοβαρότατα αποτελέσματα στην ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη. Ακόμη πολλοί γονείς, για δικές τους ανάγκες, εμποδίζουν κάθε προσπάθεια του παιδιού για ανεξαρτητοποίηση, με αποτέλεσμα ενώ τα παιδιά τους αναπτύσσονται ηλικιακά, να διαμορφώνουν μια αδύναμη προσωπικότητα, ένα ανίσχυρο «εγώ», εξάρτηση και παθητικότητα. (Κ. Παπαιωάννου, 1976)

Σύμφωνα με τον B. Russel αν ένα παιδί ζει μέσα στην κριτική, μαθαίνει να κατακρίνει. Αν ένα παιδί ζει μέσα στην έχθρα, μαθαίνει να καυγαδίζει. Αν ένα παιδί ζει μέσα στην ειρωνεία, μαθαίνει να είναι ντροπαλό. Αν ζει μέσα στην ντροπή, μαθαίνει να είναι ένοχο. Αν όμως ζει μέσα στη κατανόηση, μαθαίνει να είναι υπομονετικό. Αν ζει μέσα σε ασφάλεια, μαθαίνει να πιστεύει. Αν ζει μέσα σε επιδοκimasία, μαθαίνει να έχει αυτοεκτίμηση. Αν ένα παιδί ζει μέσα σε παραδοχή και φιλία, μαθαίνει να βρίσκει την αγάπη στον κόσμο. (Κ. Παπαιωάννου, 2000)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, Ε. (1991). Κακοποίηση, παραμέληση παιδιών. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα, Γρηγόρη.

Αποστολόπουλος, Κ. (1998). Μαθήματα κοινωνιολογίας της οικογένειας. Αθήνα, Εκδόσεις συγγραφέως.

Β. Παπαγεωργίου (Εκδ.) Ψυχιατρική Παιδιών και Εφήβων. University Studio Press, Θεσσαλονίκη. Σελ. 142-148.

Γωνίδα, Ε. & Μαρκουλής, Δ. (1998). Κοινωνικο - γνωστική ανάπτυξη (436). Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Δανασή-Αφεντάκη, Α. (1991) Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, Μάθηση και Ανάπτυξη, Παιδαγωγική Ψυχολογία, Τόμος, Γ', Αθήνα

Δημητρίου - Χατζηνεοφύτου, Λ. (2001). Τα έξι πρώτα χρόνια της ζωής. 4η έκδοση. Αθήνα. Ελληνικά γράμματα

Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, Λ.(2001). Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής, Αθήνα Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Διαμαντόπουλος, Α. (1995). Αισθάνομαι-Η ψυχή στην οικογένεια, Αθήνα, Εκδόσεις Ναύπακτος.

Δρόσου, Ζ. Π. (1985). Παιδαγωγικά προβλήματα και γονείς, Εκδόσεις Χ

Ηλιόπουλος, Ι. Δ. (1987). Για να αναγνωρίσουμε και να διαπαιδαγωγήσουμε σωστά το παιδί, Πάτρα, Αδελφοί Καλαϊτζή.

Θεοδωροπούλου, Ε., Αποστολόπουλος, Κ. (2003). Κοινωνιολογία της οικογένειας, Εκδόσεις συγγραφέων.

Καζαντζή-Αζίζι Α. (1982) Σχολική ωριμότητα και νηπιαγωγείο, Περιοδικό Σύγχρονο νηπιαγωγείο, τεύχη 5-6 - 1982

Κατάκη, Χ. (1998). Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής οικογένειας. Ψυχοκοινωνικές διεργασίες, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Καψάλης, Α. (2009). Παιδαγωγική ψυχολογία. 4η έκδοση. Αθήνα. Αδελφοί Κυριακίδη Α. Ε.

Κιτσαράς, Γ. (1988) Εισαγωγή στην προσχολική παιδαγωγική, Αθήνα.

Κρασανάκης, Γ.(1991). Ο πατρικός ρόλος, Ηράκλειο, Ιδιωτική Έκδοση.

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

Abercrombie, N., Hill, St. & Turner, B., (2000) The Penguin Dictionary of Sociology (4th edition) London Penguin Books.

Alphonse, A (2006) Teachers lack proper training, The National p.7

Anderson, G. (1990) Fundamentals of educational research. London: The farmer Press

Asher, S. R., & Coie, J. D. (1990). Peer Rejection in Childhood. Cambridge University Press. Bierman, K. L. (2003). Peer Rejection: Developmental Processes and Intervention Strategies. New York: The Guilford Press.

Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory of Mass Communication. Media Psychology, 3 (3), 265 - 299

Baucum, D. & Craig, G. (2007). Η ανάπτυξη του ανθρώπου. 9η έκδοση. Α' τόμος. Αθήνα. Παπαζήσης

Baumrid, P. (2000). (Μετάφραση: Ε. Χουρτζαμανόγλου). Κοινωνική ανάπτυξη, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.

Bernard, R. (1992). Η ανατροφή και η εκπαίδευση των παιδιών, Αθήνα, Αρσενίδης

Binder D., et al (2000) Be a Champion in Life! IFOSE pbs ABAKIO Athens

Binder, D. (2009) Raise a Champion, IFOSE pbs, ABAKIO, Athens

C' osic I, Ivanisevic' V & Pecujlija M. (2009). A professor's moral thinking at the abstract level versus the professor's moral thinking in the real life situation (consistency problem). 17 299 – 320

Castelfranchi, C., Rakoczy, H. & Tummolini, L. (2005). Pretend play and the development of collective intentionality. Cognitive Systems Research. 7 (2006), 113 - 127

Cecchini, M. (2015) How Dramatic Play Can Enhance Learning. Ανασύρθηκε από http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=75

1

Chiland, C. και Καρρά, Μ. (1994). Το παιδί, η οικογένεια, το σχολείο. Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκης

Child Development, 69, 124-139. Fontenelle, D. H. (2001). How to Be a Good Parent by Dealing Effectively With the Most Common Behavioral Problems of Children. Wellness Inst, USA.

Cole, M. & Cole, R., S. (2002). Η ανάπτυξη των παιδιών, γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία. Β΄ τόμος, (Μτφρ. Σόλμαν, Μ.), Αθήνα. Τυπωθήτω, Γιώργος, Δ. .Carpendale, I., M., J. (2000). Kohlberg and Piaget on stages and moral reasoning. Developmental review, 20 (2),181 -205

Community Health and the Built Environment Project Team (2011) Promoting Unstructured Free Play in Your Community: A Resource Manual. Edmonton, AB: Community Health and the Built Environment Project, School of Public Health, University of Alberta.

Crain, W.C. (1985). Theories of Development. Prentice-Hall. 118-136.
<http://faculty.plts.edu/gpence/html/kohlberg.htm>

Davies, P. T. & Cummings, E. M. (1998). Exploring Children's Emotional Security as a Mediator of the Link between Marital Relations and Child Adjustment.

De Vitis, J. & Rich, J, M. (1985). Theories of moral development. U.S.A.. C.C. Thomas

Dinkmeyer, D., McKay, G., D., (1976). Parent's Handbook, American Guidance Service

Downer, J., Hamre, B. & Sabol, J., T. (2010). Teacher-child interactions in the classroom: toward a theory of within- and cross- domain links to children's developmental outcomes. Early Education & Development, 21 (5), 699-723

Draigors, R. (1976). Η πρόκληση να είμαστε γονείς, Αθήνα, Γλάρος.

Dziurgot, T. & Trawick-Smith, J. (2009). 'Good-fit' teacher-child play interactions and the subsequent autonomous play of preschool children. Early Childhood Research Quarterly, 26 (2011), 110-123

Frost, J., Wortham, S, Reifel, S. (2012) Play and Child Development. U.S.A.: Pearson.

Gleave, J. & Cole-Hamilton, I. (2012) A world without play» – a literature review, Revised. UK: Play England.

Gottman, J. (2000). Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών. Ένας πρακτικός οδηγός για γονείς. Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

- Hewes, J. (2007) The value of play in early learning: towards a pedagogy, In T. Jambor & J. Van Gils (eds.) (pp. 119-132). Belgium, The Netherlands, U.S.A., England: Garant.
- Hughes, M. & Kroehler, M., (2007) Sociology, The Core, 9th edition, Amazon pbs.
- James, A. (2001). Παίζοντας και μαθαίνοντας. Στο Παιχνίδι. Στο Σ. Αυγητίδου (επιμ.) Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις. (σελ. 55-111) . Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Leary, M. (2001). Interpersonal Rejection. New York, NY: Oxford University Press.
- Martin Herbert (2008) Η κακή συμπεριφορά. Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα
- Newman, Alexander. Non-Compliance in Winnicott's Words: A Companion to the Work of D.
- Robert S. Feldman (2009) Εξελικτική Ψυχολογία δια βίου ανάπτυξη. Α' Τόμος. Εκδόσεις Gutenberg
- Rubin, K.H. (2001) The Play Observation Scale (POS) Revised. Silver Spring, MD: Center for Children, Relationships and Culture, University of Mariland.
- Savage, E. (2002). Don't Take it Personally: The Art of Dealing with Rejection. Oakland, CA: New Harbinger Publications.
- Schaffer, R., (1996) in Hewstone, M. & Stroebe, W. (2007) Introduction to social psychology: A European perspective. UK. TJInternational Ltd, Padstow Cornwall
- Siegler, R. (2002). Πώς σκέφτονται τα παιδιά. (Μτφρ. Κουλεντιανού, Ζ.), Αθήνα. Gutenberg
- Smilansky, S., & Shefatya, L. (1990) Facilitating play: a medium for promoting cognitive, socio-emotional, and academic development in young children. Gaithersburg, MD, Psychological & Educational Publications.
- Spencer, F. (2010). A Parent's Guide to Child Psychology. Launch Point Publishing, United Kingdom.
- Thyssen, S. (2001) Το παιχνίδι και η ανάπτυξη της σκέψης στην προσχολική ηλικία. Στο Σ. Αυγητίδου (επιμ.) Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις (σελ. 247-269) Αθήνα: Τυπωθήτω.
- United Nations Convention on the Rights of the Child (http://www.rcmp-grc.gc.ca/pdfs/NCD-poster_e.pdf)
- W. Winnicott. New York: New York UP, 1995
- Williams, N & Williams, S. (1970). The moral development of children. London. Macmillan

Youell, B. (2008) The importance of play and playfulness. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 10(2).

Δρ. Ντον Ντινκμέγιερ-Δρ. Γκάρι Μακ-Κέι (2007) Σχολείο για γονείς. Βιβλίο Πρώτο. Για παιδιάνηπιακής & Πρωτοσχολικής Ηλικίας

Δρ. Σίβιαρ Σαλ (2012) Πως να συμπεριφέρεστε σωστά. Εκδόσεις Πατάκη

Μούχινα Β.Σ (1990) Παιδική ψυχολογία. Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα

Ντον Ντίνκμεγιερ Γκάρι Μακ Καη (1961) Το υπεύθυνο παιδί και πώς να το μεγαλώσουμε σωστά. Εκδόσεις Θυμάρι

Χελλμπρύγκε, Γ.Χ. φον Βίμπφεν (1976) Οι πρώτες 365 μέρες στη ζωή ενός παιδιού, Η ανάπτυξη του βρέφους, Εκδόσεις Νότος, σελ. 171-5

Παράρτημα

Τα παιδιά μαθαίνουν αυτό που ζουν

(ποίημα)

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην επίκριση, μαθαίνουν να αποδοκιμάζουν.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην εχθρότητα, μαθαίνουν να είναι επιθετικά.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στο φόβο, μαθαίνουν να φοβούνται.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στον οίκτο, μαθαίνουν να λυπούνται τον εαυτό τους.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στο χλευασμό, μαθαίνουν να είναι συνεσταλμένα.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στη ζήλια, μαθαίνουν να ζηλεύουν.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στη ντροπή, μαθαίνουν να νιώθουν ένοχα.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην ενθάρρυνση, μαθαίνουν να έχουν αυτοπεποίθηση.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην ανεκτικότητα, μαθαίνουν να έχουν υπομονή.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στον έπαινο, μαθαίνουν να εκτιμούν.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην αποδοχή, μαθαίνουν να αγαπούν.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην επιδοκιμασία, μαθαίνουν να αγαπούν τον εαυτό τους.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην αναγνώριση, μαθαίνουν ότι είναι καλό να έχουν στόχους.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην προσφορά, μαθαίνουν να είναι γενναιόδωρα.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην ειλικρίνεια, μαθαίνουν να είναι φιλαλήθη.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στη δικαιοσύνη, μαθαίνουν να είναι δίκαια.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην καλοσύνη και το ενδιαφέρον, μαθαίνουν να

Δείχνουν σεβασμό.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα στην ασφάλεια, μαθαίνουν να έχουν πίστη στον εαυτό τους και στους γύρω τους.

Όταν τα παιδιά ζουν μέσα σε φιλική ατμόσφαιρα, μαθαίνουν ότι ο κόσμος είναι φιλικό και ευχάριστο μέρος για να ζουν.

Ντόροθι λο νόλτε

Από το βιβλίο της «τα παιδιά μαθαίνουν αυτό που ζουν»

ένα παιδί στον πατέρα του

Σου χρωστώ ένα μεγάλο ευχαριστώ για όλα όσα μπόρεσα να γίνω στη ζωή

· νιώθω μεγάλη ευγνωμοσύνη που είχα μπροστά στα μάτια μου ένα τόσο σωστό παράδειγμα.

Με δεχόσουν γι' αυτό που είμαι

Και με βοηθούσες να διορθώνω τα

Λάθη μου.

Η ενθάρρυνση που μου έδινες ήταν ανεξάντλητη και ως σήμερα διαπιστώνω ότι προσπαθώ κι εγώ να ενθαρρύνω όλους τους ανθρώπους που γνωρίζω.

Μου δίδαξες την ειλικρίνεια, την τιμιότητα, το σεβασμό με το δικό σου παράδειγμα, αντί να μου λες λόγια και να μου κάνεις κηρύγματα.

Άκουγες τα προβλήματά μου αντί να προσπαθείς να τα λύσεις για λογαριασμό μου και με ενθάρρυνες να ψάχνω εγώ για τις λύσεις.

Ποτέ δε με έβαλες στη δύσκολη θέση διορθώνοντάς με μπροστά στους άλλους.

Ποτέ δεν υπογράμμισες τα ελαττώματά μου. Είχα ανάγκη απλώς να σε ακούω να

Μου λες «ξέρω ότι μπορείς να γίνεις καλύτερος».

Πάντα πίστευα πως η παρέα μου άρεσε πολύ κι ότι η ύπαρξή μου στη ζωή σου ήταν ένα πολύ σημαντικό γεγονός για σένα.

Ποτέ δε χρειάστηκε να ζητήσω την αγάπη σου, ήξερα ότι ήταν πάντοτε εκεί.

Σε ευχαριστώ γι' αυτό το υπέροχο δώρο και θα προσπαθήσω να το μεταδώσω κι εγώ στα παιδιά μου.

Σ' ευχαριστώ. Σ' αγαπώ.

Γουαίην ντύερ

Μάνα μου μην ξεχνάς

Μη με παραχαϊδεύεις. Ξέρω καλά πως δεν πρέπει να μου δίνεις πάντα ό,τι ζητώ. Σε δοκιμάζω μονάχα για να δω.

Μη διστάζεις να είσαι σταθερή μαζί μου. Το προτιμώ. Με κάνεις να νιώθω περισσότερη σιγουριά.

Μη μου κάνεις παρατηρήσεις μπροστά στον κόσμο αν μπορείς. Θα προσέξω περισσότερο αυτά που θα μου πεις, αν μου μιλήσεις ήρεμα μια στιγμή που θα είμαστε οι δυο μας.

Μη δίνεις σημασία στις μικροαδιαθεσίες μου. Καμιά φορά δημιουργούνται ίσα-ίσα για να για να κερδίσω την προσοχή που ζητούσα.

Μη μου δίνεις επιπόλαιες υποσχέσεις. Νιώθω περιφρονημένα όταν δεν τις κρατάς.

Μην πέφτεις σε αντιφάσεις. Με μπερδεύεις έτσι αφάνταστα και με κάνεις να χάνω την πίστη μου σε σένα.

Μη με αγνοείς όταν σου κάνω ερωτήσεις. Αν κάνεις κάτι τέτοιο θα ανακαλύψεις πως θα αρχίσω να παίρνω τις πληροφορίες μου από άλλες πηγές.

Μη διανοηθείς ποτέ πως θα πέσει η υπόληψή μου αν μου ζητήσεις συγγνώμη. Μια τίμια αναγνώριση ενός λάθους, μου δημιουργεί πολύ θερμά αισθήματα απέναντί σου.

Μην ξεχνάς πόσο γρήγορα μεγαλώνω. Θα πρέπει να σου είναι δύσκολο να κρατήσεις το ίδιο βήμα με μένα, αλλά προσπάθησε σε παρακαλώ.

Ρούντολφ Ντράικωρς

Μετάφραση από το αγγλικό Γιάννης Παπαγεωργίου

Πως να χρησιμοποιώ τις παιδαγωγικές μεθόδους;

Τόσο οι θετικές τεχνικές όσο και οι αρνητικές, πρέπει να χρησιμοποιούνται με φειδώ. Εάν ένα παιδί παίρνει συνεχώς ανταμοιβή χωρίς να έχει κάνει προσπάθεια ή έχει επιτύχει μικρούς ή μεγάλους στόχους ή εάν ένα παιδί τιμωρείται συνεχώς, τότε απλά οι τεχνικές έχουν ακυρωθεί. **Η ισορροπημένη χρήση των μεθόδων αυτών είναι πολύ σημαντική.**

Το μυστικό της επιτυχίας είναι ο ορισμός ενός σαφούς και προγραμματισμένου συστήματος αμοιβών και τιμωριών, με **όσο το δυνατόν μεγαλύτερη έμφαση στις θετικές τεχνικές και λιγότερο στις αρνητικές.** Το πρόγραμμα αυτό θα πρέπει να έχει συναποφασιστεί με το παιδί και να του έχουν γίνει σαφείς όλοι οι κανόνες, οι οποίοι θα πρέπει να είναι **απλοί, σύντομοι και ξεκάθαροι** για το παιδί. Αφού συμφωνηθούν οι κανόνες και το σύστημα αμοιβών/τιμωριών αυτό **θα πρέπει να**

τηρείται πάντοτε από τον γονέα και οι ενισχύσεις ή οι τιμωρίες να δίνονται πάντοτε εντός ενός **λογικού χρονικού πλαισίου από την καλή ή κακή πράξη αντίστοιχα.**

Οι γονείς θα πρέπει να κρατούν μια κοινή στάση απέναντι στην εφαρμογή των κανόνων. Εάν το παιδί παίρνει διττά μηνύματα, μπερδεύεται ή προσπαθεί να κάνει «συμμαχία» με το γονιό που θα είναι «καλός» μαζί του, εκμηδενίζοντας την όποια προσπάθεια έχει γίνει.

Τέλος, ο πιο σημαντικός παράγοντας επιτυχίας στην διαπαιδαγώγηση του παιδιού σας είναι να έχετε στο νου ότι **η προσπάθειά σας θα πρέπει να είναι μακροχρόνια** και να έχει συνέπεια και συνέχεια. Μην περιμένετε ότι θα δείτε αποτελέσματα άμεσα και γρήγορα.

Κάνοντας υποδείξεις

Η συστηματική και σωστή εφαρμογή των κανόνων που αναφέραμε προηγουμένως δεν είναι εύκολη υπόθεση. Τίποτε δεν μπορεί να λειτουργήσει στον «αυτόματο πιλότο» και πολλές φορές χρειάζεται παρέμβαση από τους γονείς για να γίνουν οι κατάλληλες υποδείξεις στα παιδιά. Ορισμένοι γονείς εκφράζουν απορία σχετικά με το πώς πρέπει να μιλήσουν στα παιδιά ώστε να γίνουν κατανοητοί οι κανόνες και να ακολουθηθούν αποτελεσματικά.

Επιπλέον θα παρουσιάσουμε μερικές πολύ βασικές και πρακτικές συμβουλές που θα φανούν χρήσιμες στους γονείς που δυσκολεύονται να αντιδράσουν όταν τα παιδιά τους είναι αντιδραστικά ή δείχνουν να παραβαίνουν την συμφωνία καλής διαγωγής που έχει γίνει.

Κρατήστε το παιδί σταθερά κ κάντε οπτική επαφή

Εάν το παιδί σας αντιδράει σαν να μην σας ακούει, μπορείτε να το πιάσετε όχι με δύναμη αλλά σταθερά από τους ώμους ή τα χέρια του, να σκύψετε στο επίπεδό του και να το κοιτάξετε στα μάτια, επαναλαμβάνοντας με σταθερή και πιο έντονη φωνή – δίχως τσιριδες ή φωνές που παραπέμπουν σε καυγά- αυτό το οποίο πρέπει να κάνει αυτή τη στιγμή.

Επανάληψη και υποδείξεις με σαφήνεια και συντομία

Σιγουρευτείτε ότι η εντολή που δίνετε στο παιδί σας γίνεται κατανοητή από το ίδιο. Προσπαθήστε να είστε σύντομοι και σαφείς και μη διστάσετε να επαναλάβετε την εντολή αρκετές φορές αν χρειαστεί, με διαφορετικά λόγια εάν το παιδί δείχνει να μην καταλαβαίνει.

Αγνοήστε τις βρισιές ή τις φωνές του

Εάν το παιδί σας αντιμιλάει, φωνάζει, σας βρίζει ή σας απειλεί προσπαθήστε να αγνοήσετε τις προκλήσεις του, γιατί εάν αντιδράσετε σε αυτές θα του δώσετε την προσοχή που ζητάει ή θα μπειτε σε μια άσκοπη κόντρα μαζί του. Εάν αντί να του

βάλετε και εσείς τις φωνές, απλά το βάλετε σε μια γωνιά για λίγα λεπτά και το επαναλάβετε αυτό όσες φορές χρειαστεί, το παιδί θα πάρει το μήνυμα ότι με τις φωνές του δεν κερδίζει τίποτε απολύτως.

Δώστε την προσοχή στο παιδί σας αφού αυτό ηρεμήσει και είναι έτοιμο να ακούσει αυτά που έχετε να συζητήσετε μαζί του. Δεν έχει κανένα νόημα να προσπαθήσετε να του μιλήσετε ενώ αυτό είναι ακόμη στη φάση της αντίδρασης και του ξεσπάσματος.

Έμφαση στο «κάνε» και όχι στο «μη»

Γενικά, οι κανόνες που έχουμε αποφασίσει ή/και οι εντολές που δίνονται στο παιδί θα πρέπει να ξεκαθαρίζουν στο παιδί το ποια είναι η επιθυμητή συμπεριφορά και όχι μόνο στο ποια είναι η ανεπιθύμητη. Εάν μένουμε μόνο στο «μη είσαι έτσι...» ή «μη κάνεις αυτό...», το παιδί εισπράττει μόνο το μήνυμα πως αυτά που κάνει είναι μη επιθυμητά και πως το ίδιο είναι ανίκανο να συμπεριφερθεί σωστά, με αποτέλεσμα να ρίχνουμε την αυτοπεποίθησή του. Αντίθετα, εάν του δώσουμε κατευθυντήριες γραμμές λέγοντας του πως πρέπει να συμπεριφέρεται, ξεκαθαρίζουμε στο μυαλό του τι εννοούμε όταν λέμε πως πρέπει να είναι «καλό παιδί» και ξέρει ποιον δρόμο πρέπει να ακολουθήσει.

Συμφωνία γονέων

Οι γονείς θα πρέπει να έχουν μια προαποφασισμένη και κοινή γραμμή απέναντι στην ανατροφή του παιδιού τους. Εάν ο ένας γονέας επιβραβεύει το παιδί και ο άλλος σχολιάσει «μη τον καλομαθαίνεις...», αυτόματα ακυρώνει την όποια προσπάθεια διαπαιδαγώγησης γίνεται εκείνη τη στιγμή. Όταν αυτό επαναλαμβάνεται τακτικά, το παιδί θα μπερδευτεί σε σχέση με το πώς πρέπει να συμπεριφερόμαστε και με το πότε και πως εφαρμόζονται οι κανόνες που έχουμε αποφασίσει στο σπίτι.

Ακόμη και εάν διαφωνείτε με μια απόφαση που έχει πάρει ο/η σύντροφός σας μια δεδομένη στιγμή που είναι μπροστά το παιδί, προσπαθήστε να πνίξετε τη διαφωνία σας και να το συζητήσετε αργότερα μαζί του/της και να διορθώσετε την κοινή σας γραμμή στο μέλλον.

Όσα αναφέραμε για τους τρόπους διαπαιδαγώγησης σαφώς και είναι πολύ λίγα και δεν καλύπτουν όλα τα θέματα που απασχολούν τους γονείς σε σχέση με την ανατροφή των παιδιών τους. Θέλω να πιστεύω όμως ότι οι πρακτικές συμβουλές που παρουσιάσαμε, καλύπτουν ένα μεγάλο φάσμα θεμάτων και ερωτημάτων γύρω από το θέμα. Ευελπιστώ πως τα όσα διαβάσατε, θα γίνουν μια χρήσιμη μαγιά για τη δική σας προσωπική συνταγή διαπαιδαγώγησης του παιδιού σας.

Όλοι οι γονείς θέλουν το καλύτερο για τα παιδιά τους. Πρέπει να βασιστείτε σε αυτή την καλή θέλησή σας ώστε να αποδιαιρθρώσετε συνεχώς και να αναθεωρείτε τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζετε τα προβλήματα που εμφανίζονται στη συμπεριφορά του παιδιού σας.

Κάνοντας υπομονή και έχοντας στο νου πως η ανατροφή των παιδιών είναι ένας αγώνας μααραθώνιου ανώμαλου δρόμου και όχι ένα σπριντ 100 μέτρων, θα καταφέρετε να επιτύχετε τον τελικό σας στόχο: ένα ισορροπημένο και ψυχολογικά υγιές παιδί για το οποίο είστε υπερήφανοι.

Ο τελικός στόχος αξίζει τον αγώνα!

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΜΕ ΤΗΝ ΧΡΗΣΗ ΤΩΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ

Είναι φυσική συνέπεια αν το παιδί σας επιμένει να μείνει μέχρι αργά και την επόμενη μέρα, αντί να τσακωθείτε μπορείτε να το αφήσετε να μείνει ξύπνιο ως αργά. Την άλλη μέρα όμως θα το ξυπνήσετε στην ώρα του και θα το στείλετε σχολείο. Το ότι θα νιώθει νυσταγμένο και κουρασμένο είναι η φυσική συνέπεια της συμπεριφοράς του (να μείνει μέχρι αργά) και αυτό του διδάσκει από πρώτο χέρι το μάθημα να κοιμάται στην ώρα του και να μην τσακώνεται για να μείνει ως αργά. Μπορείτε επίσης να πείτε «αφού έμεινες αργά χτες, σήμερα δε θα δεις τηλεόραση, για να πας νωρίτερα στο κρεβάτι σου και να ξεκουραστείς».

Δεν είναι φυσική συνέπεια όμως, αν πείτε στο παιδί σας «αφού έμεινες αργά χτες, αυτή την εβδομάδα δε θα δεις τηλεόραση». Η φυσική συνέπεια είναι το φυσικό, το αναμενόμενο άμεσο αποτέλεσμα της συμπεριφοράς.

Αυτό που συμβαίνει μετά από μία συμπεριφορά, είτε είναι κάτι θετικό είτε κάτι αρνητικό, θα επηρεάσει την πιθανότητα να ξανασυμβεί αυτή η συμπεριφορά. Έτσι, αν αφαιρέσετε κάποιο προνόμιο του παιδιού (πχ να δει τηλεόραση ή να φάει ένα γλυκό) επειδή δε μάζεψε τα παιχνίδια του ή επειδή δεν έκανε τα μαθήματά του, είναι πιθανό ότι αυτό θα του στοιχίσει και την επόμενη φορά θα επιλέξει τη σωστή συμπεριφορά. Αν όμως λάβει μια ανταμοιβή επειδή μάζεψε τα παιχνίδια του ή επειδή έκανε τα μαθήματά του, θα έχει ιδιαίτερο κίνητρο να επαναλάβει τη σωστή συμπεριφορά την επόμενη φορά. Σε αυτή την περίπτωση βέβαια δεν έχουμε φυσικές συνέπειες, αλλά στέρηση προνομίων (είδος τιμωρίας) και ανταμοιβής. Αυτές οι πρακτικές επίσης συνδυάζονται με τις φυσικές συνέπειες.

Τι πρέπει να κάνουμε;

Καταρχήν πρέπει να αγαπάμε τα παιδιά μας με όλη μας την καρδιά! Ακόμα και όταν μας φέρνουν στα όριά μας! Θα πρέπει να υπενθυμίζουμε στον εαυτό μας ότι τα παιδιά μαθαίνουν τη σωστή συμπεριφορά με την καθοδήγησή μας. Έτσι, το να τιμωρούμε σκληρά, ή ελαφρά αλλά για το παραμικρό, ή να τα αφήνουμε χωρίς κανένα όριο, δεν έχει κανένα θετικό αποτέλεσμα ούτε τους διδάσκει κάτι. Τα παιδιά χρειάζονται καθοδήγηση αλλά και διδασκαλία του τι είναι σωστό και τι λάθος.

Οι φυσικές συνέπειες των πράξεων των παιδιών, όταν συνδυάζονται και με άλλους κανόνες διαπαιδαγώγησης, όπως την ανταμοιβή (πιο συχνά) αλλά και τη στέρηση προνομίων (πιο σπάνια) είναι επιστημονικά αλλά και πρακτικά τεκμηριωμένες μέθοδοι διαπαιδαγώγησης. Όταν μάλιστα όλες αυτές οι πρακτικές εντάσσονται σε ένα γενικότερο πλαίσιο διαπαιδαγώγησης και φιλοσοφίας ανατροφής του παιδιού έχουν τα μέγιστα αποτελέσματα.

Τι διδάσκουν οι φυσικές συνέπειες

Ίσως το μεγαλύτερο μάθημα που διδάσκουν οι φυσικές συνέπειες είναι το ότι προετοιμάζουν τα παιδιά για την πραγματική ζωή. Οι φυσικές συνέπειες επίσης διδάσκουν στο παιδί αποφάσεων. Όταν υπάρχει σκέτη τιμωρία, παιδιά και γονείς μπαίνουν σε μια διαδικασία σύγκρουσης. Επίσης, όταν τα παιδιά δε βιώνουν τις φυσικές συνέπειες των πράξεων τους, τείνουν να βρίσκουν άλλους λόγους για τη συμπεριφορά των γονιών τους. Έτσι, το παιδί σκέφτεται: «η μαμά/μπαμπάς είναι κακή/κακός που δε με αφήνει να μείνω ως αργά», αντί να επικεντρωθεί στη φυσική συνέπεια «αν μείνω μέχρι αργά δε θα ξυπνάω το πρωί και θα είμαι κουρασμένος».

Πότε να χρησιμοποιήσετε τις φυσικές συνέπειες

Οι φυσικές συνέπειες δε λειτουργούν καλά με τα πολύ μικρά παιδιά, διότι εξελικτικά δεν είναι έτοιμα να αντιληφθούν ότι οι συνέπειες είναι το άμεσο αποτέλεσμα των πράξεων τους. Από τη σχολική ηλικία και μετά μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά. Βοηθάνε ιδιαίτερα στη διαχείριση προβλημάτων προεφηβικής και εφηβικής ηλικίας. Εννοείτε ότι προέχει η ασφάλεια του παιδιού και ποτέ δε χρησιμοποιούνται οι φυσικές συνέπειες όταν υπάρχει η παραμικρή υποψία κινδύνου για το παιδί.